

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN BALKANLAR
POLİTİKASI: SIRBİSTAN İLE İLİŞKİLERDE SİYASETİN VE
SÖYLEMİN DÖNÜŞÜMÜ**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Bahadır ŞANLI**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER**

İSTANBUL – 2020

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Bahadır ŞANLI
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Politikası: Sırbistan İle İlişkilerde Siyasetin ve Söylemin Dönüşümü
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 17.06.2020
- SAYFA SAYISI** : 115
- TEZ DANIŞMANI** : Dr. Öğretim Üyesi Fatih Fuat Tuncer
- DİZİN TERİMLERİ** : Balkanlar, Türkiye-Sırbistan İlişkileri, Dönüşüm, İnşacı Teori.
- TÜRKÇE ÖZET** : Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Türkiye'nin Balkanlar politikası ve Türkiye-Sırbistan ilişkilerinde siyasetin ve söylemin dönüşümü ele alınmıştır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Bahadır ŞANLI

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN BALKANLAR
POLİTİKASI: SIRBİSTAN İLE İLİŞKİLERDE SİYASETİN VE
SÖYLEMİN DÖNÜŞÜMÜ**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Bahadır ŞANLI**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER**

İSTANBUL – 2020

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Bahadır ŞANLI

17/06/2020

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bahadır Şanlı'nın "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Politikası: Sırbistan İle İlişkilerde Siyasetin ve Söylemin Dönüşümü" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER anabilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İskender GÜMÜŞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

... / ... / 2020

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş'ın sona erdiği, Berlin Duvarı'nın yıkıldığı ve Yugoslavya'nın dağılma sürecine girdiği 1990'lı yıllar, uluslararası konjonktürde önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Bu tarihten itibaren Rusya'nın Doğu Avrupa üzerindeki etkisinin azalması, bölge ülkelerinde dönüşüm rüzgârlarının esmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm rüzgârlarıyla birlikte gelişen Türkiye-Sırbistan ilişkilerinde, çıkarların yön değiştirmesine bağlı olarak siyasetin, söylemin ve kimlik algısının nasıl bir dönüşüme uğradığı incelenmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkiler kimlik ve çıkarlar üzerinden incelendiği için konunun yorumu, uluslararası ilişkiler disiplininde bu kavramları esas alan inşacı teori perspektifinden yapılmıştır. Bu bakış açısından, Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin tarihi süreci, Türkiye'nin Balkanlar politikası, Türkiye'nin Yugoslavya iç savaşında Bosna-Hersek ve Kosova sorununa yaklaşımı ve özellikle 2000'li yıllardan sonra iki ülkenin ortak çıkarlar ekseninde buluşarak ilişkilerinde başlattıkları dönüşüm sonucunda siyasetin, söylemin ve kimliklerin nasıl yeniden inşa edildiğinin analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Türkiye-Sırbistan İlişkileri, Dönüşüm, İnşacı Teori.

SUMMARY

The 1990s, when the Cold War ended with the dissolution of Soviet Russia, the Berlin Wall fell and Yugoslavia was in the process of disintegration, were one of the major breaking points in the international conjuncture. Since this date, the decline of Russia's influence on Eastern Europe has caused the transformation winds to blow in the countries of the region. In the relations between Turkey and Serbia, which developed along with these transformation winds, it was examined how politics, discourse and identity perception are transformed due to the change of interests.

Since the relations between the two countries are examined through identity and interests, the interpretation of the issue is made from the perspective of constructivist theory, which is based on these concepts in the discipline of international relations. From this perspective, the historical process of Turkey-Serbia relations, Turkey's Balkans policy, Turkey's approach to Bosnia and Herzegovina and Kosovo in the Yugoslavia civil war, and especially how politics, discourse and identities have been reconstructed after the transformation of the two countries in their relations by meeting on the axis of common interests after the 2000s was analyzed.

Keywords: Balkans, Serbia-Turkey Relations, Transformation, Constructive Theory.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR LİSTESİ	V
TABLOLAR LİSTESİ	VI
HARİTALAR LİSTESİ	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNŞACILIK	3
1.1. İNŞACILIK/KONSTRÜKTİVİZM	3
1.1.1. İnşacı Yaklaşımın Gelişimi	4
1.1.2. İnşacı Yaklaşımın Genel Varsayımları	10
1.1.3. İnşacı Yaklaşımında Farklı Bakış Açıları	15
1.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KİMLİK TARTIŞMASI	22
1.2.1. Kavram Olarak Kimlik	23
1.2.2. Dış Politika ve Kimlik	28
İKİNCİ BÖLÜM	33
BALKANLAR'DA TÜRK KİMLİĞİNİN İNŞASI VE TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASI	33
2.1. BALKANLAR'DA TÜRK KİMLİĞİNİN İNŞASI	35
2.2. TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASI	40
2.2.1. İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkanlar Politikası	44
2.2.2. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'nin Balkanlar Politikası	49
2.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Politikası	57
2.2.3.1. Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Türkiye'nin Dış Politikası	59
2.2.3.2. AK Parti Dönemi Türkiye'nin Balkanlar Politikası	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-SIRBİSTAN İLİŞKİLERİ	65
3.1. YUGOSLAVYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE-SIRBİSTAN İLİŞKİLERİ	67
3.1.1. Bosna Hersek Sorunu	69

3.1.2. Kosova Sorunu.....	76
3.1.3. Slobodan Miloseviç Dönemi.....	80
3.2. YUGOSLAVYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-SİRBİSTAN İLİŞKİLERİ	85
3.2.1. Zoran Dincic Dönemi.....	86
3.2.2. Boris Tadiç Dönemi.....	89
3.2.3. Tomislav Nikolic Dönemi.....	92
3.2.4. Alexander Vucic Dönemi.....	96
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	--

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	AVRUPA BİRLİĞİ
ABD	:	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
AET	:	AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU
AK PARTİ	:	ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
ANAP	:	ANAVATAN PARTİSİ
AT	:	AVRUPA TOPLULUĞU
BM	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
BMGK	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ
CHP	:	CUMHURİYET HALK PARTİSİ
EUFOR	:	AVRUPA BİRLİĞİ BARIŞ GÜCÜ
FBİH	:	BOSNA-HERSEK FEDERASYONU
GDAÜ	:	GÜNEY DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ
İFOR	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER UYGULAMA GÜCÜ
İKÖ	:	İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ
KFOR	:	KOSOVA BARIŞ GÜCÜ
KKTC	:	KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MFN	:	EN ÇOK KAYIRILAN ÜLKE
NATO	:	KUZEY ATLANTİK ASKERİ ÖRGÜTÜ
ND	:	YENİ DEMOKRASİ PARTİSİ
OBOR	:	BİR KUŞAK BİR YOL
PASOK	:	PANHELENİK SOSYALİST HAREKETİ PARTİSİ
RS	:	SIRP CUMHURİYETİ
SİFOR	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İSTİKRAR GÜCÜ
SNS	:	SIRP İLERLEME PARTİSİ
SSCB	:	SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
TANAP	:	TRANS ANADOLU DOĞALGAZ BORU HATTI PROJESİ
TBMM	:	TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
UÇK	:	KOSOVA KURTULUŞ ORDUSU
UNMIK	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KOSOVA GEÇİCİ MİSYONU
USSM	:	ULUSLARARASI SAVAŞ SUÇLARI MAHKEMESİ

TABLÖLÖR LİSTESİ

	SAYFA
Tablo-1 Uluslararası Sosyal-Kültürel Yapının Unsurları	25
Tablo-2 İç Politika ve Dış Politika Etkileşimi	30
Tablo-3 2001 ve 2004 Yılları Arasında İmzalanan Anlaşma ve Protokoller	88
Tablo-4 Türkiye ve Sırbistan Arasında Yapılan Anlaşmalar	91
Tablo-5 Yıllara Göre Türkiye ve Sırbistan Arasındaki Toplam Ticaret Hacmi	95
Tablo-6 Yıllara Göre Türkiye ve Sırbistan Arasındaki Toplam Ticaret Hacmi	101

HARİTALAR LİSTESİ

	SAYFA
Harita-1 Osmanlı Dönemi Balkanlar (Rumeli)	35
Harita-2 Birinci Dünya Savaşı Sonrası Balkanlar	43
Harita-3 Yugoslavya Dağıldıktan Sonra Oluşan Devletler	68

ÖNSÖZ

Öncelikle bu çalışmayı hazırlarken daima yanımda olan bölüm arkadaşım Yunus Emre GÜNEY'e teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimime başladığım andan itibaren moral ve motivasyonumu yükselten değerli hocalarım Prof. Dr. Şenol DURGUN, Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU, Doç. Dr. Emine Akçadağ ALAGÖZ ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER'e sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Bahadır ŞANLI

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra mevcut siyasi dengeler değişmiş ve dünya siyaseti, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) liderliğinde iki kutuplu bir sisteme dönüşmüştür. Üstün silah teknolojisi ve kapasitesine sahip olan bu ülkeler, ABD'nin liderliğinde Batı Blokunu, SSCB liderliğinde ise Doğu Blokunu oluşturmuşlardır. Her iki devlet te muazzam silah gücünü birbirlerine karşı caydırıcı bir güç olarak kullanmış ve bu durum ABD ile SSCB arasında yaklaşık 45 yıl süren Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır. Bu dönemde, İkinci Dünya Savaşı'nın neden ve sonuçlarını açıklamakta yetersiz kalan realizm ve liberalizm teorileri yeniden yorumlanarak, neo-realizm ve neo-liberalizm yaklaşım teorileri ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler yorumlarında bu eksikliği fark eden Nicholas Onuf, 1980'li yıllarda küresel siyaseti daha insan merkezli ve evrensel inşa felsefesine dayanarak yorumlayan "inşacı teoriyi" ortaya koymuştur. Toplumların şekillenmesinde ve uluslararası ilişkilerin yön değiştirmesinde insan davranışını esas alan bu teori, uluslararası ilişkileri yorumlarken ontoloji, epistemoloji ve metodoloji tartışmalarını da önemseyerek, uluslararası ilişkileri farklı boyutlarda yorumlayan bir teori olarak ortaya çıkmıştır. İnşacı teori, 1990'lı yıllarda Alexander Wendt'in yorumuyla uluslararası ilişkiler disiplininde sağlam bir yer edinmiş, küresel siyaseti çıkar ve kimlik kavramları üzerinden yorumlayarak, uluslararası ilişkiler disiplinine farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

ABD ve SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş, Başkan Mihail Gorbaçov'un 25 Aralık 1991 tarihinde istifa etmesinin ardından, SSCB'nin dağılmasıyla son bulmuştur. Küresel dengeleri değiştirecek bu önemli olayın ardından Soğuk Savaş dönemi bitmiş ve dünyaya ABD liderliğinde tek kutuplu bir siyasal sistem hâkim olmuştur. Aynı tarihlerde Doğu Avrupa ülkesi olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti de parçalanma sürecine girmiş ve ülkede bir iç savaş başlamıştır. Bu gelişmeler konjonktürel bir değişim sürecinin başlamasına neden olmuş ve dünya siyasetinde önemli bir kırılma noktası olarak tarihe geçmiştir.

Bu çalışmada, dünya siyasetinde önemli bir dönüm noktası olan Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren, Türkiye'nin Balkanlar politikaları kapsamında Sırbistan ile ilişkileri ele alınmıştır. İlerleyen zamanlarda Türkiye ve Sırbistan arasında karşılıklı çıkarlar ekseninde gelişen söylemlerle birlikte, iki ülke arasında tekrar inşa edilen kimlik ve dostluk algılarının nasıl olumlu bir yöne doğru evrildiği, inşacı teori perspektifinden incelenmiştir.

İnşacı yaklaşım teorisine göre, uluslararası sistemde aktörler arasındaki çıkarlar değiştiğinde kimlik ve politikalar da değişim göstermektedir. İnşacı teorinin, uluslararası ilişkiler disiplininde çıkarların ve kimliklerin verili-sabit olmadığı, aktörler arasındaki dost-düşman algısının aktörlerin çıkarlarına göre yön değiştirebildiği varsayımından yola çıkılarak, Türkiye'nin Balkanlar politikası ve Sırbistan ile ilişkilerinin sabit olup olmadığı, bu çalışmanın ana problemini oluşturmuştur.

Dünya siyaset sisteminde ulus devletlerin varoluşuyla başlayan uluslararası ilişkiler, temelde ekonomik çıkarlar ve güç elde etme yönünde gelişmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında, devletler arasında mutlak bir dostluk ya da düşmanlık ilişkisinden bahsedilemez. Devletler çıkarlarının örtüştüğü oranda dostluk, çatıştığı oranda ise düşmanlık algısını ön plana çıkaran politikalar üretmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Sırbistan arasındaki tarihi düşmanlık algısının, ülkelerin ortak çıkarları paralelinde siyasetin ve söylemin yeniden üretilmesiyle birlikte, bir dostluk algısına dönüşebileceğini ispatlamaktır.

Bu çalışma, Türkiye'nin Balkanlar politikalarında ve Sırbistan ile ilişkilerinde, iki devlet arasındaki dostluk ve düşmanlık algısının nasıl oluştuğunu inceleyerek, uluslararası siyasetin şekillenmesinde devletler arasındaki çıkar ilişkisinin ne derece etkili olduğunu ve bunun önemini belirlemek için yapılmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde, inşacı teorinin uluslararası ilişkiler disiplinindeki gelişim sürecinden bahsedilecek ve inşacı teorinin genel varsayımlarıyla birlikte teori içindeki farklı bakış açıları anlatılacaktır. Ayrıca bu bölümde inşacı perspektiften kimlik kavramı ele alınacak, kimliğin hem kavramsal niteliği hem de aktörlerin dış politika oluşum süreçlerindeki etkisi vurgulanacaktır.

İkinci bölümde, Balkanlar'da Türk kimliğinin inşa süreci ve başlangıcından günümüze kadar Türkiye'nin Balkanlar üzerine uyguladığı politikalar Birinci Dünya Savaşıyla İkinci Dünya Savaşı arası dönemde, Soğuk Savaş döneminde ve Soğuk Savaş sonrası dönemde ayrı ayrı ele alınarak incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Soğuk Savaş'ın bitmesiyle aynı tarihlerde yaşanan Yugoslavya iç savaşında, Bosna-Hersek ve Kosova sorunları üzerinden Türkiye-Sırbistan ilişkileri analiz edilecektir. Çalışmanın sonlarına doğru, Yugoslavya iç savaşının sona ermesiyle birlikte çıkarların ve söylemin değiştiği ve "Stratejik Ortaklık" ekseninde gelişen Türkiye-Sırbistan ilişkilerindeki dönüşüm, inşacı teori yorumuyla ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞİKİLERDE İNŞACILIK

18. yüzyıl sonlarında toprağa dayalı oluşan siyasal yapıların ulusal niteliğe dönüşmeye başlamasıyla ortaya çıkan ulus devlet kavramı, devletlerarasında gelişen siyasetin “uluslararası ilişkiler” terimiyle tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir. Dünya siyasetinin gelişim sürecinde uluslararası ilişkiler terimi, ilk kez Jeremy Bentham’ın “Ahlakın ve Yasamanın İlkeleri” adlı eserinde 1789 yılında kullanılmıştır.¹

Uluslararası ilişkilerin temel meselesi, devletlerin uluslararası alanda ne tür politikalar oluşturduklarını, izledikleri politikaların diğer devletler tarafından nasıl algılandığını ve dünya siyasetini nasıl etkilediğini analiz edip yorumlamaktır. Bu nedenle uluslararası ilişkiler disiplini içinde, birçok kuramsal yaklaşım ve analiz yöntemleri ortaya çıkmıştır.² Uluslararası ilişkiler disiplini, temelde birbirine zıt iki ayrı yaklaşım olarak kutuplaşmıştır. Sosyal bilimin gerçeklere yön verdiğini iddia eden “Pozitivist” yaklaşım ve bunun tam tersini savunan “Post-pozitivist” yaklaşımdır.³

1.1. İNŞACILIK / KONSTRÜKTİVİZM

İnşacı yaklaşım 1980 sonrası geliştirilmiş, pozitivist ve post-pozitivist kurama karşılık üçüncü bir yol olarak ortaya çıkmıştır. İnşacı kuram varlığını, ontolojik ve epistemolojik kaynaklar temeli üzerine oturtmuştur. İnşacı yaklaşıma göre, uluslararası siyaseti sosyal davranışlar oluşturmaktadır. Buna göre, maddi dünyanın insan davranışlarını ve sosyal hareketleri etkilediği varsayımına karşı çıkmaktadır. “World of Our Making” (Yaptığımız Dünya) adlı eseriyle Nicholas Onuf, bu yaklaşım teorisyenlerinin öncülerindendir.⁴ İnşacılık, dünya siyasetini oluşturan aktörlerin sosyal etkileşimlerini temel kabul eden uluslararası ilişkiler alanına özgün bir yaklaşımdır. İnşacılık, diğer yaklaşım teorilerine karşılık zaman içinde devletin davranışlarını kimliklerin, çıkarların ve değerlerin şekillendirdiğini savunur.⁵

¹ Andrew Heywood, *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, Çev. Fahri Bakırcı, BB101 Yayınevi, Ankara, 2016, s.311.

² Özlem Kaygusuz, “Egemenlik ve Vesfalya Düzeni”, Evren Balta, (ed.), *Küresel Siyasete Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.25.

³ Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfem İhlamur Öner, Küre Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.119.

⁴ Muharrem Hilmi Özev, “Eleştirel Teori Olarak Konstrüktivizm”, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, (ed.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s.513

⁵ Martin Giriffiths, vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, Çev. CESRAN, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011, s.132.

1.1.1. İnşacı Yaklaşımın Gelişimi

Sosyal psikoloji kavramı, ilk kez K.J. Gergen'in 1973 yılında yayımlanan "*Social Psychology As a History*" (Bir Tarih Olarak Sosyal Psikoloji) adlı makalesiyle gündeme gelmiştir. Gergen makalesinde, psikolojik bilgi de dâhil tüm bilgilerin evriminin tarih ve kültür süreci içerisinde geliştiğini savunmuştur. Bu sebeple Gergen, sosyal hayatın sürekli değiştiğini ve mevcut dünyayı anlayabilmek için sosyal psikolojinin üzerinde durmak gerektiğini iddia etmiştir. İnşacı teorisyenler de, hem eleştirel açıdan hem de söylemsel açıdan, toplumsal eylemleri ve etkileşimleri sosyal psikoloji üzerinden yorumlamayı tercih etmişlerdir.⁶

İNŞACI YAKLAŞIM TEORİSİ, SOĞUK SAVAŞIN ARDINDAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNİN mevcut dünya sistemini açıklamakta yetersiz kaldığı bir dönemde gelişerek ortaya çıkmış, gerçekliğin ona yüklediğimiz anlamlardan bağımsız olmadığını ve bu anlamlar ile şekillendiğini iddia etmiştir. Başta Alexander Wendt olmak üzere inşacı teorisyenler, kolektif kimlik ve sosyalleşme dinamiklerinin, sistem düzeyinde devlet davranışlarını etkileyen kültürel bir yapı olduğunu savunmuşlardır.⁷

İNŞACI YAKLAŞIM TEORİSİNİN temelini, insan bilincinin ve davranışlarının dünya siyasetindeki yeri ve etkisi oluşturur. İnşacılık teorisinin ortaya çıkışının esas sebebini insanın sosyal bir varlık olduğu, dolayısıyla sürekli olarak sosyal ilişkiler içinde bulunduğu ve bu sosyal ilişkiler olmadan insanın da var olamayacağı düşüncesi oluşturur. Başka bir deyişle, uluslararası ilişkiler perspektifinde, mevcut düzeni insan davranışları ve sosyal ilişkiler bütünü oluşturur.⁸

İNŞACI TEORİ, gerçekliğin toplum davranışıyla şekillendiğini iddia eder. Bu nedenle, devletin işleyişine yön verecek kurumların ve devletin davranışlarının belirlenmesini, toplum yani insan davranışları belirler. İnşacı yaklaşım teorisi mevcut dünya düzeninde, madde odaklı unsurlardan ziyade sosyal ve kültürel davranışların hâkim olduğunu savunur. İnşacı yaklaşım teorisi, bu felsefe temeli üstünde filizlenmeye başlamıştır.⁹

Devletlerin varoluşuyla başlayan uluslararası ilişkiler teorileri tartışmalarını, uluslararası ilişkiler sürecinde üç temel tartışma olarak gözlemleyebiliriz. Birinci

⁶ Vivien Burr, **Sosyal İnşacılık**, Çev. Sibel Arkanoc, Nobel Yayınları, Ankara, 2012, s.15.

⁷ Bahar Rumelili, "Bölgeselcilik ve inşacılık: Kazanımlar ve Vaatler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 2015, Cilt: 12, s.172.

⁸ Önder Arı ve Abdullah Kıran, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", **Ekev Akademi Dergisi**, 2015, s.50.

⁹ Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", Ramazan Gözen, (ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.325.

tartışma kendini 1940'lı yıllarda göstermiş, realizm ve idealizm arasında gelişmiştir. İkinci tartışma 1950-1960 yılları arasında gelenekçi realistler ve davranışçılar arasında olmuştur. Üçüncü tartışma da 1980'li yıllarda pozitivist ve post-pozitivistler arasında alevlenmiştir.¹⁰ Uluslararası ilişkiler içerisinde var olan ve süregelen bu tartışmalar, farklı bakış açılarına sahip teorilerin açıklayamadığı ya da açıklamakta yetersiz kaldığı etkenleri analiz eden yeni yaklaşım teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu disiplin içerisinde 1980'li yıllarda başlayan pozitivist ve post-pozitivist tartışmalar, dinamik ve sürekli değişen bir yapı olan uluslararası ilişkiler teorilerinin farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekliliğini artırmış, değişimi uluslararası boyutta inceleyen ve açıklayan inşacı yaklaşım teorisi ortaya çıkmıştır.¹¹

Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde inşacı yaklaşım teorisyenlerinin öncüleri, teorinin temelini oluştururken kimlik ve kültür gibi toplumsal unsurların dış politika ile aralarında doğrudan bir ilişki olup olmadığı konusuna yoğunlaşmışlardır. İnşacı yaklaşım teorisyenlerinin öncülerinden olan Alexander Wendt sayesinde, inşacı teori kimlik ve dış siyaset bağlamında popülerliğini artırmıştır. Alexander Wendt bu teorinin temel esaslarının kimlik ve çıkarların toplum tarafından oluşturulmasına, bunun da ülke çıkarlarını ve o ülkenin dış politikasını belirlemesine dayandığını savunmuştur.¹²

Sistem düzeyinde gerçekleşen bu dönüşüm çabaları, yaşanan gelişmeleri anlamak ve yeniden yorumlamak için uluslararası ilişkiler teorilerine yeni teorilerin eklenmesi gerekliliğini artırmıştır. İnşacı yaklaşım teorisinin tartışılmaya başlandığı bu dönemde, yaşanan en önemli olay soğuk savaşın sona ermesidir. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde var olan yaklaşım teorilerinin, soğuk savaşın sona ermesiyle yeniden şekillenen dünya siyasetini yorumlamakta yetersiz kalması, farklı yaklaşım teorilerinin ortaya çıkmasını tetiklemiştir. İnşacı kurama göre, uluslararası ilişkilerin yeniden inşa edilebilmesi için mevcut teorilerin iddialarından uzaklaşılmalıdır.¹³

Soğuk savaşın bitmesiyle yeniden şekillenen ve yeniden yorumlanması gereken siyasal düzen, zaten var olagelen yaklaşım teorileri tartışmalarını daha da gerekli kılmıştır. Soğuk savaş öncesi yaşanan üç büyük tartışma, aslında

¹⁰ Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBE Dergisi*, 2008, Cilt: 63, s.87.

¹¹ K.M. Fierke, "İnşacılık", Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, (ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev. Özge Kelekçi, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2010, s.201.

¹² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, s.499.

¹³ Çağatay Çakmakçı, İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı, 2002-2012, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s.28 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

uluslararası disiplinin içindeki tarihsel gelişimi ve birikimi ihtiva eder. İnşacı yaklaşım teorisi de bu tartışmalar sonucu varlık bulmuştur.¹⁴

Teorisyenler, inşacı yaklaşım teorisinin uluslararası ilişkiler disiplininden ziyade sosyal bilimler disiplinine daha yatkın bir teori olduğunu belirtmişlerdir. İnşacı yorumun şekillenmesini ve bu yaklaşım teorisinin temelini oluşturmasını, Kant ve Hegel gibi düşünürlerin felsefi yorumları da etkilemiştir. Buna göre İnşacı kuram öncülerinin, bu teoriyi olgunlaştırırken felsefe ve sosyolojiden beslendikleri görülmektedir.¹⁵Sosyolojiye göre insan toplum içinde doğar ve gelişir. Toplum içinde insanlar birbirleriyle sürekli iletişim ve etkileşim halindedir. Bu nedenle insan toplum ilişkileri, varoluş serüveni içerisinde dönüşür, değişir ve gelişir. İnsan, doğduğu toplumun din, dil, kültür ve diğer geleneksel ilişkilerinin bütününde yoğrulmaya başlayarak toplumsallaşır. Zaman içinde insan, yaradılıştan özgür irade sahibi olması nedeniyle yaşamsal davranışlarında özgün tercihlerde bulunabilir. ¹⁶ Sosyoloji, dilin sosyalleşmenin merkezi olduğunu söyler. Bu yüzden sosyolojide dil, toplumsal kültürün ifade edilmesi ve geliştirilmesinde en önemli etken olarak kabul edilir. Uluslararası ilişkiler açısından baktığımızda dil oluşturucu, inşa edici bir nitelik taşımaktadır. Sosyoloji boyutunda, insanların ve toplumların eylemlerinin oluşmasında dilin önemini tarihsel süreç içerisinde görmek mümkündür.¹⁷

İnşacı kuramın temelini de bu sosyolojik yaklaşım oluşturur. İnşacılığın alt yapısını oluşturan sosyolojik düşüncenin gelişiminde, Kant'ın ve İngiliz Okulu'nun etkisi büyük olmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde 1980 yıllarında başlayan pozitivist ve post-pozitivist tartışmalar, tüm bu sosyolojik teorilerden beslenen inşacı eleştirel yaklaşım teorisini ortaya çıkarmıştır. İnşacılık teorisi ilk olarak 1989 yılında Nicholas Onuf tarafından gündeme getirilmiş ve Alexander Wendt'in bu teoriyi benimsemesiyle popülerliğini artırmıştır.¹⁸

Aslında inşacılık kuramının temelleri 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Dönemin felsefecilerinden Giambattista Vico'nun düşünceleri, bu yaklaşım teorisinin ortaya çıkışını destekler niteliktedir. Vico'ya göre var olan dünyayı Tanrı oluşturmuş, dünya

¹⁴ Servet Karagöz, Sosyal Konstrüktivizm Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi: Türkiye'nin Yakın Çevresi Olan Ortadoğu Asya ve Avrupa Birliği İle İlişkiler Örneği, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2016, s.23 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁵ Mehmet Kağan Güney, İnşacılık Kuramı Kapsamında 2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası ve Kimlik, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017, s.12 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁶ Mahmut H. Akın, **Siyasallığın Toplumsal İnşası**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2013, s.15.

¹⁷ Yusuf Sayın, **Uluslararası İlişkiler Üzerine Okumalar**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2016, s.83.

¹⁸ Nergiz Özkural Köroğlu, "Konstrüktivist Yaklaşım Bağlamında Avrupa Komşuluk Politikası Örnek Olayının Analizi", Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, (ed.), **Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2015, s.67.

üstünde yaşanan tarihi ise insanlar şekillendirmiştir. Tarih insan harici unsurların etkilediği bir süreç değil, bizzat insanların ve toplumların etkileşimleriyle ortaya çıkan bir kronolojidir. Vico'ya göre tarihsel süreç ve devletler, insan-toplum davranışları tarafından inşa edilmiş, oluşturmuştur.¹⁹ Temel felsefesini bu sosyolojik yaklaşımdan alan ve geçmişi 18.yüzyıla kadar dayanan, uluslararası ilişkiler disiplini teorilerinden biri olan inşacı kuram, 1980'li yıllarda gündeme gelmiş 1990'lı yıllarda ise etkinliğini artırmıştır. Popülaritesi bu yıllarda yükselen inşacı kuram, uluslararası ilişkileri anlamak ve yeniden yorumlamak adına, ortaya yeni bir bakış açısı koymuş ve günümüze kadar ulaşan tartışmaların şekillenmesinde bir hayli etkili olmuştur. İnşacı kuram, yeni bakış açısıyla mevcut kuramsal açıklamalara karşı güçlü bir alternatif olmuştur.²⁰

İnşacı yaklaşım teorisinin uluslararası ilişkiler disiplini içinde sağlam bir yere oturması ve kabul görmesi, disiplin içindeki “Neo-Neo Tartışması”, “Üçüncü Büyük Tartışma” ve “Soğuk Savaş'ın” bitmesi gibi nedenlerle de ilişkilendirilebilir. Bu gelişmeler paralelinde inşacı kuram, pozitivizm ile post-pozitivizm tartışmasına üçüncü bir alternatif olarak uluslararası literatürde yerini almıştır. İnşacı kuramın temelini, Neo-realist ve Neo-liberal kuramsal yaklaşımın eleştirisi oluşturmuştur. Bu teorileri pozitivist ve rasyonalist yönden eleştiren inşacı kuram, mevcut tüm yaklaşım kuramlarının bir sentezi gibi olan yapısıyla, uluslararası ilişkiler disiplininde kendine sağlam bir yer edinmiştir.²¹ Özellikle soğuk savaşın bitmesiyle sorgulanmaya başlayan realist kuramın uluslararası siyaseti ve güvenlik problemini açıklamakta yetersiz kaldığı düşüncesi, inşacı kuramın kendini güçlendirmesine ivme kazandırmıştır. Soğuk savaşın bitmesiyle yeniden şekillenen konjonktür, yeni analiz yöntemlerine ve farklı yorumlayıcı teorilere ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu anlamda inşacı yaklaşım teorisi, oluşan bu boşluğu doldurmada önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.²²

İnşacı yaklaşım teorisinin ortaya çıkışında ve gelişiminde, uluslararası ilişkiler disiplininde ve ABD'deki yaklaşım teorilerinde ortaya çıkan tartışmalar da kuşkusuz son derece etkili olmuştur. Bu tartışmalardan birincisi, Neo-realizm ve Neo-liberalizm yaklaşım teorileri üzerine odaklanmış, ikinci önemli tartışma ise Eleştirel teori ile

¹⁹ Derya Büyüktanır, “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2015, Cilt: 14, s.4.

²⁰ Sami Kiraz, Sosyal İnşacı Bakış Açısından Türkiye-İran İlişkilerinde Çatışma ve İşbirliği Alanları, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, s.7 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

²¹ Ali Yıldız, İnşacı Kuram Bağlamında Azınlıkların Dış Politika Algısı: İstanbul Yahudileri Örneği, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019, s.7 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

²² Sami Kiraz, “Sosyal İnşacılık Yaklaşımında Güvenlik”, Emre Çıtak, Osman Şen, (ed.), **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik**, Röle Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.109.

Rasyonalist teori arasında yaşanmıştır. Eleştirel teorisyenler Neo-realizm ve Neo-liberalizmin normlarını eleştirirken, Rasyonalist teorisyenler de, Eleştirel teorinin uluslararası ilişkiler disiplini yorumlarken somut veriler ortaya koyamadığını iddia etmişlerdir. Soğuk savaşın sona ermesiyle bu tartışmalar uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yerini, merkezinde inşacılık yaklaşım teorisinin olduğu yeni tartışmalara bırakmıştır.²³

İnşacı yaklaşım teorisinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan başka önemli nedenler de vardır. Örneğin, uluslararası ilişkiler disiplini içindeki mevcut yaklaşım teorileri, soğuk savaşın neden başladığını ve nasıl bittiğini tatminkâr bir şekilde açıklayamamıştır. Nicholas Onuf'a göre, uluslararası ilişkiler disiplini teorilerinin soğuk savaşın başlamasını ve sona ermesini açıklamak konusunda eksik kalmasının nedeni, siyaset teorisyenlerinin mevcut dünya düzeninde anarşik bir yapının hâkim olduğunu kabul etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle siyaset teorisyenlerinin verili kaynakları ortaya koyarak yapmaya çalıştıkları yorumlar, var olan siyasi sorunların çözümlenmesinde bilgi felsefesi açısından bir eksikliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁴

Klasik teoriler, kişilik temelinde psikolojik süreçleri izah etme yeteneğine sahip değildir. Dolayısıyla, uluslararası ilişkiler disiplini içinde yeni bilimsel yorumlama metotları geliştirme gerekliliği, inşacı kuramın ortaya çıkış nedenlerinden biridir. İnşacı yaklaşım teorisi, dil ve diğer sembolik değerleri ön plana çıkaracak, olayları daha niteliksel yönden yorumlayan bir disiplin olmuştur.²⁵ Bu yönüyle inşacı yaklaşım teorisi, uluslararası yaklaşım disiplini içinde cereyan eden olayları, klasik teori yaklaşımlarına göre daha iyi yorumlayabilen bir teori olmuştur. Klasik teoriler, devleti merkezde görür ve devlet menfaatinin en üst düzeyde düşünülmesi gerekliliğini savunur. Klasik teorik yaklaşıma göre, dünya düzeni çıkar odaklı ve anarşik bir yapıya sahiptir. Hâlbuki inşacı yaklaşım, devleti sosyal bir aktör olarak görür. Bu yönüyle devlet, belirli normlar çerçevesinde kimliğini oluşturmak ve mevcut kimliğiyle kendini sosyal yönden ifade etmek durumundadır. İnşacılık, devletlerin ulusal kimlik ve ulusal çıkar politikalarına kendine özgü bir bakış açısı geliştirmiştir.²⁶

İnşacı yaklaşım teorisi, uluslararası ilişkilerde özneler arası iletişim boyutlarını da ele alıp inceleyen bir kuramdır. İnşacı teorisyenler fiziki dünyanın rasyonel

²³ Christian Reus-Smit, "Konstrüktivizm", Muhammet Ağcan, Ali Aslan, (ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.285.

²⁴ Özev, a.g.m., s.483.

²⁵ Burr, a.g.e., s.149.

²⁶ Ebru Çoban Öztürk, "Kimlik, Dış Politika ve Uzlaşma: İnşacı Kuram Çerçevesinde Ulusal Kimlikler ve İkili İlişkiler Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Türkiye Dergisi*, 2014, Cilt: 60, s.2.

etkileşim ve davranışlar incelenerek anlaşılamayacağını, bazı kuramsal kısıtlayıcı açılardan yorumlanamayacağını savunur ve devletlerarasındaki ilişkilerin yalnızca ulusal çıkar temelinde belirlenemeyeceğini vurgular. Tam bu noktada inşacı kuram, diğer kuramsal yaklaşımlardan farklı olarak ana teorik yapının normlarıyla, devletin kimliği ile devletin çıkarları arasındaki etkileşimi ve bunun uluslararası ilişkiler boyutundaki etkilerini esas kabul eder. İnşacı kuram bu değişimin, kurumların ve aktörlerin karşılıklı bağımlı bir yapı içinde olduklarından gerçekleştiğini iddia eder.²⁷

Karşılıklı bağımlılığın her geçen gün daha da arttığı dünyada, uluslararası etkileşim sonucu dinsel, kültürel ve etnik farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte, yerelleşme düşünceleri güçlenmeye başlamış, soğuk savaş sürecinde kabuğuna çekilmiş milliyetçi davranışlar, devletlerin parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu faaliyetler sadece devletler içinde bir sorun olmaktan öte, uluslararası ilişkilerde de çok ciddi bir sorun olarak kendini göstermiştir. İnşacı kuram bu durumda da farklı bir yorumlayıcı bakış açısıyla, kimlik ve güvenlik sorunlarının arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur.²⁸

Tüm bu yönleriyle inşacı kuram, uluslararası sistemin verili kabullerinin sistemi analiz etmek ve yorumlamak için yetersiz olduğunu iddia ederek ortaya çıkmış ve kendini bu yönde geliştirmiştir. İnşacı kuram, uluslararası sistem davranışlarının ve devlet çıkarlarının belirli kurallar neticesinde oluşmadığını savunmaktadır. Buna göre kimlikler de devlet çıkarlarını belirleyen önemli bir unsurdur. İnşacı kurama göre, kimlikler devlet çıkarlarının temelini oluşturmaktadır ve devletlere atfedilen kimliklerin zaman içinde değişmesi durumunda, devletlerarası ilişkilerin de değişmesi kaçınılmazdır.²⁹

Neticede ortaya çıkış ve gelişim süreciyle inşacı kuram, farklı tanımlamalarla ifade edilmeye çalışılmasına rağmen, genel olarak insan davranışlarının sosyolojik açıdan bir bilgi havuzu oluşturduğunu, bununla birlikte devletleri ve uluslararası sistem davranışlarını insan ve toplum davranışlarının belirlediğini esas alan, eleştirel bir yaklaşım teorisiidir. İnşacı teori, verili bilgilerin yetersizliğini eleştirirken, dünyada olan biten her şeyi anlayabilmek için, var olan tüm tarihsel ve kültürel birikimin insan davranışları tarafından üretildiğini kabul eder. Buna göre, bilgi ve sosyal etkileşimler

²⁷ Martin Giriffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Çev. CESRAN, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2013, s.160.

²⁸ Bülent Sarper Ağır, "Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2015, s.119.

²⁹ Burcu Akpınar, AKP Hükümetlerinin Dış Politika Söylem ve Pratiği: İnşacı Perspektiften Bir Analiz, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s.12 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

birlikte varlık bulur ve sosyal süreçler içinde gelişerek maddi dünyayı şekillendirirler.³⁰

1.1.2. İnşacı Yaklaşımın Genel Varsayımları

Uluslararası ilişkilerin baş aktörleri olan devletler, karşılıklı bağımlılığın arttığı bir ortamda varlıklarını devam ettirecek, aynı zamanda çıkarlarını ön planda tutacak bir yönetim organizasyonuna ihtiyaç duymuşlardır. Karşılıklı bağımlılık durumu devletlere, diğer devletlerin davranışlarını dikkatli ve kuşkucu bir tavırla izlemeyi gerekli kılmıştır.³¹ Devletlerin bu politik davranışlarının tümü, uluslararası ilişkiler disiplini var etmiştir. Bu ilişkiler ağının nedenlerini ve sonuçlarını incelemek için, uluslararası ilişkiler disiplini içinde farklı zamanlarda farklı yaklaşım teorileri ortaya çıkmıştır. İnşacılık kuramı da bu ihtiyaçlara cevap verebilmek için ortaya çıkmış ve zamanının politik davranışlarını yorumlamaya çalışmıştır. Eleştirel bir teori olarak ortaya çıkan inşacı kuram, gerçekliğin inşasını oluşturan verilerin önemini vurgulayan ve içinde farklı yaklaşım perspektifleri bulunduran sosyal bir yaklaşım teorisidir.³²

Temel düşünce olarak inşacı kuram, rasyonalizme göre maddeciliği ve bireyselliği reddedip, idealist ve bütüncül bir varoluş felsefesini benimsemiştir. Uluslararası ilişkiler düzeyindeki teorik tartışmalar, inşacı kuramın özellikle ontolojik ve epistemolojik yorumlayışını şekillendirmiştir. Felsefe açısından inşacı kuram, bilgi temelinin sosyal bir inşa olduğunu savunan idealist ve pragmatist yorumlardan beslenir. Kant ve Hegel gibi düşünürlerin geliştirdiği idealist kuram, bilginin sosyal gelişimin en önemli dinamiği olduğunu iddia eder.³³

İnşacı kuramın özünü, toplum ilişkilerinin bir bütün içinde incelenmesi fikri ve toplum davranışlarındaki bütüncül yapıyı anlamak için bütünü oluşturan parçaları ayrı ayrı incelemek yerine, bütünü oluşturan parçalar arasındaki etkileşimi anlamaya çalışmak oluşturur. İnşacı kuram dünyayı, pozitivism ve materyalizmden farklı yorumlayarak inşa süreci halen devam eden bir yapı olarak tanımlamıştır.³⁴ Bu yaklaşımıyla inşacı kuram, diğer uluslararası ilişkiler teorilerinden farklı olarak,

³⁰ Polat S. Alpman, "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2018, Cilt: 28, s.16.

³¹ Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Çev. Osman S. Binatlı, Phaenix Yayınevi, Ankara, 2015, s.263.

³² Yıldız, a.g.e., s.5.

³³ Küçük, a.g.m., s.328.

³⁴ Arı ve Kiran, a.g.m., s.51.

oluşturucu-açıklayıcı bakış açısıyla, dünyanın bizim dışımızda bir varlık olmadığını ve onu bizim şekillendirdiğimizi savunmaktadır.³⁵

Dünya üzerinde tarih boyunca yaşanan dönüşüm ve gelişim, insanın inşa edici yönüyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla inşacılık ekolü, ham dünyanın insan aklı ve eliyle işlendiğini, dünyanın fiziki ve kültürel görünümünün insanlar tarafından şekillendirildiğini var saymaktadır. Bu duruma bir örnek verecek olursak, taş, ağaç ve toprak doğada ham halde bulunurken, insan aklı ve eli bu materyalleri işleyerek barınma ihtiyacını karşılamak için evler inşa etmişlerdir. Bu durum ilkel yöntemlerle yapılmış olsa dahi meslekleri ortaya çıkarmış, teknolojinin ilk adımlarının atılmasına katkıda bulunmuş, yerleşik düzen ve yapı sanatı kültürünü oluşturmuştur.³⁶

Fiziki ve sosyolojik anlamda dünyanın şekillenmesinde en önemli unsur olan insan-toplum davranışları, aynı zamanda dünya siyasi yapısının oluşumunu ve gelişimini de etkilemiştir. İnşacı kuram, felsefi bir yaklaşım olmasına rağmen sosyal gerçekliğin oluşmasında toplum davranışlarının ve bilginin önemli olduğunu, toplumsal yaşamı maddi unsurlardan ziyade toplum davranışlarının ve bilginin oluşturduğunu, kimlik ve çıkarların da sosyal yapılarla ilişkili olduğunu iddia eder.³⁷ Toplumlar sosyalleşirken, kolektif bir kimlik anlayışıyla toplumsal aidiyet duygusu ortaya çıkmıştır. Toplum kendini tanımlarken, oluşturduğu normlar üzerinden toplumu oluşturan bireyler arasındaki aidiyet duygusunu da güçlendirmektedir. Toplumların ortak kimliklerini oluşturması, bazı araçları kullanması ve bu araçlarla kendini ifade edebilmesiyle mümkündür. Bu normatif araçları, toplumsal ahlak kuralları, dini inançlar ve toplumların en önemli unsuru olan dil oluşturur.³⁸

İnşacı teorisyenler, toplumu bir arada tutan ve toplumun sosyal, kültürel yapısını oluşturan bu normları önemsemiş, bu normların her bir ögesini ayrı ayrı inceleme konusu yapmışlardır. Genel olarak inşacılar, toplumu oluşturan bu normları, toplum kimliğini ifade eden davranışlar olarak nitelendirmişlerdir. Devletler de, iç ve dış politika davranışlarını, toplum kimliğini oluşturan bu normlar çerçevesinde belirlemektedirler.³⁹ Bu nedenle devletlerin kimliklerinin ve çıkarlarının toplumsal olarak inşa edildiği düşüncesi, inşacı kuramın çekirdeğini oluşturur. İnşacı teoriye göre, uluslararası toplum da devletlerin kimliklerini etkilemektedir. Örneğin,

³⁵ Kaya, a.g.m., s.94.

³⁶ Fierke, a.g.m., s.201.

³⁷ Küçük, a.g.m., s.328.

³⁸ Çakmakçı, a.g.e., s.28.

³⁹ Rumelili, a.g.e., s.155.

bazı uluslararası örgütlere üye olduğunda küresel siyasette kendini ifade edebilme imkânı bulan devletlerin, kimlik davranışlarında da değişimler görülmektedir.⁴⁰ Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde, devlet etkileşimleri bazı milli çıkar meselelerine bağlı olarak izah edilemez. İnşacı kurama göre, devletlerarası bu etkileşim kimlikler vasıtasıyla şekillenen davranışların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Toplum normlarındaki değişimlerle devlet kimliği arasında var olan bağlantıyı ve devleti oluşturan kurumsal yapının, normlara olan etkisini ortaya koymasıyla inşacı kuram, uluslararası ilişkiler disiplinine yeni bir yaklaşım modeli kazandırmıştır.⁴¹

Toplumsal kimliğin oluşmasına hem iç hem de dış yapılar etki etmektedir. Fakat zaman içinde bu iç ve dış yapıların niteliğinde değişimler olabilir. Bu durum, kişisel kimlik, kurumsal kimlik, tip kimlik, rol kimlik ve kolektif kimlik gibi tanımlamalar ortaya çıkarabilir.⁴² Kimlik tanımlamaları, kişiler ya da nesnelere arasında benzerlik ve farklılık kriterlerinin ayrımını karşılaştırır. Bir başka açıdan bakışla kimlik, “olmak” veya “haline gelmek” şeklinde de tanımlanabilir. Bu kimlik tanımlamaları, aslında kimliğin kişisel bilgilerle değil toplumsal bilgilerle oluşabileceğini vurgulamaktadır.⁴³ Kimlikler bir sosyoloji içinde bilgiyle şekillenirler ve dolayısıyla kimlikler kişisel verilerle inşa edilemez. İşte bu noktada inşacı teori, kimliklerin sabit ve verili kaynaklara dayanmadığını, tamamen söylemler yoluyla toplumsal bir kültür olarak inşa edildiğini savunmaktadır.⁴⁴

Tüm bu temel varsayımlara dayandırılan inşacı kuram, uluslararası ilişkiler disiplini içinde yaşanan ve üç büyük teori tartışmalarından sonuncusu olan “üçüncü büyük tartışma” neticesinde ortaya çıkmıştır. Birinci büyük tartışma 1940’lı yıllarda idealizm ve realizm arasında, ikinci büyük tartışma 1960’lı yıllarda gelenekçi realizm ve davranışçılar arasında, üçüncü büyük tartışma ise 1980’li yıllarda pozitivism ve post-pozitivism arasında yaşanmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini incelendiğinde, inşacı kuramın, pozitivism ve post-pozitivism arasında yaşanan tartışmalar sonucu ortaya çıktığı görülmektedir.⁴⁵

İnşacı teorinin temel kaynağı idealizmdir. 18. yüzyılda, idealizmin öncülerinden olan Vico eserlerinden birinde, “*Doğal dünya Tanrı tarafından yaratılmış, tarihi dünya ise insan tarafından yaratılmıştır*” ifadesini kullanmıştır. Bu söz çok kuvvetli bir

⁴⁰ Arı, a.g.e., s.501.

⁴¹ Köroğlu, a.g.m., s.75.

⁴² Wendt, a.g.e., s.280.

⁴³ Richard Jenkins, **Sosyal Kimlik**, Çev. Gül Bostancı, Everest Yayınları, İstanbul, 2016, s. 19.

⁴⁴ Burr, a.g.e., s.109.

⁴⁵ Kaya, a.g.m., s.87.

şekilde, toplumsal gerçekliğin insan tarafından inşa edildiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Bahar Rumelili de inşacı kuramın 1980 yıllarında gerçekleşen epistemolojik tartışmadan ve 1970'li yıllarda gelişen İngiliz Ekolünden beslendiğini iddia etmiştir.⁴⁷ İnşacı kuram, teorik temellerini 1980 sonrası gelişen “üçüncü büyük tartışma” ve sosyal teorilerin öncüleri olan Anthony Giddens, Jürgen Habermas ve Michel Foucault'un düşüncelerine dayandırmıştır. İnşacı teorisyenler, “üçüncü büyük tartışma” teorisyenlerine göre meta-teorik konularla daha az ilgilenmiş, kavramsal çerçeve, metodolojik yaklaşım ve ontolojik varsayımlar üzerine ağırlık vermişlerdir.⁴⁸

İnşacı kuramın yükselmesinde birçok faktör etkili olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesiyle yaşanan gelişmeleri ve küresel düzendeki değişimleri, neoliberal ve neorealist rasyonel teorilerin öngörememesi ve açıklayamaması inşacı kuramın yükselmesinde en önemli faktör olmuştur. Devlet dışı aktörlerin artması, uluslararası nitelikte kurumsal gelişmeler, insan hakları sorunları, anarşinin tırmanması ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması, yeni nesil teorisyenlerin eleştirel bir teori geliştirme çabalarının artmasına neden olmuştur.⁴⁹

İnşacı kuram teorisyenleri, uluslararası ilişkiler temelinde “anarşi” kavramının bu sistemin karakteristik bir yapısı olduğunu kabul etmişler ve dünya siyasetindeki kuralların oluşumunu düzenleyen bir üst yapının olmadığını söylemişlerdir. Alexander Wendt'e göre anarşi, sistem tarafından değil devletler tarafından oluşturulmaktadır. Yine Wendt'e göre, savaşlar ve çatışmalar anarşinin mutlak bir sonucu değil, devletler tarafından tercih edilen bir durumdur ve buna rağmen uluslararası sistem devletler tarafından da yapılandırılabilir.⁵⁰

İnşacı uluslararası ilişkiler teorisi, devletleri analiz birimi, uluslararası sistemi de analiz düzeyi olarak ele almaktadır. Wendt, devletin analiz birimi olarak incelenmesini uluslararası hukuka göre meşru sayılan, şiddet kullanımının devlete ait olması uzlaşısının sürdürülebilmesine bağlamaktadır. Buna göre uluslararası sistemde kimliklerin, çıkarların ve rasyonalitesi olan devletlerin, temel analiz birimleri olarak ele alınması son derece tabiidir. İnşacı kuram, devletleri incelerken, tekilci yaklaşım yerine çoğulcu yaklaşım mantığını esas almaktadır.⁵¹

⁴⁶ Copleston, “Tarih Felsefesi Kavramının Doğuşu”, http://www.xn--ideayaynevi-5zb.com/tarih_felsefesi/tarih_felsefesi_kavrami.html, (Erişim tarihi: 10.01.2020).

⁴⁷ Karagöz, a.g.e., s.27.

⁴⁸ Arı ve Kiran, a.g.m., s.52.

⁴⁹ Arı, a.g.e., s.500.

⁵⁰ Köroğlu, a.g.m., s.76.

⁵¹ Özev, a.g.m., s.488.

İnşacılık kuramının öncülerinden biri de Nicholas Onuf'tur ve "inşacılık" kavramını ilk olarak kullanan teorisyendir. Onuf inşacılığı, insan davranışlarının ve toplum davranışlarının neden farklılık gösterdiğine, böylece dünyanın nasıl yeniden şekillendiğine açıklama getirebilecek bir kuram olarak tanımlamıştır. Onuf inşacılığın, uluslararası ilişkiler dinamiği içinde daha önceki yaklaşım teorilerinin ortaya koymadığı birçok ilişki durumunu kuramsal bir şekilde açıklamasıyla, sosyal ilişkileri daha iyi anlayabilmemizi sağlayacağını belirtmiştir. Onuf, İnşacı teorinin üç önemli unsurdan oluştuğunu iddia etmiştir. Bu unsurlar şu şekildedir:⁵²

- 1- Uluslararası ilişkilerde yapılar ve yapanlar vardır ve bunlar sürekli olarak etkileşim halinde bulunur,
- 2- Dil, gelenek ve politikalar diğer önemli araçları oluşturur,
- 3- Denetimi sağlayan ve çıkar dağılımını kontrol altında tutan kurallar vardır.

Nicholas Onuf, "World of Our Making" adlı kitabında bu üç etkenden bahsetmiş, bu etken unsurlarla uluslararası ilişkileri ve onu direk etkileyen sosyal davranışları açıklamaya çalışmıştır. Onuf'a göre inşacılık, edimle varlık bulur ve edimi gerçekleştiren unsur insandır. Bu yaklaşımıyla Onuf, toplum ve insan arasında çok önemli bir ilişkinin varlığını vurgulayarak, bireylerin yaşadığı toplumsal yapılardan bağımsız olamayacağını ortaya koymaktadır.⁵³

İnşacı teori uluslararası sistemi yorumlarken, devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını sabit veriler olarak algılamamıştır. Neorealist ve neoliberal teorilerin tam tersine, devletlerin kimliklerinin ve çıkarlarının zaman içinde yön değiştirebileceğini savunmaktadır. İnşacı teorisyenler, dünyadaki politik yapıyı normlar ve evrensel hukuk penceresinden, sosyolojik bir yaklaşımla yorumlamaya çalışmışlar, sosyolojik yapının devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını şekillendirdiğini iddia etmişlerdir. İnşacı kuram, sosyolojik açıdan dünyanın sürekli değişim süreci içerisinde ve her daim inşa halinde olduğunu ileri sürmüştür, realistlerin ve liberal yapısalcıların bu konudaki teorilerine muhalif olmuştur. İnşacı teorisyenler ayrıca, uluslararası ilişkileri yorumlarken indirgeyici bir yapıdan ziyade sistemin ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlarla incelenmesi ve insan öznelliğinin göz ardı edilmemesi gerekliliğini ortaya koymuşlardır.⁵⁴

⁵² Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, Çev. Metin Aksoy, **Uluslararası İlişkiler Teorisi**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s.279.

⁵³ Arı, a.g.e., s.500-501.

⁵⁴ Çakmakçı, a.g.e., s.38.

Bütün bunların ışığında inşacı teorinin bel kemiğini, daha önce de vurguladığımız gibi uluslararası ilişkilerin baş aktörleri olan devletlerin kimliklerinin ve çıkarlarının sosyolojik davranışlarla inşa edildiği, bu durumun da çıkarları ve dış politikayı belirlediği varsayımı oluşturmaktadır. Bu yönüyle inşacı kuram, dünya politikasında gerçekleşen değişimi etkileyen normatif ve kuramsal faktörleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. İnşacı teoriye göre, toplum çıkarları toplum kimliğinden ayrı düşünülemez. Bu açıdan, devletin oluşan kimliğine göre toplumsal çıkarlar da değişkenlik gösterebilir. İnşacı kuram, mevcut yorumlayıcı teorilerin aksine, uluslararası ilişkileri incelerken sadece maddi unsurları değil manevi unsurları da dikkate alarak ortaya koyduğu farklı bakış açısıyla, diğer uluslararası ilişkiler teorilerine önemli bir rakip olmuştur.⁵⁵

Tüm bu verilerden yola çıkarak inşacı teori, genel anlamda nesnel bir dünyanın olmadığını, toplumsal dünyayı özneler arasındaki farkındalığın oluşturduğunu ve üzerinde yaşadıkları dünyayı, insanların bireysel ya da toplumsal davranışlarının inşa ettiğini savunmaktadır. Bu bakış açısıyla inşacı kuram, kendinden önce var olan teorilerin kabul ettiği verilerin (devlet, kimlik, çıkar) sabit olmadığını bu verilerin toplum gelenekleri, değer yargıları ve toplum duyarlılıkları tarafından şekillendirildiğini öne sürmüştür.⁵⁶

İNŞACI KURAMA GÖRE SISTEMATİK YAPILAR, toplumda yaygın fikirlerin ve o toplumun sosyal kültürünün ortaya çıkardığı, uluslararası normatif kurumlardan oluşmaktadır. İnşacı kuram, kurum kavramını toplumsal kimlik ve çıkarların oluşturduğu bir bütüncül yapı olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin sistematik yapısını oluşturan kurumlar, uluslararası normlara göre oluşturucu ve düzenleyici kurullarla devletlerin davranışlarını belirlemektedirler. İnşacı kuram, devletlerin kimliklerinin ve çıkarlarının uluslararası sistem düzeyinde oluşabilecek dalgalanmalarla yön değiştirebileceğini öne sürmektedir. Bu yaklaşımıyla inşacı kuram, dünyanın siyasi, ekonomik ve sosyolojik yapısını insan davranışlarının oluşturduğunu, uluslararası ilişkiler analizlerinin insan davranışlarının göz ardı edilerek yapılamayacağını savunur.⁵⁷

1.1.3. İnşacı Yaklaşımda Farklı Bakış Açıları

İNŞACI KURAM, realizm olan temel felsefesinin daha eskilere uzanmasına rağmen, uluslararası ilişkiler teorileri arasında, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Genel olarak inşacı yaklaşım teorisi, dört önemli temel üstüne

⁵⁵ Giriffiths, a.g.e., 2013, s.162.

⁵⁶ Heywood, a.g.e., s.147.

⁵⁷ Giriffiths, a.g.e., 2011, s.123.

kurularak oluşturulmuştur. İnşacı kuram bu ana temellerin birincisini; devletlerin kimliklerinin, çıkarlarının sabit ve verili olmadığı, ikincisini; uluslararası sistemi, normlar üzerinden sosyalleşen toplumların şekillendirdiği, üçüncüsünü; dünyanın her daim inşa halinde bir proje olduğu ve dördüncüsünü; analiz yaparken ontolojiye ve epistemolojiye önem vermesi olarak açıklamıştır.⁵⁸ İnşacı teoriler, uluslararası ilişkileri yorumlarken bilimsel verileri reddetmemekle beraber, bu ilişkileri yorumlarken sadece bilimsel verilerin yeterli olmayacağını savunmuştur. İnşacı teorisyenlerin ontoloji, epistemoloji ve metodolojiye önem vererek uluslararası ilişkileri yorumlamaları, disiplin içinde önemli bir konuma yerleşmelerini sağlamıştır. İnşacı kuram, değişik önermeleriyle özellikle rasyonalist teorilere karşılık eleştirel bir yaklaşım ortaya koymuştur. Nesnel gerçeklik ile sosyal gerçekliği harmanlayarak uluslararası ilişkileri yorumlamaya çalışan inşacı kuram, bu yönüyle kendi içinde de farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁹

Bu çerçeveden bakıldığında, inşacı teorinin içinde gelişen farklı bakış açılarının oluşması, bu teoriyi savunan ve geliştiren teorisyenler arasındaki yorumlama farklılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnşacı teorisyenler savundukları bu yaklaşım içinde ilk olarak modernistler, post-modernistler diye ikiye ayrılmışlardır. İnşacı teorinin modernist yaklaşımı benimseyen teorisyenleri, uluslararası ilişkiler disiplininin daha önceki felsefi birikimini göz ardı edip, bütüncül genellemeler yerine, birim genellemeler üzerinden bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Post-modernist teorisyenler, uluslararası ilişkilerde güç yapılarını ve hiyerarşiyi eleştirerek, bilgi ile güç arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan bir yaklaşımı tercih etmişlerdir.⁶⁰

İNşacı kuram içinde uluslararası ilişkileri değişik metotlarla yorumlayan modernist ve post-modernist yaklaşım, 1990'lı yıllarda bu teorinin içinde "sistemik", "birim düzey" ve "bütüncül" olmak üzere, üç farklı bakış açısı oluşturmuştur.⁶¹ İnşacı teori içinde sistemik yaklaşım, devleti oluşturan tüm iç dinamikleri göz ardı ederek, uluslararası ilişkileri devletlerin aralarında gelişen ilişkileri esas alarak yorumlamaya çalışmıştır. Sistemik yaklaşım, devletin kurumsal ve sosyal kimliği arasında bir ayrım yaparak, sosyal kimliği uluslararası toplumun belirlediği, kurumsal kimliği ise o devlete ait beşeri ve maddi unsurların oluşturduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre uluslararası toplum düzenini biçimlendiren etkenleri önemseyerek, ne önemli boyutta gerçekleşen uluslararası sosyal değişimlerin ne de devletin kurumsal

⁵⁸ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s.279.

⁵⁹ Yıldız, a.g.e., s.18.

⁶⁰ Özev, a.g.m., s.487.

⁶¹ Arı, a.g.e., s.510.

kimliğinde oluşan değişimlerin nasıl gerçekleştiğini tatminkâr bir şekilde açıklamak mümkün değildir. Çünkü bu yaklaşım, devletin sosyal kimliğinin normatif yapıları ile uluslararası toplum vasıtasıyla inşa edildiğini ve bu yapının da devletlerin davranışlarıyla oluşturulduğunu savunmaktadır.⁶²

Birim düzey inşacı yaklaşım, sistemik inşacılığın aksine uluslararası ilişkileri yorumlarken sistemi değil, sistemi oluşturan aktörleri yani devletleri esas almaktadır. Birim düzey yaklaşım, devletin kurumsal kimliğini oluşturan sosyal ve hukuki normların, devletin kimliğini ve çıkarlarını nasıl etkilediğini anlamadan uluslararası ilişkilerin yorumlanamayacağını vurgulamıştır. Bu yaklaşım devlet davranışlarının oluşmasında etkili olan, devletler içinde gerçekleşen sosyal değişimlerin önemine odaklanmıştır. Aktör merkezli olan birim düzey yaklaşım, devletler arasında gerçekleşen kimlik ve çıkar oluşumlarındaki farklılıkları daha rasyonel açıklamakla beraber, bu konudaki benzer ve ortak noktaları açıklamakta yetersiz kalmaktadır.⁶³

Bütüncül inşacı yaklaşım ise, sistemik ve birim düzey yaklaşımların ortaya koyduğu uluslararası-ulusal ayrımını farklı bir açıdan ele alarak aslında bu iki kavramın bir arada yorumlanması gerektiğini savunmuştur. Temel düşüncesini bu istikamette oluşturan bütüncül yaklaşım, devletin kimliğinin ve çıkarlarının oluşmasını etkileyen tüm faktörlerin birlikte analiz edilmesiyle, devletin sosyal ve kurumsal kimliğinin nasıl oluştuğunun daha iyi anlaşılabilceğini iddia etmiştir. Bu açıdan bütüncül inşacı yaklaşım, uluslararası sistemde normatif ve düşünsel yapılarda gerçekleşen dönüşümle üretilen sosyal kimliklerin daha başarılı bir şekilde yorumlanmasına katkıda bulunmuştur.⁶⁴

İnşacı kuramı “sistemik” bir açıdan ele alarak yorumlayan Alexander Wendt’e göre, realistler ve inşacı yaklaşım arasındaki en önemli farkı, “sosyal nitelikler” oluşturmaktadır. Realist bakışla gerçeklik, insan davranışlarının dışında gelişebilir. Alexander Wendt ise sosyal niteliklerin, toplum düşüncelerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığına inanmaktadır.⁶⁵

Daha öncede belirttiğimiz gibi, uluslararası ilişkiler disiplini içinde inşacılık yaklaşımını ilk defa isimlendiren Nicholas Onuf’tur. Onuf, ortaya koyduğu “birim

⁶² Reus-Smit, a.g.e., s.298.

⁶³ Griffiths, a.g.e., 2011, s.133.

⁶⁴ Küçük, a.g.m., s.351.

⁶⁵ Kaya, a.g.m., s.103.

düzy” yaklaşımlını Wittgenstein ve Austin’in fikirlerine dayandırarak, sosyal inşanın en önemli unsuru olan toplumsal konuşma kurallarına odaklanmıştır.⁶⁶

İnşacı kuramı “bütüncül” bir bakış açısıyla yorumlayan Friedrich Kratochwil, sistemik ve birim düzey analizlerin bir arada kullanıldığı farklı bir yaklaşım modeli geliştirmiştir. Friedrich Kratochwil, rasyonalizmin verilerini ve ontolojik ilkelerini inşacı teoriyle harmanlayarak, bu teörin uluslararası ilişkilerde alternatif bir teori olarak kabul görmesine katkıda bulunmuştur.⁶⁷

İnşacı teorisyenler içinde “sistemik” yorumu benimseyen *Alexander Wendt*, devletlerin kendiliğinden oluşan kurumsal bir organizasyon olduğunu savunmaktadır. Wendt, uluslararası sistematik yapının verili bir unsur olduğunu söylerken, uluslararası ilişkilerde esas aktör olan devletlerin işlevselliğini mercek altına almıştır. Wendt’e göre, devletin kimliği ve çıkarları sistemden bağımsızdır ve devletlerin kimlikleri oluşurken, toplumsal kimlik ve normlar arası bir ilişki söz konusudur.⁶⁸

Wendt’in, inşacı kuramı yorumlarken kullandığı sistemik yaklaşımıyla, maddeci ve liberal fikirleri daha ön plana çıkar hale gelmiştir. İnşacı kuramın temel kaynaklarından biri olan ve 1999 yılında yayınladığı “Social Theory of International Politics” kitabında Wendt, devletlerin kurumsal kimliklerinin, sosyal inşa sürecinden bir yere kadar bağımsız olabileceğini yazmıştır. Wendt, sosyologların ve psikologların geliştirdiği birey ve toplum ilişkilerini, devlet ile uluslararası toplumun sosyal-kültürel ilişkilerine benzetmiştir. Wendt, inşacılığı devlet merkezli yorumlamış ve devletlerin inşa sürecine tamamıyla bağımlı bir yapı olmadığını iddia etmiştir.⁶⁹

Wendt, inşacı kuram hakkındaki düşüncelerini “Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi” adlı kitabında şöyle ifade etmiştir: ⁷⁰

“Konstrüktivizm bir uluslararası siyaset teorisi değildir. Konstrüktivist duyarlılıklar bizi aktörlerin sosyal olarak nasıl inşa edildiklerine bakmamız yönünde teşvik etmekte, ancak hangi aktörler üzerinde çalışacağımızı ya da bunların nerede inşa edildiklerini söylememektedir. Herhangi bir şey hakkında konstrüktivist olmadan önce, analiz “birim” ve “düzey”lerini ya da “aktörler” ve onların içinde yer aldığı “yapı”ları seçmeliyiz”.

⁶⁶ Rumelili, a.g.e., s.164.

⁶⁷ Griffiths, a.g.e., 2011, s.125.

⁶⁸ Arı, a.g.e., s.510.

⁶⁹ Rumelili, a.g.e., s.165.

⁷⁰ Wendt, a.g.e., s.22.

Wendt'e göre, uluslararası politikanın temelleri güç ilişkileri sonucu oluşur ve uluslararası yapının maddi güçler tarafından şekillendirildiğini iddia etmek, bu süreçte sosyal davranışların etkili olmadığı anlamına gelmez. Bu açıdan Wendt, maddi güçlerin uluslararası yapının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Bu düşüncesiyle Wendt, uluslararası yapının oluşmasındaki en önemli faktörün ekonomi olduğunu vurgulamıştır. Wendt, tüm bu durumlar göz önüne alındığında, uluslararası sistemin sosyal ve inşacı kuram perspektifinden incelenmesinde bazı güçlüklerin ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır.⁷¹

Kendini eleştirel bir teorisyen olarak ifade eden Wendt, inşacı kuramın uluslararası sistem teorileri içinde iddialı bir yaklaşım modeli olduğunu söylemektedir. Wendt'e göre inşacı kuramın üç temel iddiası vardır. Bu iddialar ise şu şekildedir:⁷²

- 1- Devletler uluslararası politik teorisinin esas analiz birimleridir,
- 2- Devlet sistemi içerisindeki kilit yapılar maddi değil, özneler arasıdır,
- 3- Devlet kimlikleri ve çıkarları, insan doğası ya da iç politikalar tarafından üretilerek sabit verilerle oluşturulmamış, büyük oranda sosyal yapıların davranışları tarafından inşa edilmiştir.

Wendt, her şeyi madde merkezli açıklamaya çalışan materyalistlerin, insan bilincinin materyal bir denklemden çıktığı inancını şiddetle reddetmektedir. Buna karşın Wendt, insan davranışlarını atom altı parçacıkların davranışlarına benzeterek, toplumsal birlikteliği açıklayan bir "kuantum bilinci" ve "katılımcı epistemoloji" sentezinden bahsetmektedir.⁷³

Realist felsefe, özne ile nesne arasında bir ilişki olmadığını ve gerçeğin insandan bağımsız da gelişebileceğini iddia ederken Wendt, sosyal niteliklerin toplum tarafından kolektif bir düşünceyle oluşturulduğunu savunmuştur. Wendt, düşünce ve madde arasında var olan ilişki düzeyini ortaya koyabilmek için, zihin-beden formülüyle insan ruhunu analiz etmenin gerekli olduğunun altını çizmiştir.⁷⁴

İnşacılık kuramı içinde bir başka farklı yorum olan "*birim düzey*" analiz metodu, *Nicholas Onuf'un* benimsediği bir yaklaşımdır. Onuf, uluslararası ilişkiler disiplini içindeki terimlerin yeniden tanımlanması gerektiğini, birbirleriyle ilgisi yokmuş gibi görünen konuları farklı bir anlayışla yorumlayarak, toplumsal ilişkileri anlamaya

⁷¹ Özev, a.g.m., s.486.

⁷² Giriffiths, a.g.e., 2011, s.154.

⁷³ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s.295.

⁷⁴ Küçük, a.g.m., s.337.

çalışmamızın daha rasyonel bir yol olabileceğini vurgulamıştır.⁷⁵ Bu hususta Onuf, “uluslararası ilişkilerin yeniden inşası için disiplinin günümüz iddialarından arındırılması gerekir” demiştir.⁷⁶

Onuf, inşacı (konstrüktivizm) kavramı oluştururken, insanın toplumu toplumun da insanı şekillendirdiğini ortaya koymuş ve bu düşüncesiyle inşacı kuramın temelini oluşturmuştur. Bu temel üstüne yükselen inşacı kuram, insanın sosyal bir varlık olduğuna ve sosyal ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır. Onuf, uluslararası ilişkileri yorumlarken insanı merkeze koymuş ve insanların içinde yaşadıkları toplumun kurum ve kurallarının oluşumunda etkili olduklarını savunmuştur.⁷⁷

Onuf, inşacı kuramda, dilin kullanım şekliyle ortaya çıkan anlamın, sosyal inşa sürecine nasıl etki yaptığına dikkat çekmiştir. Bu yaklaşımıyla Onuf, dil merkezli sosyal inşacıların en önemli temsilcisi olmuştur. Toplumlara dili sadece iletişim olarak kullanmadığını savunur Onuf, dilin aynı zamanda oluşturduğu kültürle dünyanın sosyolojik inşa sürecine direk etki ettiğini iddia etmiştir.⁷⁸

Mitolojide dillerin doğuşu, günümüzden 5000 yıl kadar önce Sümerlerin tanrıya ulaşabilmek için inşa ettikleri “Babil Kulesi” efsanesine dayanmaktadır. Asma bahçeleriyle ünlü Babil Hükümdarı Marduk yedi katlı (90 metre çapında, 90 metre yüksekliğinde) bir kule yaptırarak tanrıya ulaşabileceklerini düşünmüştür. Efsaneye göre, insanların kendine ulaşmasını istemeyen tanrı, kulenin inşasında çalışan her insana ayrı bir dil vermiş ve onları dünyanın farklı coğrafyalarına dağıtarak kulenin yapılmasını engellemiştir. Bunun sonucu olarak, kule tamamlanamamış ve yeryüzünde farklı dilleri konuşan çok sayıda ulus ortaya çıkmıştır.⁷⁹

Onuf’un öncülerinden biri olduğu inşacı kuram, bir bakıma uluslararası ilişkilerin “sosyal teorisi” olarak da kabul edilebilir. Çünkü inşacı kuram, sosyal eylemlerden yola çıkarak gerçekliğin nasıl inşa edildiği konusunda fikirler ortaya koyabilmiştir. Onuf’a göre birçok anlam ifade eden sosyal ilişkiler, aynı zamanda toplumlumun oluşturduğu kuralların varlığıyla ilintilidir. Toplumsal olarak inşa edilen kuralların düzenleyici etkilerinden hariç oluşturucu etkileri de vardır ve Onuf’a göre, anarşi de toplumun oluşturduğu bu kurallardan ortaya çıkmıştır.⁸⁰

⁷⁵ Çakmakçı, a.g.e., s.37.

⁷⁶ Giriffiths, a.g.e., 2011, s.131.

⁷⁷ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s.292.

⁷⁸ Küçük, a.g.m., s.353.

⁷⁹ Rasim Soylu, “Dillerin Ortaya Çıkışı/Babil Kulesi”, Zafer Bilim Araştırma Kültür ve Sanat Dergisi, <https://www.zaferdergisi.com/makale/10740-dillerin-ortaya-cikisi-babil-kulesi.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020).

⁸⁰ Büyüktanır, a.g.m., s.8.

Onuf'un inşacı düşüncesi, uluslararası ilişkilerin oluşmasını toplumun oluşturduğu kurum ve kurallara bağlamaktadır. Onuf'a göre uluslararası ilişkilerin en önemli kurumu, sosyal kültürlerin oluşturduğu devletlerdir. Onuf devletleri, sosyal kültürlerin inşa ettiği, uluslararası sistemde egemenliğini sağlamış kurumsal yapılar olarak tanımlamaktadır. Onuf, bu manada devletlerin uluslararası sistemde, karşılıklı etkileşimleriyle yeni örgütler oluşturduğunu ve bu örgütlerin uluslararası toplumun inşa sürecinde çok önemli roller üstlendiklerini savunmaktadır.⁸¹

İnşacı kuram içerisinde bir başka yorum da “bütüncül” yaklaşım olarak adlandırılmıştır. *Friedrich Kratochwil* bu yorumsal yaklaşımın en önemli ismidir. Soğuk savaşın sona ermesiyle gündeme oturan inşacı yaklaşım, Kratochwil tarafından daha da güçlendirilmiş bir kuram olmuştur. Kratochwil, diğer uluslararası ilişkiler teorileri gibi küresel ilişkileri anlamak ve yorumlamak adına, inşacı kuram içinde bütüncül yaklaşımıyla yeni bir soluk getirmiş, editörlüğünü yaptığı “European Journal of Relations” dergisinde konuyla ilgili birçok makale yayınlamıştır.⁸²

Kratochwil özellikle, uluslararası kurumları incelerken uygulanan pozitivist epistemoloji yönteminin sosyal ontolojiye uyumsuzluk gösterdiğine ve uluslararası sistemin temel taşları olan kurum ve kuralların bu yöntemlerle yorumlanarak analiz edilemeyeceğine vurgu yapmıştır. Kratochwil, hızla değişen dünya denklemine, bu tür yöntemlerin ve kavramların yeniden yorumlanmasının ve özneler arası reaksiyon ile oluşan sosyal dinamiklerin yeniden gözden geçirilmesinin, son derece önemli olduğunu söylemiştir.⁸³

Kratochwil, inşacı kuram içinde açık-uçlu bir yaklaşım modeli geliştirerek, uluslararası ilişkileri farklı açılardan yorumlayabilme konusunda kararlı davranmıştır. Kratochwil bu teorik yaklaşımın özünü, “sosyal bilgiyi neyin oluşturduğu ya da uluslararası ilişkilerde sosyal hayatı neyin ürettiği konularında açık-uçlu diyalog sürdürdüğümüzden emin olmak” şeklinde ifade etmiştir. Kratochwil'in orta yolu tercih eden bu açık-uçlu eleştirel yaklaşımı, adalet ve özgürlüğü temel prensip olarak kabul etmiştir.⁸⁴ Orta yol kavramı “çözümüne açık, herkes tarafından kabul edilebilir olan tutum ve davranış” içeriğine sahip bir tanımlamadır. Antik Yunan filozoflarından

⁸¹ Rumelili, a.g.e., s.169.

⁸² Çakmakçı, a.g.e., s.49.

⁸³ Rumelili, a.g.e., s.164.

⁸⁴ Griffiths, a.g.e., 2011, s.125.

Aristoteles (Milattan Önce/384-322), bireysel ve toplumsal olarak “orta yolu” bulmanın, en güzel ahlaki davranış şekli olacağını savunmuştur.⁸⁵

İnşacı kuramın post-yapısalcı kuramdan en önemli farkı, dilin (özneler arası) toplumsal anlamının önemine vurgu yapmasıdır. İnşacı kurama göre sosyal dünyanın oluşması, toplumun özneler arası iletişimiyle yani dilin kullanılmasıyla mümkündür. Bu anlamda sosyal inşacılık kuramında, dil odaklı bir yaklaşım sergileyen teorisyenlerden biri de Friedrich Kratochwil'dir. Kratochwil, uluslararası ilişkilerle “konuşma edimleri” teorisini sentezleyerek, inşacı kuramı dil odaklı bir yaklaşım olarak yeniden yapılandırmıştır. Kratochwil'e göre, konuşma edimleri teorisi sadece sözlü iletişim değil, aynı zamanda özneler arası oluşturulan anlamlar sayesinde sosyal dünyanın şekillenmesine etki eden en önemli faktördür.⁸⁶

Kratochwil, inşacı kuramı bütüncül bir bakış açısıyla yorumlarken, bu yaklaşımın aynı zamanda sosyal bilimlerin neo-klasik açıklamalarıyla benzeşen bir yaklaşım olduğunu vurgulamıştır. Kratochwil, inşacı kuramı yeniden yorumlarken, toplumsal düşünceyi, değerleri ve normları ortaya koysa da hipotezleri ve önermeleri analiz ederken bilimsel kuralları ve normları da göz ardı etmemiştir. Kratochwil bu düşüncesini şu sözlerle anlatmaya çalışmıştır:⁸⁷

“Normlar yalnızca belirli oyunları kurmaya ve oyuncuların içlerinde kendi hedeflerini izlemelerine olanak sağlamaz, aynı zamanda aktörlerin birbirlerine karşı eylemleri yönlendirmesini birbirleri ile iletişim kurmasını, eylemlerinin niteliklerini değerlendirmesini, iddiaları eleştirmesini ve seçimleri haklı çıkarmasını sağlayan özneler arası anlamlar oluşturur”.

1.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KİMLİK TARTIŞMASI

Kimlik kavramı, varlık âlemindeki tüm nesnelere ve yaratıkların tanımlanmasını içinde barındıran bir kavramdır. Oxford İngilizce Sözlüğü, kimlik kelimesinin iki önemli anlam taşıdığını yazmaktadır. Birincisi “nesnelere ayrılığı”, ikincisi ise “şeyleri ya da kişileri sınıflandırmak” şeklinde belirtmiştir. Kimlik kavramı, kişileri ya da şeyleri karşılaştırırken benzerlik ve farklılık özelliklerini ortaya koyan bir kavramdır.⁸⁸

⁸⁵ Mesut Güven, Aristoteles'in Ahlak Öğretisinde “Altın Orta” Kuralı, 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.45 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

⁸⁶ Küçük, a.g.m., s.353.

⁸⁷ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s.29.

⁸⁸ Jenkins, a.g.e., s.18.

Sosyolojide ve felsefede kimlik, “bir şeyi olduğu şey yapan her ne ise odur” diye tanımlanmaktadır. Bu tanım aslında kimlik kavramına bir sınırsızlık sağlamaktadır. Çünkü bu tanıma göre, atların veya motosikletlerin de bir kimliği olabilir fikri ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kimlik kavramı, daha çok amaçlı ve davranışsal eğilimler üreten aktörlerin bir niteliği olarak ele alınmalıdır.⁸⁹

Soğuk savaşın sona ermesiyle 1990’lı yıllarda uluslararası ilişkiler teorileri gündemine giren inşacı düşünce, disiplin içinde ontolojik bir yaklaşım önerisiyle ayırt edici bir fark oluşturmuştur. İnşacı kuram bu ontolojik yaklaşımıyla, uluslararası ilişkiler disiplinine daha önce konu olmamış söylem, kimlik ve kültür gibi önemli kavramların devlet kimliğinin oluşumundaki önemini ortaya koymuştur.⁹⁰

Sosyal süreçler içinde kimlikler anlam ve içerik olarak değişebilir. Aslında kimlikler verili, üretilmiş ve sabit kavramlar değildirler. Bu açıdan inşacı teorisyenler, iç ve dış faktörlerin, devletlerin “kendisi” olma gelişimini nasıl etkilediklerini ve bu faktörlerin kimliklerin şekillenmesinde pozitif ya da negatif açıdan nasıl rol oynadıklarını, önemli bir analiz konusu yapmışlardır.⁹¹

İnşacı teorisyenlere göre kimlik, uluslararası ilişkilerin sosyal yapısını ve kültürünü, devletlerin sosyal yapısıyla ve kültürüyle ilişkilendiren bir kavramdır. Devletler kimlikleri olan sosyal aktörlerdir ve devletlerin kimlikleri o devleti oluşturan toplumun din, dil ve etnik köken gibi değerleriyle oluşmaktadır.⁹²

1.2.1. Kavram Olarak Kimlik

Sosyal inşacı kuramın filizlenmeye başlamasıyla, kuram içinde gelişen “*bireyin, toplumların ya da devletlerin, içinde buldukları sistem ile karşılıklı etkileşimi*” yorumu, aktörler arasındaki ilişkinin, sahip oldukları kimliklerin niteliğini belirlediği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak post-pozitivistler güç, güvenlik ve tehdit gibi popüler kavramları geri plana atıp, “kimlik” ve “kültür” kavramlarının ön plana çıkmasını sağlamışlardır.⁹³

Uluslararası ilişkiler disiplinde “kimlik” kavramının yıllarca tartışılmasına rağmen, kimliğin tanımıyla ilgili bir fikir birliği oluşturulamamıştır. İnşacı teorisyenlerin

⁸⁹ Wendt, a.g.e., s.279.

⁹⁰ Sezgin Kaya, “Türk-Rus İlişkilerinde Pragmatik Ortaklığın Sınırları: Güvenlik, Tarih ve Kimlik Ekseninde Bir Analiz”, *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, (ed.), Dora Yayınları, Bursa, 2015, s.107.

⁹¹ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s.288.

⁹² Rumelili, a.g.e., s.159.

⁹³ Helin Sarı Ertem, “Kimlik Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: “Kimliğin Güvenliği” ve “Güvenliğin Kimliği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2012, Cilt: 8, s.182.

1980'li yılların sonuna yaklaşırken gündeme gelen söylemleriyle, kimlik kavramı genel çerçevesine oturmuştur. Sosyal İnşacı kuramın önde gelen teorisyenlerinden Alexander Wendt kimlik kavramı için “aktörlerin birbirlerini algılamaları ve aralarındaki bilgi paylaşımının düzeyi doğrudan kimlikleri ile ilgilidir” demiştir.⁹⁴

Sosyal inşacı yaklaşım, kimliğin toplumsal gerçekliğin inşa edilmesinin yöntemlerinden biri olduğunu savunur ve sosyolojik açıdan kimliği bir analiz birimi olarak ele alır. İnşacı kuramın bu sosyal teorisi, kimliğin sosyal toplumların inşa sürecinde öznel bir konuma sahip olduğuna vurgu yapar. Sosyal inşacı kuram, kimliğin sosyal bir eylem modeli ve aynı zamanda insanların sosyal yapılar oluşturabilmesi için süresiz bir inşa hali olduğunu iddia eder.⁹⁵

Kimlik kavramının en güçlü yönü, bireylerin diğer bireyleri ve sosyal dünyayı nasıl algılamaları gerektiğini belirleyen bir içeriğe sahip olmasıdır. Sosyal kültür ve normlarla varlık bulan kimlik kavramı, aktörlerin fiziki dünyaya bakışını ve davranışlarını belirleyen kolektif bir tanımlamadır. Ortak toplumsal değerler etrafında toplanan bireylerin, toplumsal kurallara uyma isteği ve aidiyet duygusu, kolektif kimliklerinin oluşumunu sağlamaktadır. Oluşan bu kolektif kimliğin çatısı altındaki bireyler, kendilerini “biz” olarak konumlandırırken, kendilerinden olmayanları kültürel ayrılıklar üzerinden “öteki” olarak tanımlayarak “öteki” kimliği inşa etmektedirler.⁹⁶

Sosyal inşacı yaklaşımın liberal ve realist teorilerden en önemli farkı “kimlik kavramını önemle vurgulayan yaklaşımı olmuştur. Öyle ki; sosyal inşacı kuramda “kimlik inşası” kavramı merkez konumdadır. Çünkü inşacı kurama göre, devletlerin çıkarları ile kimlikleri arasında çok yakın bir ilişki ve etkileşim söz konusudur. Sosyal inşacı kuram, uluslararası ilişkilerde dört tip kimlik oluşumundan bahseder. Bu kimlikler şu şekildedir: ⁹⁷

- 1- *Şahsi / Tüzel kimlikler:* Devletler içinde örgütlenen ve istikrarlı bir yapıya sahip olan kurumlar tarafından oluşturulan kimliklerdir. Böylelikle devletler, uluslararası sistemde varlıklarını ve farklılıklarını ortaya koyabilmektedir.
- 2- *Tür kimlikler:* Davranış, kültür, değerler, coğrafya, tarihi geçmiş ve ideolojilerin, toplumsal anlam kazandığı ve toplumsal karakter halini aldığı durumlarda ortaya çıkan kimliklerdir. Bir devletin birden çok tür kimliği bulunabilir.

⁹⁴ Güney, a.g.e., s.26.

⁹⁵ Alpman, a.g.m., s.17.

⁹⁶ Ağır, a.g.m., s.120.

⁹⁷ Özev, a.g.m., s.491.

- 3- *Rol kimlikler*: Toplumsal sistemde bir duruş sergileyen ve “öteki” kimliklerin karşıt normlarıyla beslenen kimliklerdir. Rol kimlikler, “öteki” kimlikler ile arasındaki farklılıkların oluşturduğu “biz” kavramıyla ortaya çıkmaktadır.
- 4- *Kolektif kimlikler*: Rol ve tür kimliklerin bileşkesinden oluşan ama bu kimliklerden farklı bir konuma sahip olan kimliklerdir. Bu kimlik türü, uluslararası sistemde başkalarının yararını kendi yararına sebep gören bir düşünce temelinden beslenmektedir.

Sosyal inşacı kuram, kimlik kavramının liberal ve realist teorilerin aksine, sadece nesnel olgulardan ve normatif değerlerden meydana gelmediğini savunmuş, aynı zamanda kimlik kavramının oluşumunu hem ulusal çerçevede hem de uluslararası çerçevede paylaşılan ortak bileşenlerin şekillendirdiğini iddia etmiştir.⁹⁸

Rasyonalist teorisyenler, devletlerin davranışlarını ancak kimlik ve çıkar ilişkisi üzerinden açıklamaya çalışırken, sosyal inşacı kuram kimlik ve çıkar ilişkisinin hangi etkenlerle ortaya çıktığını ve kimlik oluşumunu hangi faktörlerin tetiklediğini anlamaya çalışmıştır. Rasyonalistler devletlerin kimlik ve çıkarlarını sabit-verili kabul ederken, sosyal inşacı teorisyenler kimliklerin ve çıkarların ulusal ya da uluslararası düzeyde yaşanabilecek değişimlerle yeniden şekillenebileceğini iddia etmişlerdir.⁹⁹ Aşağıdaki tabloyu incelediğimizde, uluslararası sosyal yapının temel bileşenlerini ve aralarındaki ilişkiyi görebiliriz. İnşacı kuram, bu temel bileşenlerin tamamının devletlerin davranış biçimleriyle şekillendiğini ve uluslararası toplum kültürünün bu şekilde oluştuğunu öne sürmektedir. İnşacı kurama göre, uluslararası kimlik kavramını da yine devletlerin davranış tercihleri oluşturmaktadır.¹⁰⁰

Tablo-1 Uluslararası sosyal-kültürel yapının unsurları.¹⁰¹

	Tanım	Örnek
Normlar	Belirli bir kimliğe uygun görülen davranış kalıpları	İnsan hakları normları, bazı silah türlerinin kullanımına ilişkin normlar
Fikirler	Bireysel ve ortak inanışlar	Ortak para birimine geçiş, tek pazardan elde edilecek ekonomik faydayı artırır fikri
Kurallar ve Ortak Anlayışlar	Sosyal eylemleri belirleyen ve var eden düzenlemeler	Modern devlet sistemini teşkil eden münhasır hükümler kuralı
Söylemler	Kalıplaşmış anlam yapıları ve ifade kuralları	Anarşi, egemenlik, insan hakları, kimlik, medeniyet, demokrasi gibi kavramlar üzerine söylemler

⁹⁸ Köroğlu, a.g.m., s.76.

⁹⁹ Küçük, a.g.m., s.344.

¹⁰⁰ Rumelili, a.g.e., s.159.

¹⁰¹ Rumelili, a.g.e., s.157.

Bu yaklaşım modelini ontolojik temellere dayandıran sosyal inşacı kuram, diğer yaklaşım teorilerinin göz ardı ettiği kimlik, kültür ve söylem gibi kavramların uluslararası ilişkiler disiplininde yer bulmasına olanak sağlamıştır. İnşacı yaklaşım, güç ve çıkar ilişkisini bir kenara bırakmadan, kimlik oluşumunun, fikirlerin ve dönüşümün aktörlerin davranışlarına etki eden rolleri üzerinde durmuştur.¹⁰²

İnşacı kuram, kimlikler oluşurken aktörlerin eylemlerini ve anlamlandırmalarını iyi analiz etmek gerektiğini söylemektedir. Diğer yandan aktörlerin söylemlerinde kullandığı dilin tekniğini de (güç kullanımı, güç dengesi, caydırıcılık, yükümlülük)dikkate almak gerekmektedir. Çünkü bunlara bağlı olarak, zaman içinde kimliklerin yönü ve içeriği değişim gösterebilir.¹⁰³

Sosyal İnşacı kuram, kimliklerin sabit olmadığını, uluslararası etkileşimler sonucu olumlu ya da olumsuz yönde değişebileceğini ısrarla vurgulamaktadır. Kimlik toplumsal yapının oluşturulmasına ve devam ettirilmesine temel oluştururken, bir yandan da toplumun değişimine ve dönüşümüne de etki etmektedir. Kimlik birey düzeyinde ayırt edici bir özellik gösterirken, diğer yandan toplumsal gerçekliğin oluşmasında inşa edici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle inşacı kuram kimliği, toplumsal uzlaşmanın devamlılığı için önemli bir referans olarak görmektedir.¹⁰⁴

Rasyonalist teorisyenlerin, kimlik ve çıkarları bağımsız, sabit veriler olarak görmeleri toplum içinde ve uluslararası düzeyde yaşanan gelişmelerin, kimlik ve çıkarlar üzerindeki etkilerini görmezden gelmelerine neden olmaktadır. Sosyal inşacı teorisyenler ise, kimlik ve çıkarların birbirinden bağımsız olmadığını, çıkarların ulusal kimlik ve toplum davranışlarının etkisinde olduğunu, kimlik ve çıkar kavramlarının ulus içi ve uluslararası yaşanan değişimlerle son haline ulaştığını iddia etmektedir.¹⁰⁵

İnşacı teori, kimliğin uluslararası sosyal-kültürel yapıyı aktörlerin karar alma mekanizmalarını ve davranışlarını direk olarak birbirine bağlayan bir kavram olduğu ifade etmektedir. Sosyal inşacılığa göre, devletlerin kendine tanımladığı kimliğin ne kadar kabul gördüğü, uluslararası kimlik algısını oluşturmaktadır. Örneğin; günümüzde devletler kendilerini uluslararası sistemde demokratik bir yapı olarak tanıtmak isterler, fakat bu durumun geçerliliği ancak diğer devletlerin o devletin demokratik yapısını nasıl algıladığıyla alakalıdır.¹⁰⁶

¹⁰² Kaya, a.g.m., s.107.

¹⁰³ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s.288.

¹⁰⁴ Alpman, a.g.m., s.18.

¹⁰⁵ Yıldız, a.g.e., s.15.

¹⁰⁶ Rumelili, a.g.e., s.159.

Uluslararası sistemde kimlik, aslında “farklılık” ve “ötekilik” temelinde bir aidiyet duygusunun gelişmesine, bununla birlikte toplumların kendilerini diğer toplumlardan farklı ifade etmelerine neden oluşturmaktadır. Devletlerin yapılanma amaçlarını inceleme konusu yaptığımızda, toplumsal kimliğin inşasında “ötekilik” kavramının temel fonksiyonlardan biri olduğunu görebiliriz. Osmanlı sonrası, Balkanlarda ulusal kimlik ve ulus devletlerin inşa süreçlerinin tamamıyla “ötekilik” kavramı üzerine kurulması, bu duruma bir örnek gösterilebilir.¹⁰⁷

Görüyoruz ki kimlik, sosyolojik açıdan bireyin ve kolektif yapıların (devlet, toplum) sosyal ilişkilerinde, diğerleriyle farklılıkları olarak da tanımlanabilir. Aslında kimlik, kimin kimden farklı olduğunu anlamının kuramsal bir yoludur. Birey ve kolektif yapılar arasındaki benzeşen ya da farklılaşan durumlar kimlik kavramının kalbini oluşturmaktadır. Bu durumda kimlik, beraber olmanın ya da karşıt olmanın en somut kavramı durumundadır.¹⁰⁸

Bu belirleyici yönüyle kimlik kavramı, bireyin ve kolektif yapıların kim ya da ne olduğunu ifade eden bir içeriğe sahiptir. Uluslararası sistemde kimlikler, sosyal toplum farklılıklarını ve toplumsal inşa sürecini belirleyen önemli bir parametredir. Uluslararası ilişkilerde çıkarlar, devletlerin davranışlarını belirler ve bu davranışların temelini kimlikler oluşturur. Çünkü devletler, sahip oldukları kültürel yapının belirlediği kimlikleriyle çıkarlarını oluştururlar ancak, çıkarların yön değiştirmesiyle kimlikler de farklılaşabilir.¹⁰⁹

Devletler için çıkarlar nesnel ya da öznel nitelikte olabilir. Bir kimliğin varlığını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyulan tüm zorunlu bileşenler nesnel çıkarları oluşturmaktadır. İhtiyaç duyulan bu zorunlu bileşenler oluşturulamadığında, kimlikler varlıklarını sürdürmezler. Öznel çıkarlar ise, kimlik davranışlarını belirleyen ve kimliğin oluşum ihtiyaçlarını karşılayan toplumsal kültürü ifade etmektedir. İşte bu noktada devletlerin yaşadığı en önemli sorun öznel çıkarlar ile nesnel çıkarları senkronize edebilmektir. Devletler, bu senkronize çabaları sonucu değişen uygulamalarıyla, aynı zamanda uluslararası sistemi inşa eden kuralları ve normları değiştirmiş olurlar.¹¹⁰

Uluslararası siyasetin yön değiştirmesi, devletlerin iç politika davranışlarını mutlak suretle etkilemektedir. Siyasal hayatta yaşanan güçlü değişimlerin farklı

¹⁰⁷ Güney, a.g.e., s.27.

¹⁰⁸ Jenkins, a.g.e., s.20.

¹⁰⁹ Wendt, a.g.e., s.287.

¹¹⁰ Özev, a.g.m., s.493.

nedenleri olabilmektedir. Bu değişimleri iç nedenler ve dış nedenler olarak iki ana grupta toplayabiliriz. Küresel siyaseti oluşturan bu iç ve dış nedenlerin birbirinden bağımsız olmadığı, aksine birbirini tamamlayan bir etkileşim süreci içinde oldukları görülmektedir. Sosyal inşacı kuram, iç ve dış nedenlerin oluşumunda aktörlerin kimlik ve çıkar davranışlarının belirleyici bir rolünün olduğunu savunmaktadır.¹¹¹

1.2.2. Dış Politika ve Kimlik

Uluslararası ilişkilerde sıkça söz edilen "devlet felsefesi" tanımı, devletlerin iç ve dış politikalarını ifade eden bir kavramdır. Uluslararası çıkar kavgaları, insanlar arasındaki çıkar çatışmaları gibi gösterilmese bile, politik temelde kimlik siyaseti üzerinden oluşan ulusal çıkar çatışmalarıdır.¹¹² Uluslararası sistemde politika kavramı herkes için aynı anlamı taşımamaktadır. Politika, bazı teorisyenler tarafından bir sanat olarak tanımlanırken, bazıları içinse iktidar mücadelesi, devlet yönetimi ve uluslararası ilişkiler davranışları şeklinde yorumlanmaktadır.¹¹³

Devletlerin politikaları, aslında birey merkezli ulus devlet anlayışıyla belirlenmektedir. Politika, bireysel açıdan hukuk, özgürlük gibi kavramların yanı sıra din, dil ve etnik kimlik gibi unsurların oluşturduğu milliyetçiliğin, ulusal ve uluslararası sistemde ifade edilmesi şeklindedir.¹¹⁴ Devlet politikaları, bireyin siyasal yaşam içindeki yerinden, tutum ve davranışlarından mutlak suretle etkilenmektedir. Bireyin politik açıdan tutum ve davranışlarını belirleyen ise, yaşadığı toplumsallaşma süreci içerisinde ortaya çıkan bireysel ve toplumsal kimlik anlayışıdır.¹¹⁵

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde gelişen inşacı teori, kimlik kavramının dış politikaya olan etkilerini en etkili bir şekilde ortaya koyabilen teorilerin başında yer almaktadır. Bu yönüyle inşacı kuram, kimlik ve ulusal çıkarlara farklı bir yaklaşım sergilerken, ulusal kimliğin dış politika kararlarını nasıl etkilediğini de analiz konusu yapmıştır. İnşacı kuram, ulusal kimliğin ve çıkarların sabit-verili olmadığını, hem ulusal hem de uluslararası etkilerle değişebildiğini iddia etmektedir.¹¹⁶

Devletlerin kimlikleri ve çıkarları arasında önemli bir ilişki vardır. Kimlik kavramı, "ben" ve "öteki" arasındaki farklı düşünce ve davranış kalıpları ile oluşturulurken, aynı zamanda iç ve dış yapılar tarafından şekillendirilir. İnşacı

¹¹¹ Mustafa Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2014, s.13.

¹¹² Ludwig Von Mises, *Bürokrasi*, Çev. Atilla Yayla, Feridun Ergin, Liberte Yayınları, Ankara, 2018, s.98.

¹¹³ Hamit Uçman, *Türkiye'de Bürokrasi ve Siyaset*, Alter Yayınları, Ankara, 2014, s.57.

¹¹⁴ İlkay Sunar, *Demokrasi Türkiye Serüveni*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.246.

¹¹⁵ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.136.

¹¹⁶ Öztürk, a.g.m., s.2.

kurama göre, tüzel kimlikler, tür kimlikler, rol kimlikler ve kolektif kimlikler olmak üzere dört tip kimlik tanımı vardır. Devletler aynı anda farklı kimliklere sahip olabilirler. İnşacı kuram, devletin kimliğinin o devletin çıkarlarının en önemli belirleyicisi olduğunu vurgular.¹¹⁷

Uluslararası ilişkilerde rasyonalist teoriler, dış politika açısından kimlik ve çıkar kavramlarının aralarındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin ortaya çıkardığı durumların uluslararası sistemi nasıl etkilediğini tam olarak açıklayamaz. İnşacı teori ise devletler için çıkar kavramını, toplum düşüncelerinin ve toplum kimliğinin oluşturduğunu iddia etmektedir. Devletlerin kimlik algıları, dış politika davranışlarını, güvenlik anlayışlarını ve ulusal stratejilerini birebir etkilemektedir. Devletler kimlik ve çıkarlarını oluştururken, uluslararası dinamiklerden etkilenmedikleri söylenemez.¹¹⁸

İNŞACI TEORİ, devletlerin dış politikalarını oluşturan ve önem arz eden temel parametreleri verili-sabit olarak kabul etmemiştir. Uluslararası ilişkilerde yer alan geleneksel teorisyenler güç ve anarşi kavramını verili kabul ederken, inşacı teorisyenler ulusal ve uluslararası politikayı belirleyen tüm unsurların birer sosyal inşa süreci sonucu oluştuğunu savunmuşlardır. İnşacı kurama göre, tüm dünya devletleri dış politikalarını oluştururken uluslararası sistemden mutlak olarak etkilenmişlerdir. Sistemin aktörleri arasındaki bu güçlü ve kaçınılmaz etkileşim, uluslararası ilişkileri yorumlarken inşacı teorisyenler tarafından dikkate alınması gereken önemli bir husus olarak tanımlanmıştır.¹¹⁹

Görülüyor ki, sosyal olarak inşa edilen devlet kimlikleri, uluslararası ilişkilerde dış politikanın oluşması açısından son derece önemli bir rol oynamaktadır. Devletlerin, sahip oldukları kimliklerin diğer devletlerin kimliği ile ne kadar benzeştiği ya da ne kadar farklılaştığı, oluşturacakları ve uygulayacakları dış politikanın şekillenmesini etkilemektedir. Bu nedenle devlet kimlikleri, dış politika davranışlarını belirlerken öncelikle çıkar odaklı kararların tercih edilmesini belirlemektedir.¹²⁰ İnşacı kurama göre, sosyal kimlik olmadan insan dünyası olmaz, insanlar birbirleriyle tutarlı ve anlamlı bir ilişki kuramazlar. Hiçbir insan sadece kendinden oluşan bir kıta değil, anakaranın bir parçasıdır. İnsanların varoluşunu bilinçleri belirlemez, bilinçlerini toplumsal varoluşları belirler. Uluslararası ilişkilerde, devletlerin dış politika tercihlerini aslında bu temel parametreler oluşturmaktadır.¹²¹

¹¹⁷ Özev, a.g.m., s.493.

¹¹⁸ Küçük, a.g.m., s.344.

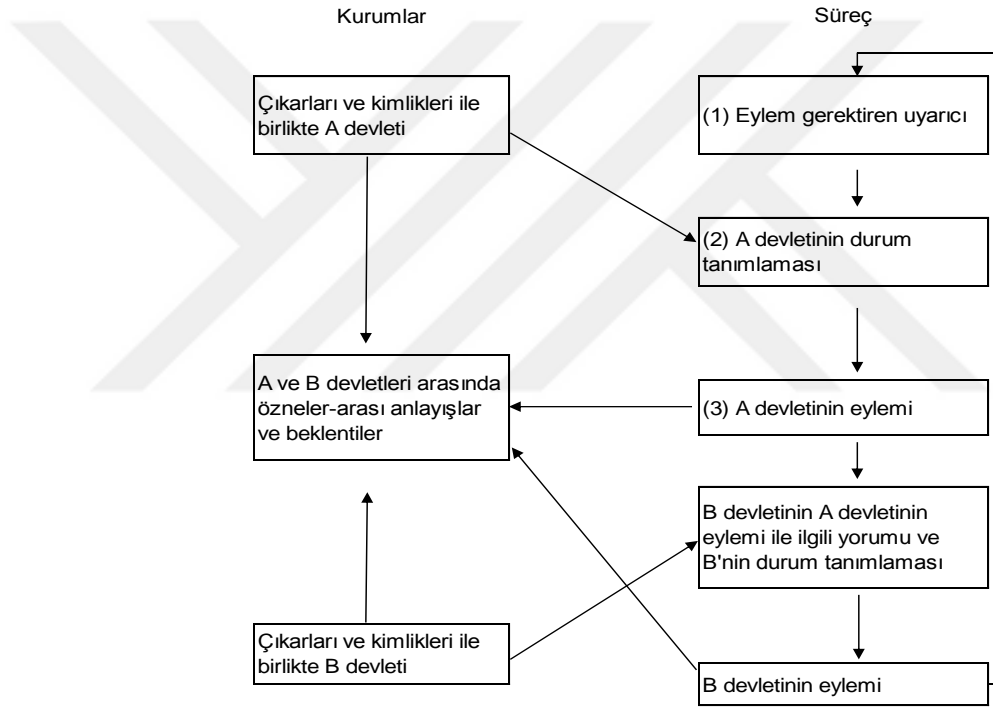
¹¹⁹ Güney, a.g.e., s.25.

¹²⁰ Akpınar, a.g.e., s.18.

¹²¹ Jenkins, a.g.e., s.11.

İnşacı teorisyenlere göre, uluslararası ilişkiler temelinde küresel normlar ve ulus içi faktörler arasında, sürekli-kesintisiz bir etkileşim vardır. Bu etkileşime göre, küresel normlar devletin iç politikalarını belirlemesinde önemli bir rol oynarken, devletlerin iç politika davranışları ve ulusal değerleri de küresel normların belirlenmesinde etkili olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle uluslararası ilişkilerde, iç politika ve dış politika karşılıklı olarak birbirini değiştirme halindedir.¹²² Alexander Wendt'in "*Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*" adlı kitabında yer alan aşağıdaki tabloda, devletlerin iç politika dinamikleri ile uluslararası politika dinamiklerinin etkileşimi sonucu kimlik ve çıkar kavramlarının nasıl şekillendiği, şematik olarak anlatılmıştır.¹²³

Tablo- 2 İç politika ve dış politika etkileşimi.¹²⁴

Uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olan devletler, toplumsal kimliklerinin değişimi üzerinden dış politika tercihlerini farklı yönler'e çevirebilirler. Devletler, uluslararası anarşik sistem içinde bile, daha uzlaşmacı, barışçıl ve işbirliğine dayalı bir dış politika oluşturabilirler. Çünkü devletler, anarşi kavramını kendi kimlik ve çıkar normlarına göre algıladıkları için, bu normlarda yaşanacak değişimlerle anarşi kavramı algısı da değişecektir.¹²⁵ Aslında anarşik yapıyı oluşturan yine devletlerin kendisidir. Uluslararası sistemin bu anarşik yapısı, sürekli çatışma halinden çıkıp değişim sağlayabilecek bir yapı halini alabilir. Wendt bu durumu şöyle açıklamıştır;

¹²² Wendt, a.g.e., s.288.

¹²³ Özev, a.g.m., s.496.

¹²⁴ Özev, a.g.m., s.497.

¹²⁵ Ertem, a.g.e., s.186.

“Anarşi aslında devletlerin ona verdikleri anlamdır”. İnşacı teorisyenler, yaşanacak bu değişimi olumlu düşüncelerle destekleyen bir tavır göstermişlerdir.¹²⁶

Aktörlerin kimlik ve çıkar kavramlarının şekillendirdiği uluslararası politika davranışları içinde, “güvenlik yaklaşımı” diye bir kavram ortaya çıkmıştır. Geleneksel teorisyenler güvenlik yaklaşımını yorumlarken, devlet merkezli düşünerek anarşi ve güç dengesine odaklanmışlardır. İnşacı teorisyenler ise, konstrüktivizmin kimlik ve kültür gibi toplumu oluşturan normları üzerinden güvenlik yaklaşımını yorumlamayı tercih etmişlerdir. Bu açıdan inşacı kuram, ulusal güvenlik politikasını oluşturan sosyolojik davranışları, kimlik ve güvenlik yaklaşımı arasındaki ilişkinin oluşturduğunu savunmuştur.¹²⁷

Uluslararası politika oluşumunda, kolektif kimlik kavramı rasgele olaylar neticesinde oluşmamaktadır. Kolektif kimlik kavramı, uluslararası politikada varlık gösteren düşmanlık-rekabet gibi davranışlara, toplumsal benlik duyguları ile verilen karşılığın oluşturduğu, kültürel bir yapılanma ile bütünlük kazanmaktadır. Devletlerin bencilliği, uluslararası politikanın belirlenmesi açısından, sistemi derinlemesine etkilemektedir. Devletlerin dış politikalarını kimlik, çıkar ve bencillik gibi normlara göre belirlemeleri, devletlerarasındaki dost-düşman algısının yön değiştirmesine neden olmaktadır. Devletlerin bencil davranışları uluslararası sisteme nüfus etmiş, dostluk söylemi ise bencilce çıkarların belirlediği bir kavram halini almıştır. Devletlerin bencillik üzerine oluşturduğu dış politika tercihleri, belirli hedeflere ulaşmaktan ziyade uluslararası düzeyde daha geniş etkiler oluşturmaktadır.¹²⁸

Devletlerin dış politikalarını oluşturmaları, düzen, adalet, özgürlük ve değişim gibi değerler bütünü üzerinden gerçekleşmektedir. Uluslararası sistemde devletlerin kolektif güvenlik gerekçesiyle belirledikleri dost-düşman algısı da, güç ve güç dengesi gerçekliğinden ortaya çıkmıştır. Bu durumda var olan uluslararası anarşik yapı içerisinde üretilecek iç ve dış politika değerleri, devletlerin bu anarşik yapıya rağmen varlıklarını nasıl koruyacakları ve devam ettirecekleri hususlarını ortaya çıkarmaktadır. Temelde devletlerin iç ve dış politikaları, kimlikleri üzerinden belirlenen ulusal çıkarlarını, uluslararası sistemde meşrulaştırma çabalarıdır. Ancak bu durum ortaya başka bir problem çıkarmaktadır o da; var olan uluslararası anarşik yapıda düzenin nasıl sağlanacağıdır.¹²⁹

¹²⁶ Ertem, a.g.e., s.187.

¹²⁷ Ağır, a.g.m., s.122.

¹²⁸ Wendt, a.g.e., s.414.

¹²⁹ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s.410.

Uluslararası ilişkilerde geleneksel teorisyenler tarafından dış politika, bir devletin diğer devletlere karşı tutumlarını inceleyen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamayı biraz açarsak; dış politika, bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerini yönetmek için yaptığı girişimler, aldığı kararlar ve resmi davranışlarından oluşan harici ilişkilerinin toplamı olarak görülebilir. Tüm bunlar bize, uluslararası anarşik yapı içinde dış politikanın, devletlerin birincil derecede varoluşlarını belirleyen ve güvenliğini sağlayan davranışlar bütünü olduğunu göstermektedir.¹³⁰

Yazımızın bu bölümünde inşacı kuramın özellikle gerçekliğin sosyal inşası, özneler arası etkileşim ve karşılıklı inşa süreci gibi yaklaşımlarıyla, uluslararası disiplin tartışmalarında kendine nasıl bir yer edindiğini anlamaya çalıştık. Görüldüğü gibi inşacı kuram, uluslararası örgütler, dış politika ve çatışma gibi ampirik uygulama alanlarıyla ilgili yaklaşımlarıyla, uluslararası ilişkiler disiplininin merkezine oturmayı başarmıştır. Soğuk savaşın sona ermesiyle gelişen inşacı kuram, uluslararası düzeyde yaşanan değişimi ortaya koyarak, bu değişimi açıklamaya çalışan bir bakış açısı geliştirmiştir. İnşacı teori değişen normlarla birlikte devlet çıkarlarının yön değiştirdiğini, devletlerin sosyalleştiğini ve kolektif kimlik anlayışıyla daha bütüncül yapıların nasıl oluştuğunu analiz ederek, uluslararası sistemi kendi kuramsal çerçevesi içerisinde açıklayabilen en etkili teori olmuştur.¹³¹

¹³⁰ Gencer Özcan, "Dış Politika Analizi", Evren Balta, (ed.), *Küresel Siyasete Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.323.

¹³¹ Rumelili, a.g.e., s.171.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLARDA TÜRK KİMLİĞİNİN İNŞASI VE TÜRKİYE’NİN BALKANLAR POLİTİKASI

Balkanlar coğrafyası, Avrupa’nın güneydoğu bölümünü oluşturan ve yarımada şeklinde bir bölgedir. Yarımadanın doğusu Ege Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz ile çevrilidir. Güneyinde Akdeniz, batısında ise Adriyatik Denizi ile sınırlanır. Balkanlar coğrafyasının kuzey sınırını da eski Yugoslavya ve Romanya’nın kuzey sınır hatları belirlemektedir. Balkanlar coğrafyasının yüzölçümü 764.628 km²dir.¹³² Balkanlar’da, Türkiye’nin Trakya bölgesi ile Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Karadağ, Hırvatistan, Sırbistan, Makedonya ve Slovenya devletleri bulunmaktadır.¹³³Balkanlar coğrafyası etnik ve kültürel açıdan oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu kozmopolit yapı içerisinde Türkler, Yunanlılar, Bulgarlar, Romenler, Hırvatlar, Sırlar, Arnavutlar, Boşnaklar, Makedonlar ve Slovenler önde gelen etnik yapıyı oluşturmaktadır. Balkanlar’da Türk kültürü, Yunan kültürü ve Slav kültürü baskın konumdadır.¹³⁴ Arnavutluk, Slovenya ve Hırvatistan Hristiyan dininin Katolik mezhebine, Bulgarlar, Ruslar ve Romenler ise Ortodoks mezhebine bağlıdırlar.¹³⁵

Balkanlar’a Türkler ilk kez, 13. Yüzyılda Kıpçaklar ve Kumanlar ile girmişlerdir. 14. Yüzyılda Osmanlı Türklerinin Balkanlar’a girmesiyle, Türkler bu coğrafyaya iyice yerleşmişlerdir. Osmanlı Devleti yaklaşık yüz yıl gibi bir zaman aralığında Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Trakya, Selanik, Mora, Atina, İnebahtı ve Ege adalarını ele geçirmiştir.¹³⁶ Osmanlı’lar, fethettikleri bu yerlerde eski yönetim zorluklarını halkın üzerinden kaldırarak ve dini inançlarını özgürce yaşamalarını sağlayarak, önemli şehirleri ve ticaret yollarını kontrol altına almışlardır. Yıldırım Beyazıt’ın 1396’da Niğbolu’da Haçlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğratması, Osmanlı’nın Balkanlar’da tek hâkim güç olmasını sağlamıştır.¹³⁷

¹³² Ramazan Özey, vd., “Ülkeler: Coğrafya Kültür ve Sosyal Yapı”, Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), **Balkanlar’da Siyaset**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016, s.27.

¹³³ Fatih Aydoğmuş, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Balkanlar Üzerindeki Etkisi, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İnkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.5 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹³⁴ Gül Nazik Ünver, Turgut Özal Dönemi Türkiye’nin Balkanlar Politikası, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2016, s.3 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹³⁵ Sibel Akova, “Balkan Savaşlarından Günümüze Batı Balkanlar ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye İle İlişkiler”, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, 2012, Cilt: 5, s.179.

¹³⁶ Zülküf Oruç, **Balkanlar’da Türk Olmak**, Vadi Yayınları, Ankara, 2013, s.34.

¹³⁷ Selçuk Ural, **Osmanlı’nın Balkan Rüyası**, Moster Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.34.

15.Yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in Semendire, Bosna ve Mora topraklarını Osmanlı topraklarına katması, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1521 yılında Belgrad'ı fethetmesiyle Balkanlar coğrafyasının büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiş ve yaklaşık 550 yıl bu coğrafyaya hükmetmiştir.¹³⁸

Osmanlı Devleti'nin 1699 yılında yaptığı Karlofça anlaşmasıyla Balkanlar'daki hâkimiyeti zayıflamış ve bu durum bölgede isyanların başlamasına sebep olmuştur. Bu isyanlar, Balkanlar coğrafyasından Osmanlı Devleti'nin tasfiye ve imparatorluğun çöküş sürecini başlatmıştır.¹³⁹ Kara Yorgi adlı bir Sırp'ın 1804 yılında başlattığı isyanı, 1821 yılında yaşanan Yunan isyanı takip etmiştir. 1830 yılında yapılan Londra konferansında Osmanlı devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır.¹⁴⁰ 1877 yılında yaşanan Osmanlı-Rus (93 Harbi) savaşında Osmanlı'nın yenilgiye uğraması ve Berlin anlaşmasını imzalaması, Rusya'nın Balkanlar'da muazzam bir hâkimiyet kurmasına sebep olmuştur.¹⁴¹ 1912-1913 Balkan savaşları neticesinde Osmanlı İmparatorluğu Eylül 1913 yılında Bulgaristan ile İstanbul, Kasım 1913 yılında Yunanistan ile Atina ve Mart 1914 yılında Sırbistan ile İstanbul antlaşmalarını imzalayarak Birinci Dünya savaşı öncesi sınırlarını belirlemiştir.¹⁴²

Balkanlar coğrafyasında altı asra yakın hüküm sürmüş Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgede oluşturduğu Türk ve İslam kimliği günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Todorova'nın, "*Balkanlarda Osmanlı mirasını aramak anlamsız bir şeydir. Bizzat Balkanlar Osmanlı mirasıdır*" cümlesi Osmanlı'nın Türk ve Müslüman kimliğinin Balkanlar'da ne denli köklü olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴³ Hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde, gerek coğrafik yakınlığı sebebiyle gerekse tarihsel bağları sebebiyle dış politika yönünden Türkiye, Balkanlar coğrafyasına özel bir önem vermiştir. Türkiye bu bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin korunmasına her dönem dikkat etmiştir.¹⁴⁴

¹³⁸ Yağmur Ardic, Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türk Dış Politikasında Batı Balkanlar, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2013, s.42 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹³⁹ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, İmge Yayınları, Ankara, 2004, s.75.

¹⁴⁰ Karpat, a.g.e., s.113.

¹⁴¹ Feroze A. K. Yasamee, *Abdülhamit'in Dış Politikası*, Çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, s.89.

¹⁴² Ayşe Kayapınar vd., "Geçmişten Günümüze Balkanlar", Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), *Balkanlar'da Siyaset*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016, s.72-73.

¹⁴³ Abdullah Kutalmış Yalçın, *Balkanlarda Sırp Milliyetçiliği*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012, s.25 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁴⁴ Mehmet Uğur Ekinci, *Türkiye-Balkanlar İlişkileri Raporu*, SETA Yayınları, 2017, s.7.

2.1. BALKANLAR'DA TÜRK KİMLİĞİNİN İNŞASI

Osmanlı'lar, Balkanlar coğrafyasını tanımlamak için 'Rumeli' ismini kullanmışlardır. Rumeli kelimesinin kökeni Rumlara dayanmaktadır. Rum kelimesinin kökeni Roma'yı temsil etmekte, Rumeli kelimesi ise Romalıların yaşadığı ülke anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti, Rumeli İsmi Anadolu'nun haricinde Avrupa topraklarında Rumların yaşadığı bölgeler için kullanmıştır. Osmanlı döneminde bir eyalet olan Rumeli, neredeyse tüm Balkanlar coğrafyasını kapsamaktadır. Osmanlı Devleti'nin Trakya haricindeki bu toprakları kaybetmesine rağmen, Rumeli kavramı bir Osmanlı mirası olarak hala kullanılmaktadır.¹⁴⁵

Harita-1 Osmanlı Dönemi Balkanlar (Rumeli)¹⁴⁶

Yine bu coğrafyayı tanımlamak için kullanılan, Balkanlar kelimesinin kökeni ise Türkçedir. Bu kelime, yüksek ve sık ormanlarla kaplı sıradağlar, bataklık, sazlık bölge anlamına gelmektedir. Doğu Avrupa bölgesini coğrafik olarak isimlendirmek için kullanılan Balkanlar kelimesi, bölgede uzun yıllar yaşanan olumsuzluklar neticesinde kargaşa, bölünmüşlük ve etnik çatışma gibi anlamları çağrıştıran ifadeler şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴⁷ Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'na

¹⁴⁵ Şaban H. Çalış ve Murat Önsoy, "Kavramsal Çerçeve: İsimlendirme ve Bölgesel Kimliğin İnşası", Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), *Balkanlar'da Siyaset*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016, s.6.

¹⁴⁶ 1878'den 2006'ya Balkanların Değişen Sınırları, Stratejik Ortak Dergisi, <https://www.stratejikortak.com/2016/07/1878-2006-balkanlar-harita.html> (Erişim tarihi:02.01.2020).

¹⁴⁷ Önsoy, a.g.e., s.7.

mensup uluslar yaşadığı için, Batı'nın oryantalist zihniyeti bu coğrafyaya özellikle olumsuz anlamlar yüklemiştir.¹⁴⁸

Balkanlar coğrafyası, birçok farklı etnik ve dinsel yapıyı içinde barındıran yapısıyla, geçmiş tarihte ve hatta günümüzde bile kanlı savaflara, etnik ve dinsel çatışmalara sahne olmuş bir bölgedir. Osmanlı Devleti'nin 14. Yüzyılda Balkanlar coğrafyasına yerleşmesiyle, bölgenin tarihi ve kültürel yapısı yeni bir inşa sürecine girmiştir. Balkanlar'da yaşayan farklı ırklar ve medeniyetler, bölgede yaklaşık 550 yıl hüküm sürmüş Osmanlı Devleti'nin güçlü siyasi yönetimi altında varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Türkler tarihin akışı içinde Orta Asya'dan Anadolu'ya oradan da neredeyse Avrupa'nın ortalarına kadar ilerleyerek, özellikle Balkanlar (Rumeli) coğrafyasında yepyeni bir kültür oluşturmuşlardır. Günümüzde bile Balkanlar'da Osmanlı mirası Türk ve İslam kültürü hissedilirken, Osmanlı Devleti'nin olmadığı bir Balkanlar tarihinden bahsedilemez.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti Balkanlar'da, bir yandan siyasi otoritesini güçlendirmeye çalışırken, bir yandan da bu coğrafyada yaşayan çeşitli etnik ve kültürel yapıya sahip halklarla, hoşgörüye dayalı kültürel bir iletişim içerisinde olmaya gayret göstermiştir. Bu sayede Osmanlı Devleti, özünde Türk ve İslam motiflerinin ağırlıkta olduğu bir sentezle, bu coğrafyada izleri günümüze kadar devam eden son derece zengin kültürel bir yapının ve de Osmanlı Türk-İslam kimliğinin temellerini oluşturmuştur. Balkanlar coğrafyasında dil, din, gelenek ve kültür açısından çok renkli bir yapı olmasına rağmen, Osmanlı'nın Türk-İslam kültürü tüm bu farklı kültürlerin çimentosu olmuştur. Osmanlı Devleti, oluşturduğu bu ortak kimlik anlayışıyla beraber aynı zamanda bölge halklarıyla, birlikte yaşam kültürünü de tesis etmiş, Balkanlar coğrafyasına inşa ettiği birçok mimari eserle Osmanlı Türk-İslam kimliğini bölgede kalıcı, öz bir kültür ve kimlik haline getirmiştir.¹⁵⁰

Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti döneminde, varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiş, Türk-İslam kültürünün sembolü niteliğinde birçok mimari eser inşa edilmiştir. Osmanlı kültürünün bu coğrafyada kale, türbe, imaret, çeşme, han, hamam, bedesten, tekke, cami ve köprü olmak üzere yaklaşık 30 bine yakın eseri mevcuttur. Sokullu Mehmet Paşa'nın Bosna-Hersek'te 1577 yılında yaptırdığı 'Drina Köprüsü', yine Bosna-Hersek'te Neretva Nehri üzerinde Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayrettin tarafından 1566 yılında inşa edilen 'Mostar Köprüsü' ve

¹⁴⁸ Edward Said, **Oryantalizm**, Çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s.328.

¹⁴⁹ Oruç, a.g.e., s.34.

¹⁵⁰ Ural, a.g.e., s.141.

Makedonya'nın başkenti Üsküp'teki Vardar Nehri üzerine Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılmış 'Taşköprü', Osmanlı Türk-İslam kültürünün Balkanlar coğrafyasındaki sembolleşmiş eserleridir.¹⁵¹

Osmanlı Devleti, hâkimiyet kurduğu Balkanlar coğrafyasında Türk-İslam kimliğini inşa ederken, inşacı yaklaşıma göre, Balkanlar kültürünün oluşum süreçlerinde en etkili unsur olan Türk dilinin yaygınlaşmasına ve gelişmesine çok büyük önem vermiştir. Osmanlı döneminde Balkanlar'da, Yahya Kemal ve Manastırlı Mehmet Rifat, gibi birçok edebi şahsiyetlerin, Türk dilinin ve edebiyatının gelişmesine muazzam katkıları olmuştur.¹⁵² Balkanlar coğrafyasında Osmanlı kültürüyle yetişen bu edebi şahsiyetlerin kuşkusuz en önemlilerinden biri de Şemsettin Sami'dir. Şemsettin Sami yazdığı birçok eserle Türk diline ve Türkçe'nin öğretilmesine çok değerli katkılar sağlamıştır. Şemsettin Sami özellikle 1881'de yayınladığı 'Lisan-ı Türki Osmani' adlı makalesiyle Türkçe'nin sadeleştirilmesine ve gerçek kimliğini kazanmasına ciddi bir önem atfetmiştir.¹⁵³

Osmanlı Devleti, Balkanlar coğrafyasında Türk-İslam kimliğini ve kültürünü yerleştirmeye çalışırken, Türk diline verdiği önemle birlikte yönetsel örgütlenme yapısına da dikkat etmiş ve bu bölgede başarılı bir yönetim sistemi inşa etmiştir. Osmanlı Devleti'nin, din konusunda gösterdiği hoşgörülü tutumu ve özellikle bölge halklarını Katolik kilisenin ağır baskılarına karşı koruması da, bu coğrafyada uzun yıllar hüküm sürmesine etki eden önemli unsurlardandır. Bu nedenle, yüzyıllardır Avrupa'nın feodal yapısının baskıcı sistemiyle yönetilen halkların, Osmanlı'nın uygulamış olduğu hoşgörüyü dayalı yönetim sistemine alışmaları zor olmamıştır.¹⁵⁴

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde yer alan inşacı kurama göre, bölgesel kimliklerin hangi evrim süreçlerinde nasıl oluştuğu, önemli bir araştırma konusudur. Ortak bir coğrafyaya ait kültür ve değerlerin, zaman içinde oluşturduğu aidiyet duygusu ile birlikte oluşan bölgesel kimlikler, topluluklar arası etkileşimler yoluyla ortaya çıkmaktadır. Balkanlar coğrafyası farklı dilleri ve dinleri ihtiva eden çok çeşitli kültürel yapısıyla, birçok kültürel kimliğe ev sahipliği yapmaktadır. Balkanlar'daki bölgesel etnik ve dinsel kimliklerin oluşumunda, coğrafya harici müdahaleler oldukça etkili olmuştur. Bu coğrafyada, yüzyıllardır devam eden etnik ve dinsel çatışmalara

¹⁵¹ Rifat Emin Sipahi, *Balkanlar ve Türkler*, Tem Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.41.

¹⁵² Cüneyd Okay, "Edebiyat ve Dil Bilgisi Alanlarında Eser Vermiş Bir Makedonyalı: Manastırlı Mehmet Rifat", Yeliz Okay, Tuncay Babalı, (ed.), *Türkiye-Makedonya İlişkileri*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s.132.

¹⁵³ Raşit Koç, "Şemsettin Sami'nin Dil Çalışmalarında Türk Dili ve Türkçe Öğretimi Açısından Önemi", Hasan Babacan, İsmail Avcı, (ed.), *Balkanlar'da Türk Dili*, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, Burdur, 2016, s.65.

¹⁵⁴ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.19

rağmen, Osmanlı Türk-İslam kimliği varlığını günümüze kadar güçlü bir şekilde devam ettirebilmiştir.¹⁵⁵

Osmanlı'nın Balkanlar'daki yönetsel davranışlarına inşacı perspektiften bakacak olursak, bölgede Türk-İslam kimliğinin inşasında özneler arası etkileşim süreçlerinin, inşacı kuram parametrelerinin ekseninde ilerlediğini görebilmek mümkündür. Zira inşacı kurama göre aktörler öncelikle kimliklerini oluşturur, daha sonra tanımlanan bu kimlik doğrultusunda ulusal çıkar hedeflerini belirlerler.¹⁵⁶

Osmanlı Devleti belirlediği politikalarla, Balkanlarda varlığını devam ettirebilme hedefini oluşturabilmek için, sahip olduğu Türk-İslam kültürünü bölge halkına dayatmak yerine, inşacı kuramın "karşılıklı etkileşim yoluyla kimliklerin yeniden inşası" kuramsalıyla örtüşen bir davranış sergilemiştir. Osmanlı Devleti bu sayede, bölgede sadece Türk-İslam kimliğinin değil, var olan tüm kimliklerin, bölgenin kültürel dinamiklerini de sürece dâhil ederek, yeniden inşasını gerçekleştirebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'daki bu politik davranışlarıyla bölgedeki alt kimlikleri yeniden inşa süreciyle şekillendirirken, devletler için asıl olan kurumsal kimliğini de ulusal çıkarlar anlamında en üst seviyede tutmaya çalıştığı görülmektedir.¹⁵⁷

İnşacı kurama göre kimlikler ve çıkarlar sabit veriler olarak kabul edilmez. Uluslararası toplumlar kimliklerini "ben" ve "öteki" çatışması sonucunda oluşturarak, daha sonra oluşan kimlikleri üzerinden çıkarlarını belirlerler. Toplumlar arası kimliklerin inşa sürecinde, dost-düşman veya müttefiklik algısının oluşumuyla birlikte çıkar tanımının da şekillendiği gözlemlenir. Toplumlar, "öteki" ile aralarındaki farklılıklar paralelinde kendi kimliklerini ne şekilde oluşturacaklarını belirlerken, aynı zamanda bir "öteki" kimliğini de inşa ederler.¹⁵⁸

Ancak Osmanlı Devleti, Balkanlar'da Türk-İslam kimliği ve diğer kimliklerin inşası sürecinde, Batı normlarının inşacı kuramı gibi "ben" ve "öteki" kavramlarının oluşturduğu karşıtlık üzerinden yürümemiş, Türk kültürünün ontolojik felsefesinden ve İslam kültürünün hoşgörüsünden hareketle, farklılıklardan ziyade ortak değerler ekseninde buluşan bir kültür oluşturmaya çalışmıştır. Osmanlı'nın Balkanlar'da oluşturduğu kültür ve kimlikler zorla dayatma ya da ötekileştirme üzerine kurgulanmadığı için, bölgede yaşayan toplumlar tarafından kolayca kabul görmüştür. Buradan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, Balkanlar'da Türk-İslam kimliğini inşa

¹⁵⁵ Çalış ve Önsoy, a.g.m., s.3.

¹⁵⁶ Erman Akıllı, *Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s.20.

¹⁵⁷ Karpat, a.g.e., s.17.

¹⁵⁸ Akpınar, a.g.e., s.15.

ederken, bölge kültürlerinin iç dinamiklerini de göz önüne alarak, bu coğrafyada derin izler bırakan bir medeniyet oluşturmuştur.¹⁵⁹ Osmanlı Devleti fethettiği Balkanlar coğrafyasını bizzat kendi toprakları gibi görmüş, başka bir ülke ya da “öteki” olarak tanımlamamıştır. Osmanlı Devleti bu yaklaşımıyla, fethettiği bu bölgeyi ana vatanın bir parçası olarak içselleştirmiş ve buralarda yaptığı imar-iskân çalışmalarıyla, Türk-İslam kültürünün ve kimliğinin inşası için yeni yerleşim merkezleri oluşturmuştur.¹⁶⁰

Osmanlı Devleti Balkanlar'a girene kadar, Balkan halkları arasında gelişmiş etnik bir kimlik bilinci oluşumu gerçekleşmemiştir. Osmanlı ve Türk-İslam kimliği karşıtlarının iddia ettiği gibi, Osmanlı'lar Balkan halklarının etnik kimliklerinin zayıflaması yönünde bir gayret göstermemiştir. Zira Osmanlı Devleti Türk-İslam ontolojisi ve hoşgörüsüyle, Balkanlar coğrafyasındaki tüm etnik kimliklere ciddi bir hassasiyetle yaklaşmıştır. 19. Yüzyılın sonlarına kadar “etnik kimlik siyaseti” ve “Türklük İdealizmi” Osmanlı'nın yönetsel davranış kalıpları içinde yer almamıştır. Osmanlı Devleti, bölgedeki tüm bu kültürel çeşitlilikler üzerinde değişiklik yapmak için, bölge halklarına hiç bir baskı ve zorlama yapmamıştır. Bölge halkları Osmanlı hâkimiyetinden önce nasıl yaşıyorlarsa aynı şekilde yaşamaya devam etmişlerdir. Osmanlı hoşgörüsüyle bölge haklarında gelişen millet olma bilinci, dinsel ve dilsel farklılıkların iç içe yaşandığı ve kaynaştığı evrensel bir kimlik anlayışının da filizlenmesine neden olmuştur.¹⁶¹

Gelmiş geçmiş tüm medeniyetlerde, kültürün hissedildiği ve yaşatıldığı yer kent merkezleri olmuştur. Osmanlı Devleti, Balkanlar'da yaptığı imar ve iskân çalışmalarıyla birçok yeni kent merkezleri planlamış, Türk-İslam kimliğini ve motiflerini taşıyan mimari eserlerin inşası ile kurduğu kent merkezleriyle, bu coğrafyada yeni bir kültür ve yaşam tarzı oluşturmuştur. Bu sayede, Türk-İslam kimliğinin varlığı şehirlerin mimari dokusuna nakşedilerek, farklı bir medeniyetin temelleri oluşturulmuştur. Bununla birlikte yerli halkların gruplar halinde İslam dinine geçmeleri, günümüzde bile Osmanlı Türk-İslam kültürünün Balkanlar'da yaşatılmasına imkân sağlamıştır. Bölgede İslam dinini seçen Arnavut'lar ve Boşnak'lar, Osmanlı kimliğinin ve medeniyetinin halen ayrılmaz bir parçası konumundadırlar. Ayrıca Türk dilinin, Balkanlar coğrafyasında yaşayan tüm etnik ve

¹⁵⁹ Ümit Öztürk, *Balkanlaşma ve Balkanlar'da Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği)*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2018, s.54 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

¹⁶⁰ Öztürk, a.g.e., s.62.

¹⁶¹ Karpat, a.g.e., s.17.

dinsel grupların ortak iletişim dili olması, Türk-İslam kültürünün bölgeye kalıcı bir şekilde yerleşmesinin en önemli unsuru olmuştur.¹⁶²

Osmanlı devleti Balkanlar coğrafyasına gelmeden önce, bölgede çok sayıda devletçikler ve feodal yapılar bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyaya yerleşmesiyle, ilk defa yönetsel ve siyasal bir birliktelik kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin, bölge halklarının farklı kültürlerini birleştirerek büyük bir imparatorluk hayaline dönüştürmesi, aynı zamanda birliktelik duygusunun güçlenmesini de sağlamıştır. Hristiyan dini Ortodoks mezhebinin hâkim olduğu bu coğrafyaya, Osmanlı Türkleriyle beraber İslam dininin ve hoşgörü kültürünün girmesiyle, bölgede kemikleşen Türk-İslam kimliğinin en sağlam çivisi çakılmıştır.¹⁶³

Osmanlı İmparatorluğu dağılma sürecine girince, üç tarzı siyaset yolunu seçmiştir. Önce "Osmanlıcılık" sonra "İslamcılık" daha sonra da "Türkçülük" olarak adlandırılan üç tarzı siyasetin dönüşümünde kuşkusuz Balkan halklarının etkisi büyük olmuştur. Balkanlar'daki Türk ve İslam kimliği, bu dönüşüm süreci içerisinde Balkan halkları tarafından şekillendirilmiştir diyebiliriz. Osmanlı'nın Balkanlar'dan tasfiyesi ve Milli Mücadeleye müteakip kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yeniden oluşturulan Türk ulusal kimliğinde Osmanlı-İslam motiflerini ön planda tutmamıştır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları dışında yaşayan Türklere karşı bir ilgisizliği de beraberinde getirmiştir. Buna rağmen Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslüman unsurlar, idealist Türkçüler için her zaman önemli olmuşlardır.¹⁶⁴Tüm bu bilgilerin ışığında, Osmanlı Devleti'nin "Devlet-i Ali Osmaniye" mertebesine yükselmesinde, Balkanlar coğrafyasında izlediği yönetsel politikaların ve bölgede oluşturduğu Türk-İslam kimliğinin etkisi büyüktür demek mümkündür. Balkanlar'da Türk-İslam kimliği öyle derin kökler salmıştır ki, 1881 yılında Selanik'te doğan Mustafa Kemal Atatürk bu kültürün son zamanlarda yetiştirdiği en büyük Türk milliyetçisi olmuş ve "Ne Mutlu Türküm Diyene" sözüyle Türk-İslam kimliğine evrensel bir değer kazandırmıştır.¹⁶⁵

2.2. TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASI

Türkiye, coğrafik olarak yer aldığı bölgede ve coğrafya dışı bölgelerde bulunan devletlerden farklı olarak, kendine özgü dinamiklere sahip olan bir ülkedir. Türkiye tarihi geçmişi yönünden, uluslararası sistemsel yapıya hâkim unsurlar ile farklı

¹⁶² Mustafa İsen ve Tuncay Babalı, "Türkiye ve Balkanlar", Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), *Balkanlar'da Siyaset*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016, s.259.

¹⁶³ Ural, a.g.m., s.139.

¹⁶⁴ Oruç, a.g.e., s.238.

¹⁶⁵ Lord Kinross, *Atatürk*, Çev. Ayhan Tezel, Sander Kitabevi, İstanbul, 1967, s.23.

ilişkilerin sürdürüldüğü bir kronoloji sergilemektedir. Türkiye, bir devlet olarak mevcut uluslararası sistemsel yapıya bağımsız olmamakla beraber sistemin emperyalist oluşumunun bir parçası olmamış, daha da önemlisi uluslararası sisteme hâkim aktörler tarafından kurgulanan emperyalist sistemin sömürgeleştirdiği bir ülke konumuna düşmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, emperyalist hesaplarla kurulan bir devlet değil, iki bin yılı aşkın köklü bir devlet geleneğine ait kültürel değerlerle varlık bulmuş, egemen ve bağımsız bir devlettir. ¹⁶⁶

Osmanlı devleti, toprakları olan Balkanlar ve Ortadoğu bölgelerinde yaşanan savaşlar neticesinde iyice zayıflamış, Osmanlı bayrağı taşıyan iki alman savaş gemisinin Sivastopol'ü bombalamasıyla 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'na katılmak zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince peş peşe uğradığı ağır yenilgilerle savaşın kaybeden tarafı olan Osmanlı Devleti, yenilgiyi kabul ettiği Sevr Antlaşması'nı imzalayarak işgalci güçlere teslim olmuştur. Bir Osmanlı subayı olan Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 yılında başlattığı Milli Mücadele, 30 Ağustos 1922 tarihinde gerçekleşen Başkumandanlık Meydan Muharebesi ile zafere ulaşmıştır. İsmet İnönü başkanlığında bir heyetin zorlu görüşmeler neticesinde, İngiltere, İtalya, Fransa, SSCB, Belçika, Japonya, Portekiz, Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya ile 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamasıyla, Milli Misak sınırları belirlenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağımsızlığına kavuşmuştur. ¹⁶⁷

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kurulduğundan günümüze kadar dış politika çizgisinde Balkanlar coğrafyasına özel bir önem vermiştir. Türkiye'nin izlediği Balkanlar politikası, hem iç politikanın hem de uluslararası politikaların belirlenmesinde her dönem etkili olmuştur. Bu nedenle Türkiye, Balkanlar politikasını Osmanlı kültürünü bu coğrafyada her dönem yaşatabilmek adına düzenlemiştir. Balkanlar coğrafyasının demografik yapısı içinde yer alan Türk ve Müslüman kimliğe sahip nüfusların olması kuşkusuz belirlenen bölge politikalarının oluşturulmasında önemli bir unsur olmuştur. Bu politikaların temelinde, Türk ve Müslüman halkların inançlarını ve kültürlerini özgürce yaşayabilmelerini sağlayabilme düşüncesi yatmaktadır. Osmanlı yönetiminden çıktıktan sonra Balkanlar'da gelişen milliyetçilik düşüncelerinin karşısında, Türk milliyetçiliğinin varlığını devam ettirebilmesi Türkiye için ayrı bir önem taşımaktadır. Balkanlar kökenli insanların Türkiye nüfusunun %

¹⁶⁶ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, s.65-66.

¹⁶⁷ Ayhan Kamel, **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s.18.

20'sini oluşturması, Türkiye'nin Balkanlar politikalarında son derece hassas davranması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.¹⁶⁸

Türkiye'nin kara sınırları ile beraber irtibat halinde olduğu Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgeleri jeopolitik, ekonomik ve kültürel anlamda son derece önemli coğrafyalardır. Türkiye, coğrafi konum ve tarihi geçmişiyle bu üç bölgenin merkezi konumundadır. Dolayısıyla bu sınırdas coğrafyalarda yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin dış politika oluşum sürecini direkt olarak etkilemektedir. Uluslararası ilişkiler sisteminde zaman zaman önemli kırılmalar yaşandığından, Türkiye'nin sistem içindeki siyasi, ekonomik ve kültürel gücünü koruyabilmesi, bu coğrafyalarda izlediği politik davranışlar sayesinde mümkün olabilecektir. Bu nedenle Türkiye'nin Batı Avrupa'yla bütünleşmesi ve bölgesel ittifaklar kurabilmesi için, bu coğrafyalardaki politik manevralarının etkisi tartışılmaz olacaktır. Türkiye'nin yaşadığı coğrafya üzerindeki varlığını ve bağımsızlığını devam ettirebilmesini ve de dünyaya açılabilmesini, bu coğrafyalarla ilgili izleyeceği politikalar belirleyecektir.¹⁶⁹

Batılı sömürgeci gler tarafından Balkanlar, kendilerine siyasi direniş gösteren Osmanlı Devleti'nin tasfiyesini kolaylaştırabilecek bir bölge olarak görülmekteydi. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan tasfiyesiyle baş gösteren yönetimsel boşluk, bu coğrafyada yeni çatışma alanlarının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Balkan politikalarını oluştururken, Osmanlı Devleti'nden sonra ortaya çıkan bu boşluğu doldurabilmek için, siyasi politikalarını bölgede yaşayan Osmanlı bakiyesi Türk ve Müslüman topluluklar üzerine kurmuştur. Balkanlar'da yaşayan Türk ve Müslüman toplulukların yaşadığı çatışmalar ve asimilasyon baskıları sonunda Türkiye'den yardım istemeleri, Türkiye'nin bu bölgede hlen Osmanlı'nın hamisi olarak görüldüğünü ispatlamaktadır. Derin ve köklü bir tarihi geçmişten kaynaklanan bu mesuliyet duygusu, Türkiye'nin dış politikasında Balkanlar coğrafyasının vazgeçilmezliğini kuvvetlendirmektedir.¹⁷⁰

Osmanlı Devleti farklı dinsel ve etnik aidiyetlerin bir arada yaşadığı Balkanlar coğrafyasını millet sistemi formülüyle yönetmeyi hedeflerken, Müslüman nüfus ile Müslüman olmayan nüfuslar arasında son derece adil bir yönetim sistemi oluşturmuştur. Birleşik dinsel kimlikler üzerine kurulmuş Osmanlı'nın bu millet sistemi, kültürel ve tarihsel etkisi güçlü bir ulus devletin temellerinin çok önemli

¹⁶⁸ İsen ve Babalı, a.g.m., s.263.

¹⁶⁹ Davutoğlu, a.g.e., s.119.

¹⁷⁰ Davutoğlu, a.g.e., s.120.

derecede güçlenmesini sağlamıştır. Bu günkü Türkiye'nin Balkanlar politikaları, Osmanlı'nın kurduğu bu millet sistemi üzerinden oluşturulmaktadır.¹⁷¹

Harita-2 Birinci Dünya Savaşı Sonrası Balkanlar¹⁷²

Balkanlar coğrafyası, Türkiye için tarihsel ve kültürel açıdan önemli olmasının yanı sıra, coğrafi olarak da büyük önem taşımaktadır. Balkanlar bölgesi, Türkiye'nin Avrupa'ya geçiş yolunu ve karasal uzantısını oluşturan bir coğrafyadır ve Avrupa Birliği ile bölgesel bütünleşme hedeflerinin konuşulduğu bir rekabet alanı durumundadır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Batılı güçlerin bölge üzerine rekabeti artmış ve bu durum Batı ile Rusya ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur. Türkiye, Balkanlar'daki bu gelişmeler neticesinde, bir yandan Rusya ile olan ilişkilerini dengelemeye çalışmış, bir yandan da AB üyeliği sürecinde ilerlemeyi hedefleyen bir dış politika izlemiştir. Türkiye, bu coğrafyadaki ülkelerle siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkiler üzerine çeşitlilik arz eden politikalar oluşturmuş ve bu bölgede aktif bir dış politika yürütmeye önem vermiştir.¹⁷³Bu açıdan Türkiye her dönem Balkan devletleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, gerektiğinde dostluk ve

¹⁷¹ Oruç, a.g.e., s.227.

¹⁷² 1878'den 2006'ya Balkanların Değişen Sınırları, Stratejik Ortak Dergisi, <https://www.stratejikortak.com/2016/07/1878-2006-balkanlar-harita.html> (Erişim tarihi:02.01.2020).

¹⁷³ Pınar Yürür, "Yakın Geçmiş Perspektifinden Türkiye'nin Komşu Siyasetine Kısa Bir Bakış", Pınar Yürür, Arda Özkan, (ed.), *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Komşu Siyaseti*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016, s.12.

güvenlik antlaşmaları yaparak bölge üzerine gelişen tehlikeler karşısında işbirliği yoluna gitmiştir.¹⁷⁴

2.2.1. İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkanlar Politikası

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve işgalci devletlere karşı verilen Milli Mücadele sonunda zafere ulaşıp Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla, eş zamanlı bir dış politika oluşum süreci başlatılmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politika prensipleri, Milli Mücadele kahramanı ve devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlediği prensipler çerçevesinde oluşturulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasını belirlemekte iki ana temel oluşturmuştur. Bu iki temel, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş diplomasisi ve Cumhuriyet döneminin dış politikası şeklindedir. Atatürk bu iki ana temeli şu prensipler üzerine kurmuştur;

Milliyetçilik: Atatürk'ün "Benim hayatta yegâne fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir" ve "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözleri Türklüğe verdiği önemi göstermektedir. Atatürk'ün Türklüğe ve Türk milliyetçiliğine verdiği bu önemi, Türkiye'nin hem iç politikasında hem de dış politikasında hâkim bir unsur olarak görmek mümkündür.¹⁷⁵

Milli Bağımsızlık: Atatürk, milli bağımsızlığın dış politika davranışlarının ana gövdesini oluşturduğunu vurgulamış, Milli Mücadele'yi de bağımsızlık ve tam bağımsızlık ilkeleri üzerinden yürütmüştür. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurarken kavram olarak bağımsızlığı temel ilke kabul etmiş, özellikle etkin bir dış politika oluşturabilmenin tam bağımsızlık yoluyla gerçekleşebileceğine inanmıştır.¹⁷⁶

İnsanlık Camiası: Atatürk, koyu bir Türk milliyetçisi olmasına rağmen dünya genelinde beşeriyete önem vermiş, milliyetçilik kavramı ile beşeriyet kavramının birbirini tamamlayan iki ana unsur olarak nitelendirmiştir. Atatürk, Türk Milleti'nin varlığına ve öznelliğine önem verdiği kadar insanlık camiasına da önem vermiş, bu iki kavramı dış politika uygulamalarında kaynaştırmaya çalışmıştır.¹⁷⁷

Barışçılık: Atatürk, Türkiye'nin ve Türk Milleti'nin varlığıyla dünya insanlığı arasında bir bağ kurmaya çalışarak, dış politika perspektifinde barışçılık ilkesini oluşturmuştur. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin "Yurtta sulh cihanda sulh"

¹⁷⁴ Nurgül Bekar, "Kültürel Diplomasi Açısından Batı Balkanlarda Türkiye ve Almanya (2000-2015)", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019, Cilt: 8, s.3073.

¹⁷⁵ Fahir Armanoğlu, *Türk Dış Politikasının Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s.14.

¹⁷⁶ Armanoğlu, a.g.e., s.18.

¹⁷⁷ Armanoğlu, a.g.e., s.22.

prensibinden hareketle, dış politikanın barışçıl bir ekseninde geliştirilmesinin tüm dünyanın huzur ve refahını olumlu yönde etkileyeceğini vurgulamıştır.¹⁷⁸

Güvenlik Politikası: Atatürk, dünya barışına ciddi bir ehemmiyet vermekle beraber, etkin bir güvenlik politikası oluşturmadan sürekli barışın mümkün olamayacağını öngörmüştür. Bu nedenle Atatürk, askeri alanda güçlü olmanın barışı korumak için gerekli olduğunu, aynı zamanda ekonomik alanda güçlü olmanın da kalıcı bir barış ortamı sağlayacağını ifade etmiştir.¹⁷⁹

Batıcılık: Atatürk, Türk Milleti'ne milli bir şahsiyet kazandırabilmek için, Batı'dan alacağı medeni normlarla bu milli şahsiyeti evrensel bir boyuta taşımak adına batıcılığa önem vermiştir. Milliyetçilik ve batıcılık kavramlarının birbirine zıt kavramlar olduğu düşünülse de, Atatürk bu iki kavramı milli değerlerden ayrılmadan sentezleyerek Türk Milleti'nin medeniyet yolunda ilerlemesine ivme kazandırmıştır.¹⁸⁰

Anti Emperyalizm: Atatürk, Cumhuriyete ve bağımsızlığa önem veren bir düşünce sistemine inandığından, insanlığın ve milletlerin sömürgeci güçler tarafından ezilmesine her koşulda karşı çıkmıştır. Atatürk, sadece Türk Milleti'nin bağımsızlığını arzulamamış, emperyalizm tarafından sömürgeleştirilmiş tüm halkların bağımsızlığına kavuşmasının medeniyetin gelişebilmesi için gerekli olduğuna inanmıştır.¹⁸¹

Anti Komünizm: Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurduktan sonra, Sovyetler Birliği ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini devam ettirmiştir. Bu durum bazı çevreler tarafından yanlış yorumlanmış, Atatürk'ün Türkiye'de komünist bir sistem kurma gayreti içinde olduğu bile söylenmiştir. Tam tersine Atatürk komünizme cephe almış, komünist hareketlere karşı ciddi önlemler almıştır.¹⁸²

Atatürk Cumhuriyeti kurduktan sonra bu prensipler üzerine oluşturduğu politikalarla, Türkiye'yi Batı medeniyeti mertebesine çıkarmayı hedeflemiştir. Atatürk, evrensel normlarla belirlediği bu prensiplerle, milli menfaatlerin ön planda olduğu barışçıl bir dış politika çizgisi oluşturmuştur. Atatürk oluşturduğu bu dış politika modeliyle, uluslararası sistemde oluşacak problemleri barışçıl ve uluslararası hukuka saygılı bir şekilde çözmeyi ve bu sayede uluslararası barışa katkıda

¹⁷⁸ Armanoğlu, a.g.e., s.25.

¹⁷⁹ Armanoğlu, a.g.e., s.29.

¹⁸⁰ Armanoğlu, a.g.e., s.32.

¹⁸¹ Armanoğlu, a.g.e., s.34.

¹⁸² Armanoğlu, a.g.e., s.36.

bulunmayı esas amaç edinmiştir. Atatürk'ün oluşturduğu bu dış politika anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti dış politikasının ana gövdesini oluşturmuştur.¹⁸³

Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Osmanlı İmparatorluğu, önce Mondros Ateşkes Antlaşması'nı, ardından Sevr Antlaşması'nı imzalayarak yenilgiyi resmen kabul etmiştir. Sevr Antlaşması'ndan sonra, galip devletler Anadolu'yu işgal etmeye başlamışlardır. Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Milli Mücadele başarıya ulaşarak, yapılan yoğun diplomatik görüşmeler neticesinde Nisan 1923 tarihinde toplanan Lozan Konferansı'ndan üç ay sonra, Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsızlığını garantileyen Lozan Barış Antlaşması, "arazi ve sınırlar, kapitülasyonlar, iktisadi ve mali konular, boğazlar ve Yunanistan ile ilgili sorunlar" olmak üzere beş ana başlıktan oluşmuştur. Milli Mücadele'yi başarıyla yürüten TBMM, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyeti ilan ederek, Mustafa Kemal'i Cumhurbaşkanı seçmiştir. Mustafa Kemal bunun üzerine TBMM'de yaptığı teşekkür konuşmasında, "Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır" cümlesiyle Cumhuriyetin temellerini oluşturmuştur.¹⁸⁴

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Balkanlar'da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalandıktan sonra, topraklarının bir bölümü ile Sırbistan ve Karadağ topraklarını da içine alan bir bölgede Yugoslavya Devleti kurulmuştur. Arnavutluk'un sınırları da Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda belirlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri arasında olan Romanya, sınırları genişleyerek daha büyük bir devlet haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Bulgaristan, Kasım 1919 tarihinde imzaladığı Neuilly Antlaşması'yla Dobruca'yı Romanya'ya, Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a ve Makedonya'nın bir kısmını Yugoslavya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Böylelikle sınırları belirlenen Balkan devletleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik istikrarsızlık ve rejim bunalımlarından dolayı ciddi huzursuzluklar yaşamıştır.¹⁸⁵

Balkanlar, konum olarak Avrasya kıtasının merkezinde olmasından ve Akdeniz'e kadar uzanmasından dolayı, jeopolitik öneme sahip bir bölgedir. Diğer yandan Batı medeniyetleri ve Doğu medeniyetlerinin geçiş noktasında olması, jeokültürel anlamda ayrı bir önem oluşturmaktadır. Bu coğrafya, 20. Yüzyıl süresince yaşanan kargaşa ve çatışmalar nedeniyle uluslararası ilişkilere sık sık konu olmuştur. Balkanlar bölgesi, uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir kırılma

¹⁸³ Hanefi Yazıcı, "Tevfik Rüştü Aras'ın Dış Politika Anlayışı", İsmail Şahin, (ed.), **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.57.

¹⁸⁴ Akşin, a.g.e., s.179-184.

¹⁸⁵ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965**, İmge Kitabevi, Ankara, 2018, s.18.

noktası oluşturan Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, kanlı etnik çatışmaların yaşandığı bunalımlı bir coğrafya olmuştur.¹⁸⁶

İki savaş arası dönemde Balkanlar'da Bulgaristan'ın yayılmacı politikası huzursuzluk yaratmış, Türkiye de bu durumdan rahatsız olmuştur. Türkiye karşı hamle olarak, bölge ülkeleriyle güvenlik alanında işbirliği arayışlarına girmiştir. Türkiye yeni savaştan çıktığı Yunanistan ile birlikte, Bulgaristan'ın yayılmacı politikalarına karşılık birlik oluşturmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Yunanistan lideri Venizelos ile iki ülke arasında karşılıklı iyi niyet sürecini başlatmış ve bunun sonucunda 1930 yılında dostluk, tarafsızlık, uzlaşma ve hakemlik antlaşmaları imzalamıştır. 1933 yılında Türkiye ve Yunanistan, imzaladıkları "Samimi Antlaşma" ile Bulgaristan'ın yayılmacı politikaları karşısında bir ittifak oluşturmuşlardır.¹⁸⁷

İki savaş arası dönemde, Türkiye'nin genel anlamda dış politika çerçevesini "statükocu", "barışçıl" ve "tarafsız" olarak tanımlayabiliriz. Türkiye, Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" prensibinden hareketle, etrafında bulunan ülkelerle barışa dayalı ilişkiler kurmak istemiş ve bu sebeple herhangi bir uluslararası askeri örgüte dâhil olmamıştır. Türkiye'nin genel dış politika anlayışını oluşturan bu yaklaşım, Balkanlar bölgesinde izlediği dış politika çizgisinde de kendini göstermiştir. Bu sebeple Türkiye 1923'te Arnavutluk, 1925'te Yugoslavya ve Bulgaristan ile Bölgesel Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne katılmış, 1934 yılında Balkan Pakti'nin ve 1937 yılında Sadabat Pakti'nin kuruluşunda etkin bir rol üstlenerek, bölge politikalarında denge oluşturmaya çalışmıştır.¹⁸⁸

10 Kasım 1938 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüyle Türkiye dış politika açısından yeni bir döneme girmiştir. Ertesi gün toplanan TBMM'de İsmet İnönü, Türkiye'nin yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Aralık 1938 tarihinde toplanan CHP olağanüstü kurultayında, İsmet İnönü daimi genel başkan seçilerek kendisine "Milli Şef" unvanı verilmiştir. Aynı kurultayda Mustafa Kemal Atatürk'e de, CHP'nin ebedi başkanı unvanı verilmiştir. Bu olayların ardından istifa eden Celal Bayar hükümetinden sonra, yeni hükümeti kurma görevi İnönü tarafından Refik Saydam'a verilmiştir. Böylelikle Türkiye'nin iç ve dış politikasında Refik Saydam hükümeti ve İsmet İnönü dönemi başlamıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Davutoğlu, a.g.e., s.120.

¹⁸⁷ İsen ve Babalı, a.g.m., s.264.

¹⁸⁸ İsen ve Babalı, a.g.m., s.263-264

¹⁸⁹ Kadri Unat, "Atatürk Sonrası Türkiye", Temuçin Faik Ertan, (ed.), **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s.253-254.

Bu arada Avrupa'da, İkinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri niteliğinde olaylar gelişmeye başlamıştır. Mart 1939 tarihinde Almanya, Avusturya ve Çekoslovakya'yı topraklarına katmış, İtalya Nisan 1939 tarihinde Arnavutluk'u işgal etmiştir. Avrupa kıtasında ve Balkanlar'da yaşanan bu gelişmeler Türkiye'yi tedirgin etmiş ve İngiltere ile Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır. Hitler'in Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı işgaliyle İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Buna karşılık İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etmiş, Ekim 1939 tarihinde Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Almanya'ya karşı bir İttifak Antlaşması imzalamışlardır. Yapılan antlaşmaya göre savaş Akdeniz'e sıçrarsa bu üç devlet birbirine yardım edecektir. İkinci Dünya Savaşı boyunca İsmet İnönü Türkiye'yi savaşa müdahil etmemiş, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye sokmayacak ve devletler arasında arabulucu dengeler oluşturabilecek bir dış politika çizgisi oluşturmuştur.¹⁹⁰

İtalya'nın Haziran 1940 tarihinde savaşa girmesi Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile yaptığı İttifak Antlaşması nedeniyle savaşa girmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin kendisine saldırabileceğini bahane ederek savaşa girmemiş ve tarafsızlığını korumaya özen göstermiştir. Ekim 1939 tarihinde İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ve Balkanlar'a doğru inmeye başlaması öncelikle Türkiye'yi, aynı zamanda İngiltere ve Sovyetler Birliği'ni endişelendirmiştir. Bu arada Almanya'nın Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya ve Bulgaristan'ı işgal ederek Türkiye sınırına dayanması ve Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya güvenmemesi sonucu, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Mart 1941 tarihinde Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Bu sayede Türkiye, Sovyet tehdidini bertaraf etmiştir. İngiltere Türkiye'ye, Almanya'ya karşı savaşa girmesi konusunda baskı yaparken, Almanya da Türkiye'ye savaşta kendi yanında yer alması için baskı oluşturmuştur. Ancak Türkiye hem savaşa girmeyerek hem de Haziran 1941 tarihinde Almanya ile yaptığı Saldırmazlık Antlaşması'yla tarafsızlığını korumaya devam etmiştir.¹⁹¹

Almanya'nın Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla savaşın sınırları iyice genişlemiş, Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi ve 1940 yılında Almanya ve İtalya ile bir antlaşma yapmasının ardından, ABD'nin Pasifik'teki Pearl Harbor askeri üssüne saldırmasıyla savaş neredeyse bütün dünyaya yayılmıştır. ABD buna karşılık Japonya'nın Nagazaki ve Hiroşima kentlerine atom bombası ile saldırmış ve Japonya'nın teslim olmasını sağlamıştır. Doğuda Sovyetler

¹⁹⁰ Unat, a.g.m., s.233.

¹⁹¹ Unat, a.g.m., s.257.

Birliği'ne yenilen Almanya, Sovyet birliklerinin Berlin'e girmesi ve Nisan 1945 tarihinde Hitler'in intihar etmesiyle teslim olmayı kabul etmiştir.¹⁹²

İkinci Dünya Savaşı süresince oluşan bu gelişmeler neticesinde Türkiye ateş çemberinin içinde kalmış, bu durumda bile Türkiye ülke içi muhalefetin eleştirilerine rağmen savaşa katılmamıştır. Aslında teknik olarak Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yaptığı antlaşma gereği savaşa girmesi gerekiyordu. Ancak İsmet İnönü savaşa girmenin Türkiye için ağır sonuçlar doğuracağını öngörmüş ve bütün bu zor koşullar içinde hem Avrupa hem Balkanlar'da barışçıl ve tarafsız bir dış politika izlemeyi başarmıştır.¹⁹³

Türkiye iki savaş arası dönemde hem genel hem de Balkanlar bölgesinde izlediği dış politikalarda temel olarak tarafsızlık ilkesini benimsemiştir. Ancak Türkiye, genel dış politika çizgisini tarafsızlık üzerine oluştururken, bir yandan da Balkan ülkeleri ile bölgesel işbirliği konusunda öncü ülkelere biri olmayı başarabilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk barışa ve tarafsızlığa dayanan dış politika anlayışını, Türkiye'nin Balkanlar bölgesinde oluşturacağı işbirliği modelini de kapsayacak bir esnekliğe sahip olarak tasarlamıştır. Türkiye'nin bu dış politika yaklaşımıyla iki savaş arası dönemde Balkanlar'da uyguladığı dış politika modelini, bölgesel işbirliğine dayalı barışçıl, tarafsız ve revizyonizm karşıtı tutumlarının bir sentezi olarak izah edebiliriz.¹⁹⁴

2.2.2. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'nin Balkanlar Politikası

İkinci Dünya Savaşı, Batı cephesinde Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın teslim olmasıyla sona ermiş, ancak Uzakdoğu cephesinde Ağustos 1945 tarihine kadar devam etmiştir. ABD'nin 6 Ağustos 1945 tarihinde Japonya'nın Hiroşima şehrine, ardından 9 Ağustos 1945 tarihinde Nagazaki şehrine attığı iki atom bombasıyla, İkinci Dünya Savaşı Uzakdoğu cephesinde de sona ermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası galip devletler ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği Yalta Konferansı ve Postdam Konferansı'nda bir araya gelerek, kurulacak Yeni Dünya Düzeninin nasıl olacağı konusunda görüşmeler yapmışlardır. Fransa ilk etapta bu görüşmelere katılamamıştır. Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı sonunda neredeyse 20 milyona yakın insanını kaybetmiş, buna karşılık savaştan galip çıkarak Doğu Avrupa ve Balkanlar bölgesinde güçlü bir nüfuz edinmiştir. Doğu Avrupa ve Balkanlar'ı nüfuz

¹⁹² Kamel, a.g.e., s.39.

¹⁹³ Akşin, a.g.e., s.235.

¹⁹⁴ İsen ve Babalı, a.g.m., s.265.

alanına katan Sovyetler Birliği, bu bölgedeki birçok ülkenin yönetimine kendi rejimine ve politikalarına uyum sağlayacak komünist hükümetlerin getirilmesini sağlamıştır.¹⁹⁵

Bu arada Türkiye, ABD ve İngiltere'nin yoğun baskıları sebebiyle Almanya ve Japonya ile tüm diplomatik ve ticari ilişkilerini kesmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle oluşan yeni konjonktürde denge ve tarafsızlık politikalarından vaz geçerek, dış politika vizyonunu değişen uluslararası şartlara göre yeniden güncellemiştir. Türkiye ve Balkan devletlerinin kaderini belirleyecek olan Yalta Konferansı'nda bir araya gelen ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği liderleri (Roosevelt, Churchill ve Stalin) aldıkları bir kararla, Birleşmiş Milletlere katılmak isteyen ülkelerin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmeleri gerektiğini şart koşmuşlardır. Bu nedenle Türkiye, oluşan Yeni Dünya Düzeninde pozisyonunu sağlamlaştırmak ve Birleşmiş Milletlere kurucu üye olabilmek için 25 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek, teorik olarak savaşa katılmış ve Birleşmiş Milletler kararnamesini imzalayarak kurucu üye statüsünü elde etmiştir.¹⁹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi sadece Almanya, İtalya ve Japonya'nın yenilgisi değil, aynı zamanda bu devletlerin hâkim oldukları bölgelerde yaymak istedikleri faşist ve ırkçı ideolojilerin de sonu demektir. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan Yeni Dünya Düzeninde demokrasinin, kapitalizmin ve komünizmin hâkim ideolojiler olacağını göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Sovyetler Birliği, Stalin'in yayılmacı politikalarıyla Baltık ülkeleri, Polonya, Çekoslovakya, Romanya ve Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den, Boğazların yönetimine ortak olması, Kars ve Ardahan'ın kendisine verilmesi yönünde talepleri olmuştur. Türkiye Sovyetler Birliği'nin bu isteklerini reddetmiş ve Sovyet baskısından kurtulmak için ABD ve Avrupa eksenli bir dış politikaya yönelmiştir. Mart 1947 tarihinde ABD başkanı Truman tarafından Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet baskısından korumak için bir doktrin oluşturulmuş, Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım sağlanmıştır. ABD tarafından 1948 yılında Marshall Yardımları adı altında Türkiye ve Yunanistan'a mali yardımlar yapılmış, böylelikle Avrupa'nın komünist bloka yönelmesi engellenmeye çalışılmıştır. Türkiye, yine ABD'nin desteğiyle 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur.¹⁹⁷

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Balkan devletleri arasında üç farklı politik eğilim ön plana çıkmıştır. ABD ve Avrupa eksenli politikaları tercih eden

¹⁹⁵ Kamel, a.g.e., s.37-38.

¹⁹⁶ Unat, a.g.m., s.259.

¹⁹⁷ Akşin, a.g.e., s.239-240.

Türkiye ve Yunanistan, NATO üyeliği ile birlikte tercihini Batı Bloğundan yana yapmıştır. Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya, Sovyetler Birliği'nin hegemonyasında oluşan Doğu Bloğuna katılmış, Yugoslavya ise tarafsız bir dış politika oluşturmak amacıyla Bağılantısızlar Hareketi'ne yönelerek üçüncü bir yol oluşturmuştur. Balkan devletleri arasında oluşan bu farklı politik tutumlar, bölge devletleri arasında kurulacak ilişkilerin temel belirleyici unsuru olmuştur.¹⁹⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, uluslararası sistemde çatışmaları önlemek ve dünyada kalıcı barışı tesis edebilmek için Birleşmiş Milletler barış örgütü (BM) kurulmuştur. Ne var ki ABD ile Sovyetler Birliği arasında başlayan silahlanma yarışı ve çevreleyici politika arayışları, uluslararası düzende iki kutuplu bir sistemin ortaya çıkmasına ve 1990'lı yıllara kadar devam edecek "Soğuk Savaş" döneminin başlamasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarından endişe duyan ABD ve Kuzey Avrupa ülkelerinin işbirliği ile 1949 yılında, Kuzey Atlantik Paktı (NATO) askeri örgütü kurulmuştur. Türkiye'de 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DM), bu güvensizlik ortamı içinde Batı yönlü bir dış politika modelini benimserken, NATO'ya dâhil olmaya ve ABD ile müttefik bir siyaset oluşturmaya gayret etmiştir.¹⁹⁹

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra ve Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla birlikte hem Balkanlar hem de Yunanistan ile dostluk ilişkilerinin kurulduğu bir ortam oluşmuştur. 1950 yılında Türkiye'de iktidara gelen Demokrat Parti kurulan iyi ilişkiler ortamını devam ettirmek istemiş ve bu yönde çaba göstermiştir. Özellikle 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmesinin ardından, yapılan karşılıklı diplomasi ziyaretleri, iki devlet arasındaki ilişkilerin daha hızlı gelişmesine yardımcı olmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasında kurulan sıcak ilişkiler, Türkiye'nin diğer Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerini de olumlu bir yönde etkilemiştir.²⁰⁰

İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği Balkanlar'da siyasi gücünü artırmış ve yayılmacı politikalarıyla özellikle Batı Bloku yanlısı Türkiye ve Yunanistan'ı güvenlik konusunda endişelendirmiştir. Balkanlar bölgesi ABD ve Sovyetler Birliği'nin kuşatma politikalarına sahne olmuş, bu durumda Türkiye Balkanlar politikasını ABD ile paralel bir şekilde belirlemeyi daha rasyonel bulmuştur. Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'da oluşturduğu güvenlik endişeleri Türkiye,

¹⁹⁸ İsen ve Babalı, a.g.m., s.265.

¹⁹⁹ Fatih Özgüven, İnşacı Kuram Çerçevesinde Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasında Balkanlar, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2018, s.177 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

²⁰⁰ Unat, a.g.m., s.288.

Yunanistan ve Yugoslavya'yı Şubat 1953 tarihinde Ankara'da bir araya getirmiş, bunun sonucu Ağustos 1954 tarihinde bir antlaşmayla üç ülke arasında "Balkan İttifakı" resmen kurulmuştur. Antlaşmaya göre Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya öncelikle askeri alanda işbirliği yapacak, buna ilaveten ekonomik, teknik ve kültürel konularda da ortaklıklar oluşturulacaktır. Balkan İttifakı bölgeyi Sovyet tehdidine karşı korumak maksadıyla ABD ve NATO'nun desteği ile kurulmuştur. Bu ittifak sayesinde Yugoslavya, Sovyetler Birliği'nin çekim alanından çıkarak Batı Bloğuna doğru yönelmiştir. Türkiye Balkan İttifakı'nın oluşturulabilmesi için hayli çaba göstermiş ve ittifakın olumlu bir şekilde kurulması ile hem bölgede hem de NATO'da prestijini artırmıştır.²⁰¹

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Yunanistan'da başlayan (1946-1949) ve yaklaşık üç yıl süren iç savaşı, kendi varlığı ve güvenliği için ciddi bir tehlike olarak algılamış ve bu husustaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Yunanistan'ın bu iç savaş sonucunda olası bir durumda, Sovyetler Birliği'nin hâkim olduğu Doğu Bloğuna geçmesi halinde, Türkiye'nin etrafı Komünist Blok tarafından çevrilecek ve Batı ile fiziki irtibatı kesilecekti. Yunanistan iç savaşı komünistlerin baskısıyla, mevcut rejimi yıkarak solcu bir hükümet kurulması gayesiyle başlatılmıştır. Bu sayede Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya gibi Sovyetler Birliği politikalarına eşleşmiş olacaktı. Böylelikle Sovyetler Birliği, Ege Denizi'ne ve Boğazlara kadar inebilecek ve Türkiye'yi kısaca alabilecek bir konum elde edecekti. Ayrıca Yunanistan'daki iç savaş sırasında Batı Trakya'da yaşayan Türklere yapılan baskılar ve katliamlar Türkiye'nin bu olaya duyduğu hassasiyeti daha da artırmıştır. Türkiye bu gelişmeleri endişeyle izlerken, Yunanistan iç savaşı ABD'nin müdahalesiyle sona ermiş ve bu durum ABD'nin bölgede siyasal gücünün artmasına neden olmuştur. Türkiye artık Balkanlar bölgesinin ABD ve Sovyetler Birliği'nin çatışma alanı durumuna geldiğini anlamış, genel dış politika tercihini ABD, İngiltere ve NATO'dan yana kullanmıştır.²⁰²

Türkiye'nin Balkanlar ilişkilerinde yaşanan önemli olaylardan biri de 1950 yılında Bulgaristan'da yaşanan Türk azınlıklarla ilgili gelişmeler olmuştur. Sovyet rejimi Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlıklara yönelik bir baskı politikası oluşturmuş ve sürekli olarak baskının dozunu artırmıştır. Bulgaristan ülkede Türk dilinin konuşulmasını, okullarda Türkçe eğitim yapılmasını, Türk basın ve yayın organlarının çalışmasını engelleme yönünde baskı politikalarına yönelmiştir. Bulgaristan sosyalist rejiminin Türk azınlığa uyguladığı bu baskıcı politikaların

²⁰¹ Özgüven, a.g.e., s.178.

²⁰² Sander, a.g.e., s.66-71.

sonunda, 1950 yılının sonlarına doğru yaklaşık 250.000 Türk Türkiye topraklarına göçe zorlanmıştır. Bu zorla göç konusu Bulgaristan ile Türkiye arasında ciddi boyutta bir kriz oluşturmuştur. Nihayetinde 1968 yılına gelindiğinde iki ülke arasında yapılan bir antlaşmayla ailelerin birleştirilmesi sağlanmış ve kriz bir parça olsun yumuşatılmıştır.²⁰³

Balkanlar politikaları içinde Türkiye'yi en çok oyalayan ve günümüze kadar devam eden konu Kıbrıs sorunu olmuştur. Bu konu 1954 yılından günümüze kadar süregelen ve Türkiye'nin dış politikasını derinden etkileyen bir konu olmuştur. Aslında bir İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs adasının kendisine verilmesini isteyen Yunanistan, bunun için 16 Ağustos 1954 tarihinde Birleşmiş Milletlere başvurmuştur. Yunanistan, adada yaşayan Rumların Türk karşıtı gösteri ve eylemler yapılmasını desteklemiş, Türkiye de buna karşılık adada kendisinin de hakkı olduğunu savunarak Yunanistan'a karşı bir tavır almıştır. İki ülke arasında tırmanan gerginlik karşısında İngiltere, konunun değerlendirilmesi için 1955 yılında Londra'da bir konferans düzenlemiştir.²⁰⁴ Bu arada 6 Eylül 1955 tarihli bir İstanbul gazetesinde, Selanik'te Atatürk evinde bir bomba patladığı haberi yayınlanmıştır. Bunun üzerine İstanbul'da Rumlara ait evler, işyerleri, kiliseler ve mezarlıklar tahrip edilmiş, olayları polisin yatıştırmakta yetersiz kalmasından dolayı askeri birlikler devreye girmiş ve olaylar bastırılmıştır. Tüm bu gelişen olaylar neticesinde, 1959 yılında yapılan Zürih ve Londra antlaşmalarıyla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin adadaki özel haklara sahip olması koşuluyla, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet (Kıbrıs Cumhuriyeti) olması kararlaştırılmıştır.²⁰⁵ Bölgede yaşanan bu olaylarla birlikte Yugoslavya, bağlantısızlar hareketine katılmış ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini güçlendirmek için izlediği politikalarıyla Batı'dan uzaklaşmaya başlamıştır. Diğer yandan Kıbrıs sorunu yüzünden Türkiye ile Yunanistan arasında ciddi gerilimler yaşanmış, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan dostluk ve barış havası yerini gittikçe tırmanan bir gerginliğe bırakmıştır. Gelişen tüm bu olumsuzluklar neticesinde 1960'lı yıllara doğru "Balkan İttifakı" zayıflamış ve aslında anlamını yitirmiştir.²⁰⁶

Türkiye, 1945 yılından sonra Balkanlar bölgesinde yaşanan gelişmelerden dolayı güvenliğini tehlikede görmüş, hem NATO'ya üye olarak hem de bölgesel antlaşmalarla güvenliğini garanti altına almak istemiştir. 1953-1954 yılları arasında yaptığı bölgesel güvenlik işbirliği antlaşmalarıyla bu amacına ulaşmaya çalışmıştır. Fakat Türkiye dışındaki politik dinamikler sebebiyle Balkan İttifakı'nın yıkılması

²⁰³ İsen ve Babalı, a.g.m., s.265-266.

²⁰⁴ Unat, a.g.m., s.288-289.

²⁰⁵ Akşin, a.g.e., s.252-253.

²⁰⁶ Özgüven, a.g.e., s.179.

sonucu ağırlığını NATO'ya veren Türkiye, dış politika eksenini Ortadoğu'ya çevirerek 1955 yılından sonra Balkanlar'da izlediği etkin politikalardan uzaklaşmıştır. Bu paralelde Türkiye, Balkan ülkelerinden gelen işbirliği tekliflerine sırtını dönmüş ve bölge ülkelerinin yaptığı konferanslara katılmamıştır. Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında iktidar olan Demokrat Parti, dünya barışının top yekûn sağlanabileceği ve bir ülkenin güvenliğinin bağlı bulunduğu blokun genel güvenliğiyle mümkün olabileceği anlayışının hâkim olduğu bir Balkanlar politikasına yönelmiştir. Demokrat Parti iktidarının Balkanlar politikalarını soğutmasının bir diğer nedeni, Doğu ve Batı bloklarının yayılmacı politikaları yüzünden, ikili antlaşmalar yoluyla bir sonuca ulaşamayacağı düşüncesi olmuştur. Bütün bu düşünceler neticesinde Türkiye, 1955-1960 yılları arasında Balkan gelişmelerine duyarsız kalmış ve önceki dönemdeki etkin politikalarını askıya almıştır.²⁰⁷

1960 yılına gelindiğinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğundan bu yana belki de yaşanan en önemli olay patlak vermiştir. Demokrat Parti'nin gidişatından rahatsız olan muhalefet, sivil bürokrasi ve askeri bürokrasi, başbakanlığını Adnan Menderes'in yaptığı hükümete 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe yapılmıştır. Darbeyi çoğu genç subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi adında bir grup gerçekleştirmiştir.²⁰⁸ Türkiye'de yaşanan bu olumsuz gelişmeye rağmen, 1960 yılında Doğu bloku ve Batı bloku arasındaki ilişkilerde ciddi bir yumuşama başlamıştır. Uluslararası literatürde "Detant Dönemi" diye anılan bu dönemde Türkiye, Sosyalist Doğu bloku ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi açısından yeni bir fırsat dönemi yakalamıştır. Türkiye, özellikle bu dönemde en sancılı problemlerinden biri olan Kıbrıs sorunu ile ilgili bölge ülkelerinin desteğini alabilmek için gayret göstermiştir. Yine bu dönemde Türkiye, Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlıkların haklarını garanti altına almak için 1968 yılında Türk-Bulgar antlaşmasını yapmıştır. Bu antlaşmaya istinaden, 1969-1978 yılları arasında yaklaşık 130.000 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir.²⁰⁹

Bulgaristan'da ve diğer Balkan devletlerinde yaşayan ve Türkiye'yi benliklerinde ana vatan olarak gören Türklere yönelik oluşturulan soydaş politikası, her dönem Türkiye'nin Balkanlar politikasında ilk sırayı almıştır. Türkiye'nin Balkanlar'da izlediği soydaş politikası sadece Balkanlar'da yaşayan Türkleri değil, Türkiye'de akrabaları bulunan ve Türkiye'ye sempati duyan Boşnakları ve Arnavutları da kapsamaktadır. Türkiye'nin bu soydaş politikası, Balkanlar'da

²⁰⁷ Sander, a.g.e., s.222-223.

²⁰⁸ Akşin, a.g.e., s.259.

²⁰⁹ İsen ve Babalı, a.g.m., s.266.

yaşayan Türklerin dillerini, dinlerini ve kültürlerini huzur içinde özgürce yaşayabilmelerini sağlamak için hassasiyetle takip edilmiştir. Türkiye'nin Balkanlar coğrafyasıyla bu kadar yakından ilgilenmesinin sebebi, yüz yıllarca bir arada yaşadığı toplumlarla paylaşılan ve bir ölçüde yeniden inşa edilen ortak kültürün varlığı ile bölgede yaşayan Türk nüfusun ortak paydalar oluşturmasıdır. Bu jeokültürel yaklaşım aslında tek taraflı olmamıştır. Balkan devletleri de Türkiye'ye karşı her zaman ilgili olmuş ve zaman içinde Türkiye'den beklentileri müspet yönde artış göstermiştir.²¹⁰

Öteden beri Yunanistan ve Türkiye ilişkilerinin zaman zaman gerilmesine neden olan Kıbrıs sorunu, 1967 yılında Rum çetecilerin adada yaşayan Türklere saldırması ve 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan'ın birleşme kararı (Enosis) alması sonucu hat safhaya ulaşmıştır. Ada üstünde garantör devlet olan Türkiye, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya bir "Barış Harekâtı" düzenlemiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı neticesinde Türk-Yunan gerginliği iyice artmış ve konu BM güvenlik konseyi tarafından müzakere edilmek üzere Cenevre'de masaya yatırılmıştır. Yaklaşık 40 yıl süren görüşmeler neticesinde bir sonuca ulaşılamamıştır. Nitekim 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) devleti kurulmuştur. Son dönemlerde BM Genel Sekreteri Kofi Annan özellikle Kıbrıs sorununun çözümü için taraflar arasında arabulucu çözüm önerileri üretmeye çalışmış ancak, Kıbrıs Rum yönetimi ve Yunanistan'ın olumsuz tavırları yüzünden bir sonuca varılamamıştır.²¹¹

Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı Barış Harekâtına başından beri karşı çıkan ABD'nin, Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ve askeri kredileri kesmesi sonucu Türkiye-ABD ilişkileri bozulmuş, Türkiye'nin ABD üslerine el koymasıyla gerginlik iyice tırmanmıştır. Bu arada Türkiye içindeki anarşi olaylarının tırmanması ve siyasi istikrarsızlık, 12 Eylül 1980 askeri darbesini beraberinde getirmiştir. Türkiye'de yapılan askeri darbe ABD tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Türkiye-ABD ilişkilerinin düzeldiği bir dönem başlamıştır. Darbeden sonra kurulan 1980-1983 dönemindeki Bülent Ulusu askeri hükümetinin dış politika davranışlarında ABD'nin etkisi büyük olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin özellikle AET ve Avrupa Konseyi ile

²¹⁰ Hakan Okçal, "Balkanlar ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 2012, Cilt: 1, s.200.

²¹¹ Kamel, a.g.e., s.56.

ilişkileri iyice zayıflamış, Balkanlar'da yaşanan politik gelişmeler göz ardı edilmiştir.²¹²

12 Eylül 1980 askeri darbesi ve yaklaşık üç yıl süren Ulusu askeri hükümetinin yönetiminden sonra, 24 Nisan 1983 tarihinde siyasal oluşumlara getirilen yasaklar kaldırılmıştır. Askeri hükümette başbakan yardımcısı ve ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak görev yapan Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi (ANAP), ilk seçimlerde % 47 oy alarak sivil hükümeti kurmuştur. Samimi tavırları ve konuşmalarıyla siyasette yeni bir tarz oluşturan başbakan Özal, İslam'a yakın kimliğiyle halkın sempatisini kazanmayı başarmıştır. Türkiye'de dışa kapalı ekonomik modelden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmayı hedefleyen Özal, dış politika açısından da aktif bir dönemi başlatacak adımlar atmıştır.²¹³ ANAP hükümeti başbakanı Özal'ın üzerinde durduğu en önemli konu ekonomi olmuştur. Dış politika modelini ekonomik davranışlara bağlayan Özal, Türkiye'nin dış politikasını ülkenin ekonomik ihtiyaçlarını göz önüne alarak belirlemeyi hedeflemiştir. Özal, Türkiye'nin çevresinde bir barış ve uzlaşma kuşağı oluşturabilmek için gayret göstermiş, serbest piyasa ekonomisiyle demokrasinin birbirini tamamlayan iki önemli unsur olduğunu savunmuştur. Özal, Türkiye'nin uluslararası yapıda yaşanan siyasal değişimleri takip edebilmesi ve gereken önlemleri alabilmesi için daha güçlü bir dış politika modelinin gerekli olduğu kanaatini vurgulamıştır.²¹⁴

Özal döneminde Türkiye'nin Balkanlar politikalarında ön plana çıkan en önemli olaylardan biri, Türk-Bulgar ilişkilerindeki gerginliğin tırmanması olmuştur. Bulgaristan'ın bu dönemde Türk azınlıklara başlattığı asimilasyon politikası, Türkiye'yi aşırı derecede rahatsız etmiştir. Türk diline ve kimliğine karşı başlatılan bu asimilasyon projesini uluslararası kamuoyuna taşımak için gayret gösteren Türkiye, Bulgaristan'ın bu çağ dışı tutumundan dolayı diğer devletler tarafından kınanmasını sağlamıştır. Bulgaristan'ın bu baskıcı tutumunun bir sonucu olarak 1968 yılından sonra ikinci büyük göç dalgası yaşanmıştır. 1989 yılının ortalarına doğru yaklaşık 300.000 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılmıştır. Özal hükümeti bu dönemde Bulgaristan'a karşı uluslararası camiada etkin bir politika izlemiş ve göç krizini Türkiye'nin lehine çevirmeyi başarmıştır.²¹⁵

Özal döneminde Türkiye'nin Balkanlar politikalarında Türk-Yunan ilişkileri bir başka önemli gündem maddesini oluşturmuştur. Yunanistan'da, 1981 yılında yapılan

²¹² Unat, a.g.m., s.293.

²¹³ Akşin, a.g.e., s.280-281.

²¹⁴ Hüner Tuncer, *Özal'ın Dış Politikası (1983-1989)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s.33-34.

²¹⁵ İsen ve Babalı, a.g.m., s.266.

seçimlerde Andreas Papandreu liderliğindeki Panhelenik Sosyalist Hareketi Partisi'nin (PASOK) iktidara gelmesiyle, Batı karşıtı bir dış politika oluşturulmuştur. Türkiye'nin Yunanistan'a olan yaklaşımı değişmemesine rağmen, Yunanistan Türkiye'nin kendisi için bir tehdit oluşturduğunu öne sürerek, Türkiye karşıtı bir politik tavrı almıştır. Bu dönemde Kıbrıs sorunu başta olmak üzere Yunanistan'ın Limni adasına askeri üs kurmak istemesi, Ege denizinde karasularını 12 mile çıkarma gayreti ve Batı Trakya bölgesinden toprak talebi önemli kriz nedenleri olmuştur. Ocak 1988 tarihinde yapılan Davos görüşmeleri neticesinde Türk-Yunan gerginliği biraz azalmış olsa da tam bir çözüme ulaşılamamıştır. Yunanistan'da Nisan 1990 tarihinde yapılan seçimlerde Miçotakis liderliğinde iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi (ND) ile yapılan diyalog girişimleri de beklenen olumlu etkiyi sağlayamamıştır.²¹⁶

2.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Politikası

Sovyetler Birliği'nde 1985 yılında Devlet Başkanlığı görevine gelen Mihail Gorbaçov, ekonomi ve demokrasi alanında reformlar yapmak maksadıyla "Glasnost" (açıklık) ve "Perestroyka" (yeniden yapılanma) olmak üzere iki ilke oluşturmuştur. Bu ilkelere göre, kapalı toplum yapısı açılarak, askeri harcamalar azaltılıp ekonomi canlandırılarak ve demokratikleşme yolunda adımlar atılarak yeni bir yapılanma modeline geçilmesi hedeflenmiştir. Uygulanan bu politikalar neticesinde, Baltık ve Kafkas cumhuriyetlerinde bağımsızlık hareketleri başlamıştır. Böylelikle Sosyalist dünyada bir çözülme süreci başlamış ve bu durum uluslararası sistemde pek çok değişikliği beraberinde getirmiştir.²¹⁷

Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un 1991 yılının sonlarına doğru görevinden istifa etmesi ve Birliği oluşturan cumhuriyetlerin birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle Sovyetler Birliği dağılma sürecine girmiştir. Bu olayın yaşanması uluslararası sistemde "Soğuk Savaşın Sona Ermesi" olarak tanımlanmış, dünya siyaset sisteminde önemli gelişmelere neden olmuştur. 1945 yılından başlayarak 1991 yılına kadar devam eden iki kutuplu (ABD, SSCB) dünya düzeninin yerine ABD'nin hâkim güç olduğu "Yeni Dünya Düzeni" kurulmuştur.²¹⁸

Türkiye'nin Balkanlar politikası, iki kutuplu sistemin sona ermesiyle yeni bir döneme girmiştir. Siyasal gerginliklerin bitmesiyle oluşan uzlaşma atmosferi, Türkiye ve Balkan devletleri arasında çok yönlü ilişkilerin kurulabilmesini kolaylaştırmıştır.

²¹⁶ Armanoğlu, a.g.e., s.278-279.

²¹⁷ Barış Özdal ve R. Kutay Karaca, *Diplomasi Tarihi II*, Dora Yayınları, Bursa, 2016, s.316.

²¹⁸ Unat, a.g.m., s.295.

Türkiye, oluşturduğu yoğun diplomatik görüşmeler neticesinde bölge ülkeleriyle dostluk, işbirliği ve güvenlik alanlarında antlaşmalar imzalayarak, Balkan politikalarında olumlu yönde bir ivme yakalamıştır. Bu sayede Türkiye, Balkanlar'da ekonomik, kültürel, askeri ve siyasal konularda etkin bir dış politika vizyonu oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Balkanlar coğrafyasında yaşanan en önemli olay kuşkusuz Yugoslavya'nın dağılması olmuştur. Bu süreçte Sırların Boşnaklara yönelik uyguladığı soykırım vahşeti, uluslararası toplumun hafızasına bir insanlık suçu ve utanç tablosu olarak kazınmıştır.²¹⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası literatürde Balkanizasyon diye adlandırılan süreç, Balkanlar coğrafyasında kendini göstermeye başlamıştır. Büyük ve güçlü devletlerin etnik temelde bölünerek daha küçük devletlerin oluşmasını ifade eden Balkanizasyon tanımı, Balkanlar'da yaşanan iç savaş ve etnik çatışmalar şeklinde ortaya çıkmış ve Yugoslavya'nın dağılma sürecini başlatmıştır.²²⁰ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Balkanlar'da yaşayan halklar, kendi ulus-devletlerinin inşa sürecini "ben" ve "öteki" kavramları üzerinden yürüyerek başlatmıştır. Yugoslavya'yı oluşturan etnik ve dinse l temelli halkların "öteki" kavramını kendi kültür alanlarına ve yaşamsal faaliyetlerine tehdit olarak görmeleri, şiddeti ve çatışmaları kaçınılmaz hale getirmiştir.²²¹ Balkanlar'da "ben ve öteki" kavramlarıyla birlikte ortaya çıkan "ötekileştirme" sorununun yanında, Yugoslavya'nın dağılmasıyla Sırların Müslüman kimlikli halklara uyguladığı asimilasyon sorunu da yaşanmıştır. Dağılma sürecinde patlak veren Bosna ve Kosova savaşları bu sorun neticesinde oluşmuştur.²²²

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan yeni dönemde Türkiye, ABD ve AB ile ilişkilerini düzenlemeye çalışırken bir yandan da bölgesel politikalarına ağırlık vermeye gayret etmiştir. Bu manada Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu yakın havzalarındaki gelişmeleri dikkatle takip eden Türkiye, bu bölgelerdeki politik varlığını daha aktif bir hale getirmiştir. Türkiye bu mantıkla, Balkanlar'da yaşanan gelişmelere ilgisiz kalmamış, bölgede yaşanan etnik çatışmaların son bulması için uluslararası platformda etkin bir diplomasi oluşturmuştur. İstanbul'da Kasım 1992 tarihinde düzenlenen Balkan Konferansı'nda Bosna-Hersek ve diğer bölgelerdeki sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır. Sırların Bosna-Hersek'e saldırması sonucu Türkiye, Bosna-Hersek'e hem direkt olarak yardım etmiş hem de NATO işbirliği ile bölgeye asker göndermiştir. Yine Sırların 1999 yılında Kosova'ya yaptığı saldırılar

²¹⁹ İsen ve Babalı, a.g.m., s.266.

²²⁰ Akova, a.g.m., s.180.

²²¹ Hüseyin Emiroğlu, "Balkan Dosyası", *Avrasya Etütleri Dergisi*, 2013, Cilt: 2, s.114.

²²² İrfan Kalaycı ve Barış Aytekin, "Türkiye-Balkan İlişkileri Üzerine (Geçmişten Geleceğe) Ekonomi-Politik Notlar", *Avrasya Etütleri Dergisi*, 2016, Cilt: 2, s.102.

karşısında Türkiye, BM barış gücü aracılığıyla bölgeye asker göndermiş, uluslararası alanda diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu manada Türkiye, Balkan ülkeleriyle diplomasiyi her dönem canlı tutmuş ve bölgede politik ağırlığını güçlü bir şekilde hissettirmiştir.²²³ Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra farklı coğrafyalarda etkin bir aktör olabilmenin formülünü oluşturmak isteyen Türkiye, jeokültürel ve jeopolitik yakınlığından doğan avantajı kullanarak Balkanlar'ı özel ilgi alanına almış, bölgeye yönelik dış politika çizgisini bu kriterleri göz önünde tutarak belirlemiştir.²²⁴

2.2.3.1. Yugoslavya'nın Dağılıma Sürecinde Türk Dış Politikası

Balkanlar, Anadolu ve Trakya toprakları üzerinden Asya'yı Avrupa'ya bağlayan son derece önemli bir coğrafik konuma sahip olması nedeniyle enerji, ulaşım ve lojistik anlamda 20. Yüzyılın en stratejik bölgelerinden biri olmuştur. Bu jeostratejik konum sebebiyle Balkanlar, hem 1900'lü yılların başlarında hem de sonlarına doğru şiddetli çatışmalara ve kanlı savaflara sahne olmuştur. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde çıkan Balkan savafları ve ardından patlak veren Birinci Dünya Savaşı, bu coğrafyada en ağır şekliyle yaşanmıştır. 1938 yılında başlayıp 1945 yılına kadar devam eden İkinci Dünya Savaşı yine bu coğrafyada yıkıcı etkiler yaratmıştır. Yugoslavya, İkinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 1.700.000 insanını kaybetmiş ve bu zor dönem ardından Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.²²⁵ Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yönetimin başına gelen Hırvat kökenli Josip Broz (Mareşal Tito), ülkede yaşayan farklı etnik kökenli halkların her birine cumhuriyet olma şansını vererek federal bir yapı oluşmasını sağlamıştır. Bu federal yapı içinde cumhuriyetlerin ülke yönetiminde siyasal temsil haklarını kullanması, Yugoslavya'da eşitlik ve kardeşlik ilkelerini ön planda tutan söylemlerin hâkim olduğu Sosyalist Federal yapıyı ortaya çıkarmıştır. Tito, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1980 yılına kadar yönetimin başında kalmış ancak ölümünden sonra Yugoslavya'da iç karışıklıklar başlamıştır.²²⁶

Yeni Yugoslavya'nın kurucusu olan Mareşal Tito'nun 1980 yılında ölmesiyle Yugoslavya, iç dengelerin bozulmaya başladığı bir döneme girmiştir. Yugoslavya'yı oluşturan etnik ve dinsel temelli karmaşık yapı içinde bir arada yaşayan Müslüman, Katolik ve Ortodoks halklar içten içe kaynamaya başlamıştır. Bu arada Berlin

²²³ Unat, a.g.m., s.296.

²²⁴ Ekinci, a.g.m., s.8.

²²⁵ İnan Yıldırımıldal, "Yugoslavya'nın Dağılıma Sürecinde Türkiye'nin Uluslararası Örgütleri Krize Yönlendirme Çabaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, Cilt: 20, s.422.

²²⁶ Bilgin Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Güven Yayınları, İstanbul, 2013, s.31.

Duvarı'nın yıkılması ve Varşova Pakti'nin dağılması, Doğu-Batı güç dengesinin sarsılmasına neden olmuştur. Uluslararası düzeyde dengelerin değiştiği bir ortamda seçime giden Yugoslavya'da, Sırbistan ve Karadağ'da komünistlerin, diğer cumhuriyetlerde milliyetçilerin baskın olduğu bir sonuç ortaya çıkmıştır. Seçimlerin sonucu, Yugoslavya'nın dağılma sürecini başlatacak ilk etkilerden biri olmuştur. Sırbistan ve Karadağ Yugoslav Birliği'nin devam etmesi taraftarıyken, Hırvatistan ve Slovenya bu fikre karşı bir duruş sergilemiştir. Bosna-Hersek ve Makedonya her durumda Hırvatistan ve Slovenya'nın içinde yer almasını istedikleri federal bir yapı taraftarı olmuşlardır. Bu karmaşık durum içinde bir uzlaşmaya varılamamış, Hırvatistan ve Slovenya 25 Haziran 1991 tarihinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Yaşanan bu gelişmelere federal ordunun müdahalesiyle başlayan çatışmalar durumu iyice zorlaştırmış ve Yugoslavya'nın dağılma süreci fiilen başlamıştır. Bu süreç Balkanlar'daki tüm dengeleri alt üst etmiş, oluşan çatışma ve istikrarsızlık ortamı uluslararası barış ve güvenlik algısını tehlikeli bir boyuta taşımıştır.²²⁷

Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra, Bosna-Hersek sıkıntılı bir ikilem içine düşmüştür. Bu durumda Bosna-Hersek ya bağımsızlığını ilan edecek ya da Sırp yönetiminin hegemonyası altında yaşamayı kabul edecektir. Bosna-Hersek'te, bu konuyla ilgili farklı etnik grupların farklı düşünceleri gündeme gelmiştir. Bosna-Hersek'te yaşayan Sırp'lar Yugoslavya ile birlik olmak isterken, Hırvat ve Boşnak'lar bağımsızlık yanlısı bir tutum içinde olmuşlardır. Bosna-Hersek'te Mart 1992 tarihinde yapılan referanduma katılan halkın % 97'si bağımsızlık yönünde oy kullanınca, Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu karar Belgrad yönetimi ile Bosna-Hersek yönetimi arasında ciddi bir gerginlik oluşturmuş ve bu gerginlik Nisan 1992 tarihinde kanlı bir savaşa dönüşmüştür.²²⁸

Balkanlar'da oluşan bu kriz atmosferi aslında 1990 yılının başlarında kendini hissettirmiş, Türkiye bu andan itibaren Balkan coğrafyasında yeni politik bir yaklaşım arayışı içine girmiştir. Bazı çevrelerin "Neo Osmanlılık" diye adlandırdığı bu dış politika çizgisi, Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in de destekledikleri bir dış politika modeli olmuştur. "Adriyatik'ten Çin Denizi'ne Türk Dünyası" ülküsünü içeren bu politik yaklaşım, Türkiye'nin Balkanlar'daki dış politikasına da yansımıştır. Türkiye, Balkanlar'da yaşanan tüm kritik gelişmeleri yakından takip etmiş, Müslüman ve Türk kökenli halklara destek olmaya gayret etmiştir. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Bosna'da ve Kosova'da yaşananları uluslararası düzeyde her fırsatta dile getirmiş

²²⁷ Kamel, a.g.e., s.242.

²²⁸ İsen ve Babalı, a.g.m., s.268.

ve kararlılıkla bu bölgelere desteğini sürdürmüştür.²²⁹ Özellikle Yugoslavya'nın dağılma süreci, Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar coğrafyasını çatışmaların merkezi konumuna sürüklemiş ve bölgesel güvenlik anlamında Avrupa'nın gündeminin en önemli konusu olmuştur. Coğrafya olarak çok stratejik bir enerji güzergâhında bulunan Balkanlar bölgesi, yaşanan istikrarsızlık ve çatışma ortamıyla Avrupa güvenliği için ciddi bir tehdit unsuru olmuştur. Türkiye, Balkanlar'da yaşanan çatışmaların son bulması ve bölgenin yeniden istikrar kazanması için yapılan her türlü müdahalelerin içinde yer almıştır.²³⁰

Türkiye, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde özellikle Bosna-Hersek ve Kosova bölgelerinde yaşanan çatışmaları yakından takip etmiş, jeopolitik ve jeokültürel anlamda merkez bir hat oluşturan bu bölgelerle ilgili etkin bir politika izlemiştir. Bosna-Hersek'in merkezi "Drava-Sava" eksenini ve Kosova'nın merkezi "Morova-Vardar" eksenini, Balkanlar jeopolitiğinin kesiştiği iki temel eksenini oluşturmaktadır. Türkiye bu nedenle, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Bosna-Hersek ve Kosova bölgelerindeki gelişmelere direkt olarak müdahil olmuştur. NATO askeri gücü ile Bosna-Hersek'e, BM barış gücü ile Kosova'ya asker gönderen Türkiye, bölgede yaşanan kanlı çatışmaların sona ermesi ve bölgenin bir an önce istikrara kavuşması için uluslararası diplomasiyi de en üst seviyede kullanmıştır.²³¹ Yugoslavya'nın dağılması, Soğuk Savaş sonrası Balkanlar'da gelişen etnik temelli milliyetçilik düşüncelerinin yükselmesiyle ilişkilendirilebilir ancak, Balkan halklarının milliyetçiliği herhangi bir kavramsal yaklaşım paralelinde gelişmemiştir. Etnik köken ve milliyetçilik kavramları yorumlanırken, teoriler arasında fikir ayrılıkları oluşabilmektedir. Bu nedenle Balkanlar'daki milliyetçiliği, kimlik ve çıkarları sabit veriler olarak görmeyen inşacı kuram üzerinden okumak daha isabetli olacaktır.²³²

2.2.3.2. AK Parti Dönemi Türkiye'nin Balkanlar Politikası

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikası, Kasım 2002 tarihinde iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde yeni bir vizyon kazanmıştır. Bu yeni dış politika vizyonunun baş mimarı olan Ahmet Davutoğlu, ilk olarak Dışişleri Başdanışmanı olarak görev yapmış, daha sonra Mayıs 2009 tarihinde Dışişleri Bakanı olmuş ve Ağustos 2014 tarihinde de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Başbakanlık görevine gelmiştir. Davutoğlu, uluslararası ilişkiler literatüründe

²²⁹ Akıllı, a.g.e., s.68.

²³⁰ Yürür, a.g.m., s.13.

²³¹ Davutoğlu, a.g.e., s.291.

²³² Tuğba Sarıkaya Güler vd., "Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinin Araçsal Bir Yaklaşımla Analizi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, Cilt: 4, s.1293.

“Stratejik Derinlik” tanımıyla anılan yeni bir dış politika doktrini oluşturmuştur. Stratejik Derinlik doktrini, farklı bir kavramsal anlayış çerçevesinde inşa edilmiş ve revizyonist yapısıyla Türk dış politikasında hakim bir pozisyona geçmiştir.²³³

Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik dış politikasının önemli bir revizyon dönemi yaşamasının iki temel sebebi olmuştur. Birincisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Yugoslavya'nın dağılması, ikincisi ise 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümetinin “Stratejik Derinlik” doktrinidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Balkan ülkelerinde ekonomik ve siyasal dönüşümler yaşanmıştır. Bulgaristan, Arnavutluk ve Romanya sosyalist bloktan uzaklaşıp, demokratik ve liberal sisteme geçerek Batı blokuna yaklaşmışlardır. Bu ülkeler NATO ve AB'ye üyelik konusunu birinci gündem maddesi olarak görmüşler ve dış politikalarının ana omurgasını bu kriterleri göz önüne alarak inşa etmişlerdir. Buna karşılık Türkiye, Balkanlar coğrafyasına yönelik kısa, orta ve uzun vadeli politik prensipler oluşturmuştur. Bu prensipleri iki ana başlık altında incelemek mümkündür.²³⁴

1- Metodolojik Prensipler

- Vizyon sahibi dış politika
- Tutarlı ve sistematik dış politika
- Yumuşak gücün etkin kullanıldığı dış politika

2- Operasyonel Prensipler

- Demokrasi ile güvenlik dengesi
- Komşularla sıfır sorun
- Komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi
- Küresel aktörlerle çok boyutlu dış politika
- Etkin bir uluslararası diplomasi oluşturulması²³⁵

Öte yandan Balkanlar'da etnik milliyetçiliğin yükselmesiyle Yugoslavya kanlı çatışmalar sonucu parçalanmış, uluslararası söylemde ifade edilen Balkanizasyon sürecini yaşamıştır. Bu nedenle Balkanlar'ın jeopolitik ve jeokültürel yapısını göz önüne alan Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik perspektifiyle Türk dış politikası açısından Balkanlar bölgesine özel bir önem atfetmiştir. Davutoğlu, Osmanlı egemenliğinin son bulmasıyla oluşan jeopolitik ve jeokültürel boşluk nedeni ile kanlı çatışmalara sahne olan bu coğrafyanın, istikrarı yeniden sağlayabilmesi için Türkiye'nin desteğinin şart olduğunu vurgulamıştır. Bosna-Hersek ve Kosova'da

²³³ Akıllı, a.g.e., s.108.

²³⁴ Yasin Avcı, “Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar”, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2017, Cilt: 2, s.111.

²³⁵ Akıllı, a.g.e., s.108.

yaşanan çatışmalar neticesinde Boşnakların ve Arnavutların Türkiye'den yardım istemeleri bu düşünceyi haklı çıkarmıştır.²³⁶

Türkiye ve Balkan ülkelerinde yaşayan Türk-İslam kimliğine sahip halklar arasındaki ortak değerler, ilişkilerin günümüze kadar devam etmesini sağlamıştır. Türkiye'de yaşayan Balkan kökenli vatandaşlarımız ile Balkanlar'da azınlık halinde yaşayan soydaş ve akraba toplulukları arasındaki ilişkiler, bölgede ortaya çıkan krizlerin Türkiye'yi yakından etkilemesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin Balkanlar politikalarını, bölgedeki barış ortamının ve istikrarın korunması yönünde oluşturmasını mecbur kılmıştır. Bu istikamette Türkiye, dış politika gücünü kullanarak Bosna-Hersek ve Kosova'nın yeniden yapılandırılması için oluşturulan bütün uluslararası girişimlere katkı sağlamaya gayret etmiştir. Türkiye, Bosna-Hersek ve Kosova'da istikrarın yeniden yakalanabilmesi için uluslararası askeri ve sivil girişimlerle işbirliği halinde olmaya ayrı bir önem vermiştir.²³⁷

Bu yaklaşım paralelinde Balkanlar politikalarını revize eden Türkiye, Balkan coğrafyasını bir çatışma alanı değil, ortak değerlerin yeniden şekillendirdiği bir medeniyet platformu olarak yorumlamıştır. Bu vizyonla Türkiye, Balkanları Avrupa kıtasından ayrı bir bölge olarak düşünmemiş, Doğu-Batı medeniyetlerinin bulunduğu önemli bir merkez gibi görmüştür. AK Parti iktidarında Türkiye'nin Balkanlar politikasına revizyonist bir bakış açısı kazandıran Ahmet Davutoğlu, oluşturduğu yeni dış politika prensipleriyle farklı bir metodolojik perspektif ortaya koymuştur. Bu prensipler ışığında Türkiye'nin Balkanlar'da izleyeceği dış politika çizgisi, kriz odaklı değil vizyon odaklı bir yaklaşım şeklinde ortaya çıkmıştır.²³⁸

Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı bloku tarafında yer alan Yunanistan, bu dönemde Yugoslavya ile ılımlı bir politika izlemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Yunanistan, yönünü Sırbistan'a dönmüş, Arnavutluk ve Makedonya üzerine ortak politikalar üretmeye çalışmıştır. Yugoslavya'dan ayrılan Hırvatistan ve Slovenya, Almanya ve İtalya'ya yanaşarak Avusturya ve Macaristan gibi Orta Avrupa ülkesi olmak istemişlerdir. Romanya ise Balkan ülkelerine yönelik bir dış politika izlemek yerine Karadeniz ile Orta Avrupa arasında köprü oluşturabilecek bir dış politika yaklaşımını benimsemiştir. Balkanlar'daki bu durum karşısında Türkiye, bölgede yaşanan krizlere tarihi bağların oluşturduğu sorumlulukla kayıtsız kalmamış, her

²³⁶ Avcı, a.g.m., s.111.

²³⁷ Kamel, a.g.e., s.243.

²³⁸ İsen ve Babalı, a.g.m., s.274.

dönem bölge içi dengelerin merkezinde olmaya gayret göstermiştir. Türkiye bu hassasiyetle, bölgeye yönelik politikalarını şu önceliklere göre belirlemiştir:²³⁹

- Türkiye, bölgede kalıcı bir istikrarın sağlanabilmesi için yatırımlara, ulaşım projelerine ve karşılıklı ticarete önem vermiştir.
- Balkanlar'da bulunan soydaşlarımızın siyasal ve sosyal yönden güçlenmelerini desteklemiş, huzur ve refah içinde olmalarına katkıda bulunmaya çalışmıştır.
- Bölge ülkeleriyle ortak değerler çerçevesinde uzlaşma sağlayarak yeni işbirliği alanları oluşturmaya ve geniş çaplı entegrasyon projelerini hayata geçirerek bölge refahının yükseltilmesini hedeflemiştir. Güney Doğu Avrupa Ülkeleri (GDAÜ) işbirliği örgütü bu yönde atılmış önemli bir adım olmuştur.
- Türkiye tüm Balkan ülkelerinin NATO üyesi olabilmesi için çaba göstermiş, AB üyelik sürecinde Türkiye'nin Balkan ülkelerinden biri olduğu fikrini ön planda tutmaya özen göstermiştir.
- Özellikle Bosna-Hersek ve Kosova'da yaşanan olaylarda uluslararası müdahalelerin içinde yer alarak askeri ve sivil platformlarda etkin roller üstlenmiş, KFOR ve EUFOR yapılarının oluşumuna destek vererek bölgedeki siyasi ağırlığını hissettirmeye çalışmıştır.
- Türkiye Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Bulgaristan ile kurduğu karşılıklı ilişkileri süreklilik üzerine geliştirmeyi hedeflemiş, bölge ülkelerindeki kamu kurumları, özel kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerle sürekli bir koordinasyon halinde olmayı önemli bir ilke kabul etmiştir.²⁴⁰

²³⁹ Davutoğlu, a.g.e., s.301.

²⁴⁰ İsen ve Babalı, a.g.m., s.274.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-SIRBİSTAN İLİŞKİLERİ

Sırbistan, Avrupa kıtasının Batı Balkanlar bölgesinde yer alan bir devlettir. Başkenti Belgrad olan Sırbistan'da resmi dil Sırpça olmasına rağmen Arnavutça, Boşnakça ve Macarca dilleri de konuşulmaktadır. Sırbistan nüfusunun % 1'ini Yugoslavlar, % 1'ini Karadağlılar, % 1,5'ini Romanlar, % 2'sini Boşnaklar, % 4'ünü Macarlar ve % 83'ünü Sırlar oluşturmaktadır. Toplam nüfusu yaklaşık 7.300.000 olan Sırbistan'ın yüzölçümü 77.474 km²'dir. Sırbistan'da toplam nüfusun % 85'ini Ortodokslar ve % 5,5'ini Katolikler oluştururken, % 3,2'sinde de Müslümanlar yer almaktadır. Bulgaristan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya ve Romanya'nın sınırlarını oluşturduğu Sırbistan, oldukça dağlık bir ülkedir. Sırbistan, ormanlarının ve akarsularının yanında verimli tarım arazilerine de sahiptir. Günümüzde tarım ve hayvancılık Sırbistan ekonomisinin temelini oluştururken, kırsal alanların gelişimine etki eden en önemli sektör durumundadır.²⁴¹

Türklerin Balkanlar'a yayılma döneminde Osmanlı ve Sırlar arasında yaşanan Sırp sındığı (1364) ve Çirmen (1371) savaşları sonucunda sindirilen Sırlar, Polişnik Muharebesinde (1386) Osmanlı ordusunun yenilmesinden umutlanmış, Sırp prensler diğer Balkan uluslarıyla birleşerek Osmanlı'ya karşı yeni bir güç oluşturmaya çalışmışlardır.²⁴² Osmanlı ordusu ile 1389 yılında Kosova ve 1396 yılında Niğbolu savaşlarında karşı karşıya gelen Sırlar ile Birleşik Balkan orduları ağır yenilgilere uğramış, Osmanlı Devleti bu zaferler neticesinde Balkanlar'daki hâkimiyetini güçlendirmiştir.²⁴³ Birkaç yüzyıl bölgede hâkimiyetini sürdüren Osmanlı Devleti, 1683 yılından itibaren Avrupa devletlerinin çok yönlü saldırıları karşısında güç kaybetmeye başlamış, bu durum milliyetçilik akımlarının yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁴⁴ Gelişmelerden cesaret alan Kara Yorgi isimli domuz tüccarı bir Sırp'ın 1804 yılında başlattığı isyanlar neticesinde Sırbistan, 1815 yılında kısmen, 1830 yılında ise daha geniş çaplı bir özerklik kazanmıştır.²⁴⁵ Osmanlı Devleti'nin dağılacağını düşünen Sırp politikacılar Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Karadağ bölgeleri üzerine yayılmacı politik bir yaklaşım izlemişler, "Büyük Sırbistan" hayaliyle Osmanlı ordusuna saldırarak bu toprakları ele geçirmeyi planlamışlardır. Bu niyetle 1876 yılında Osmanlı ordusuna saldıran Sırlar ağır bir

²⁴¹ Ardiç, a.g.e., s.36.

²⁴² Ural, a.g.e., s.53.

²⁴³ Karpat, a.g.e., s.66.

²⁴⁴ Karpat, a.g.e., s.26.

²⁴⁵ Karpat, a.g.e., s.44-45.

yenilgiye uğramış ancak, 1878 Berlin Konferansı neticesinde Sırbistan'a bağımsızlığı verilmiştir.²⁴⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hırvat ve Sloven krallıklarıyla birleşen Sırp krallığı, 1929 yılında ismini "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya içinde Sırp milliyetçiler (Çetnikler) ile komünizm yanlıları (Partizanlar) arasında bir iç savaş yaşanmıştır. Bu savaşı Josip Broz (Mareşal Tito) liderliğindeki komünizm yanlılarının kazanmasıyla 1946 yılında Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu isim 1963 yılında "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti" olarak değiştirilmiştir. Böylelikle Yugoslavya Belgrad'ın merkezde olduğu Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Sırbistan ve Slovenya ile Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinden oluşan bir Sosyalist Federal Cumhuriyet halini almıştır. Hırvatların 1974 yılında başlattığı ayaklanmalar neticesinde yeniden düzenlenen anayasa ile özerk bölgelerin yetkileri genişletilmiş ve Kosova "özerk eyalet" olarak tanımlanmıştır.

Mareşal Tito'nun 1980 yılında ölmesiyle Yugoslavya'da ortaya çıkan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, etnik temelli çatışmaları beraberinde getirmiştir. Tito'nun ardından cumhurbaşkanı olan Slobodan Miloseviç'in Sırp lehine başlattığı merkezîyetçi davranışları, Yugoslavya'da yaşayan diğer etnik temelli halkların tepkisine neden olmuştur. Yükselen tepkiler ile Hırvat ve Slovenlerin 1990 yılında Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Yugoslav Birliği'nin dağılma sürecini başlatmıştır.²⁴⁷ Yugoslavya'nın dağılma sürecinden sonra Sırbistan ve Karadağ 1992 yılında Yugoslavya Federal Cumhuriyetini oluşturmuşlardır. 2006 yılına gelindiğinde Sırbistan, Karadağ'ın bağımsızlığını ilan ederek ayrılmasıyla "Sırbistan Cumhuriyeti" adını almıştır.²⁴⁸

Soğuk Savaşın ardından dağılma sürecine giren Yugoslavya'da yaşayan etnik unsurlar, toprak ve güç paylaşımı nedeniyle birbirleriyle savaşmaya başlamışlardır. Türkiye Balkanlar'da ortaya çıkan bu kanlı çatışmalara seyirci kalmamış, hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde, diplomasi ve uluslararası hukuk çerçevesinde olaylara müdahil olmaya çalışmıştır. Bu bölümde özellikle, Bosna-Hersek ve Kosova krizleri üzerinden Türkiye-Sırbistan ilişkileri incelenecektir.

²⁴⁶ Karpat, a.g.e., s.46-47.

²⁴⁷ Mehmet Uğur Ekinci, *Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu Raporu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2016(a), s.15-16.

²⁴⁸ Ardıç, a.g.e., s.36.

3.1. YUGOSLAVYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE VE SİRBİSTAN İLİŞKİLERİ

Tito'nun Yugoslavya'sı oluşturduğu yeni yönetim modeliyle, bütün dünyada ve Avrupa'da ilgi gören farklı bir sistem olmuştur. Milli meselelere ve toplumsal sorunlara çözüm üretebilir gibi görünen bu yeni yönetim modeli, "halkların kardeşliği" ve işçilerin yönetimde söz sahibi olduğu sosyalist demokratik mantığı ön planda tutarak, alışılmış Doğu Avrupa sosyalist sisteminden farklı bir rejim modeli oluşturmuştur. Ne var ki Tito öldükten sonra başlayan süreçte, bozulan dengelerle çözüldüğü sanılan sorunlar bir bir ortaya çıkarak Yugoslavya'nın dağılma sürecini başlatmıştır. Etnik köken bakımından oldukça karışık ve iç içe geçmiş demografik bir yapı sergileyen Yugoslavya, sistemi dengede tutan faktörlerin devamlılığını sağlayamamış ve dağılmayı engelleyememiştir. Yaşanan gelişmeler paralelinde Yugoslavya'nın dağılmasına neden olan faktörleri "dolaylı" (yatay) ve "doğrudan" (dikey) etkileyen faktörler olarak nitelendirmek mümkündür.²⁴⁹

Dolaylı (Yatay) Faktörler:

- Karışık etnik ve kültürel yapı
- Tarihsel geçmiş
- Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkılması
- Ekonomik ve sosyal standartların yetersizliği

Doğrudan (Dikey) Faktörler:

- Etnik ve dinsel temelli bağımsızlık arayışları
- Soğuk Savaş sonrası ABD ve AB'nin Yugoslavya'ya ihtiyaçlarının azalması.

Görüldüğü gibi Yugoslavya'nın dağılma sürecinde, dolaylı faktörler doğrudan faktörlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve Tito'nun ölümüyle dengeler iyice bozulmuştur. Bunun üzerine aynı dönemde tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz ve düşen refah seviyesi eklenince, Yugoslav halklarının içten içe kaynaması kaçınılmaz olmuştur. Kosovalı Arnavutların 1991 yılında yaptığı ayaklanmanın kanlı bir şekilde bastırılması, biraz önce bahsettiğimiz olumsuz faktörlerin ilk yansımaları olmuştur. Buna ek olarak, Sırp Bilim Akademisi'nin ırkçı yayınları ve Miloseviç'in 1989 yılında yaptığı kısıtlayıcı anayasa değişikliği, Yugoslavya'nın sonunu hazırlamıştır.²⁵⁰

²⁴⁹ Çelik, a.g.e., s.40.

²⁵⁰ Yıldırımıldal, a.g.m., s.425.

Harita- 3 Yugoslavya dağıldıktan sonra oluşan devletler²⁵¹

Balkanlar coğrafyasında din, dil, ırk ve kültür açısından oldukça çeşitli ve iç içe geçmiş demografik bir yapının olması, bu bölgenin en önemli sorunu olmuştur. Bölgenin dağlık coğrafik yapısı, farklı toplumların iletişimini ve kültürlerin kaynaşmasını olumsuz yönde etkileyen fiziki bir engel niteliğindedir. İletişimin ve kaynaşmanın zayıf olması ortak bir resmi dil oluşumunu engellemiş Arnavutça, Bulgarca, Hırvatça, Sırpça, Slovence, Türkçe ve Yunanca gibi dillerin ayrı ayrı resmi dil olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bölgede yaşayan birbirinden farklı toplumsal unsurlar, millet olabilmek için hangi değerler etrafında birleşmek gerektiğini tam olarak yorumlayamamış, bu durum toplumsal yapı kültür ve ekonominin dini inanışlar çerçevesinde şekillenmesine neden olmuştur. Yine bu coğrafyada ortak bir kimlik inşa edilememiş, farklı toplumsal unsurların nüfus kayıtlarının etnik kökene göre yapılması dağılma sürecine katalizör etkisi yapmıştır. Bütün bunlarla birlikte, geçmişten günümüze kadar çok çeşitli etnik unsurların bir arada yaşadığı bu coğrafyanın, gerçek anlamda sınırlarının nasıl çizilmesi gerektiği Balkanlar siyasetinin en önemli çıkmazı olmuştur.²⁵²

Bu olumsuz durum karşısında, Yugoslavya'yı oluşturan federal cumhuriyetlerin liderleri bir araya gelerek birliğin dağılmasını önlemek için toplantılar yapmışlar fakat genel bir uzlaşa sağlayamamışlardır. Bunun üzerine Hırvatistan ve Slovenya Haziran 1991 tarihinde Yugoslav Birliği'nden ayrılma kararı almıştır. Hırvatistan ve Slovenya'nın bu tutumu karşısında, Yugoslavya ordusu federasyonun dağılmasını

²⁵¹ Arnavut Haber Resmi İnternet Sayfası "Arnavutlar Hariç Herkes Pişman", <http://www.arnavuthaber.com/arnavutlar-haric-herkes-pisman.html> (Erişim tarihi: 11.02.2020).

²⁵² Aydoğmuş, a.g.e., s.6-7.

için bu cumhuriyetlere askeri müdahalelerde bulunmuş ve iç çatışmalar başlamıştır. İlerleyen zamanlarda genişleyen kanlı çatışmaların Bosna-Hersek ve Kosova'ya sıçraması, uluslararası yaptırım mekanizmalarının müdahalesini gerektirmiştir.²⁵³

Türkiye Soğuk Savaş dönemi boyunca Balkan devletleriyle olan ilişkilerini en alt seviyeye çekmiş, bu coğrafyaya yönelik politikalarında tarafsız ve barışçıl bir tutum sergilemiştir. 1990 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası konjonktürde yeni bir dönem başlamış, ekonomik ve siyasal açıdan yeni fırsatların ve yeni rekabet alanlarının ortaya çıkması, aktörlerin politik kimliklerini yeniden inşa etmelerini zorunlu hale getirmiştir.²⁵⁴

Uluslararası sistemin değişen konjonktürel yapısı içinde Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, Batılı müttefiklerinin Türkiye'ye duyduğu ihtiyacı azaltmış ve Türkiye'nin jeostratejik önemini kaybetmesine neden olmuştur. Bu durumda Türkiye, coğrafik sınırlarının yakın havzasında jeopolitik yapının hızla dönüştüğü bir dönemde, dış politika tercihlerinde ortaya koyduğu kimlik perspektifini yeniden inşa etmesi gerektiğini fark etmiştir. Bu düşünceler doğrultusunda Türkiye, 1990 ve 2002 yılları arasında "Neo Osmanlılık", "Avrasyacılık", "İslamcılık" gibi politik perspektifler ve ulusal kimlik arayışlarına girmiş ancak uluslararası sistemde kabul görece dönüşümü sağlayamamıştır.²⁵⁵ Türkiye'de, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 2002 yılına kadar hiçbir siyasi parti tek başına iktidar olamamış ve istikrarlı bir hükümet kurulamamıştır. Koalisyon hükümetlerinin uzun soluklu olmaması ve sık sık yenilenen seçimler nedeniyle Türkiye, ekonomik ve politik yönden zayıflamıştır. Bu duruma rağmen Balkanlar siyasetinden tamamen kopmayan Türkiye, dağılma sürecinde politik tavrını Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana kullanmıştır. Daha sonra Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasında çatışmalar başlayınca, tavrını Türk ve Müslüman toplulukları desteklemek yönünde değiştirmiştir. Bu süreçte Türkiye ve Sırbistan, çatışmaların kanlı savaflara dönüştüğü Bosna-Hersek ve Kosova krizlerinde karşı karşıya gelmiş, iki ülke arasındaki gerginlik hat safhaya ulaşmıştır.²⁵⁶

3.1.1. Bosna Hersek Sorunu

Bosna-Hersek, bir Batı Balkan ülkesi olan Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan yedi bağımsız devletten biridir. Ülkesel alanı yaklaşık 51.197 km² olan Bosna-Hersek'in nüfusu 2013 seçimlerine göre 3.531.159 kişidir. Nüfusun

²⁵³ Yıldırımıldal, a.g.m., s.425.

²⁵⁴ Özgüven, a.g.e., s.183.

²⁵⁵ Akıllı, a.g.e., s.65.

²⁵⁶ Özgüven, a.g.e., s.184.

%40'ı Müslüman, %31'i Ortodoks ve %15'i Katolik inancına sahiptir. %48 ile Boşnaklar, %37 ile Sırlar ve % 14 ile Hırvatlar Bosna-Hersek nüfusunun etnik yapısını oluşturmaktadır. Bosna-Hersek'in siyasi sistemi Dayton Antlaşması ile belirlenen üç bölgeden oluşmuş, Bosna-Hersek Federasyonu (FBiH), Sırp Cumhuriyeti (RS) ve özerk Brcka vilayeti şeklinde düzenlenmiştir. Bosna-Hersek'in başkenti en kalabalık nüfusa sahip olan Saraybosna'dır. Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça Bosna-Hersek'te konuşulan resmi dilleri oluşturmaktadır.²⁵⁷

Bosna-Hersek ile Türkiye'nin ilişkisi 14. Yüzyılda Balkanlar'a yayılan Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'i hâkimiyeti altına alması ile başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 13 Temmuz 1878 tarihinde Rus İmparatorluğu, Büyük Britanya, Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya Krallığı ve Fransa ile imzaladığı Berlin Antlaşması'ndan sonra Bosna-Hersek toprakları, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasıyla Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na bağlanan Bosna-Hersek, İkinci Dünya Savaşı sonunda Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin altı federal cumhuriyetinden biri olmuştur.²⁵⁸

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, etnik çeşitliliği yönünden bağlı olduğu Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin genel etnik yapısına birebir benzerlik gösteren bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle Bosna-Hersek'te ortaya çıkan siyasi gelişmeler, Yugoslavya genelinde yaşanan siyasi gelişmelerin bir yansıması gibi hissedilmiştir. Komünist Parti iktidarının sona ermesiyle çok partili siyasi sisteme geçiş yapan Yugoslavya, Sırlar, Hırvatlar ve Boşnaklar arasında başlayan çatışmalara sahne olmuştur. Yaşanan bütün gerginliklere rağmen Bosna-Hersek'te Kasım 1990 tarihinde yapılan seçim sonucunda Sırları, Hırvatları ve Boşnakları temsil eden partiler arasında bir koalisyon ortaya çıkmış, Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç Cumhurbaşkanı, Hırvat lider Jure Pelivan Başbakan ve Sırp lider Momcila Krajisnik Parlamento Başkanı olmuştur. 1991 yılının ortalarına doğru Yugoslavya'da yayılan Sırp-Hırvat çekişmeleri Bosna-Hersek'te doğrudan hissedilmiştir. Bu nedenle Hırvatistan Devlet Başkanı Tudjman ve Sırbistan Devlet Başkanı Miloseviç, Bosna-Hersek'in etnik eyaletlere ayrılmasını teklif etmiş, bu öneri Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç tarafından reddedilmiştir. Hırvatistan ve Slovenya'nın

²⁵⁷ Özey vd., a.g.m., s.52.

²⁵⁸ Mehmet Uğur Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu Raporu*, SETA yayınları, İstanbul, 2016(b), s.15.

25 Haziran 1991 tarihinde bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine İzzetbegoviç, Yugoslavya'da esnek bir federal yapı fikrini gündeme getirmiştir.²⁵⁹

Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman Boşnakların lideri olan Aliya İzzetbegoviç 1925 yılında Bosanski Samas'ta doğmuş ve uzun yıllar Saraybosna'da yaşamıştır. İzzetbegoviç, Yugoslavya tarihi için dönüm noktaları olan Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve soğuk Savaş dönemini bizzat yaşamıştır. Tecrübeli siyaseti ve İslami kimliği ile Balkanlar'da yaşanan gelişmelerin yönünü değiştiren önemli bir devlet adamı olmuştur. İzzetbegoviç ahlak, özgürlük ve adalet gibi İslami değerleri ön planda tutan dünya görüşü ile Balkanlar'ın siyasi liderleri arasında istisna bir yer edinmiştir. İzzetbegoviç, Soğuk Savaş döneminde ortaya koyduğu rasyonel politikalarla uluslararası ilişkiler literatürüne yeni bir siyaset felsefesi kazandırmış ve Bosna-Hersek'in bağımsızlık mücadelesinin başkahramanı olmuştur.²⁶⁰

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık kararı almasının ardından, Ekim 1991 tarihinde Bosna-Hersek'te bağımsızlık yönünde karar aldığını açıklamıştır. Bosna-Hersek'te 1 Mart 1992 tarihinde yapılan referandumda %90 oranında bağımsızlık yanlısı oy çıkmış ve Bosna-Hersek parlamentosu 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Sırp Halk Meclisi Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanımadığını açıklamış ve Bosna-Hersek'ten ayrılarak 27 Mart 1992 tarihinde Bosna Sırp Cumhuriyeti'ni (RS) kurduğunu ilan etmiştir. Bu arada Bosna-Hersek'teki Hırvatlar örgütlenerek, yaşadıkları bölgenin Hırvatistan'a bağlanabilmesi için ortam oluşturmaya çalışmışlardır. Bu gelişmeler neticesinde Müslüman Boşnaklar, Sırp, Hırvatlar arasında bağımsızlık ve toprak paylaşımı konularında anlaşmazlık çıkmış, bu anlaşmazlık kısa zamanda şiddetli çatışmalara dönüşmüştür.²⁶¹

Aslında Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasında başlayan çatışmaların ana sebebi, dini inançlar üzerine inşa edilmiş ulusal kimlikler olmuştur. Bosna-Hersek'te yaşayan Sırp, Hırvat ve Boşnaklar aynı etnik kökenden gelmelerine rağmen tarihin ve kültürün etkisiyle farklılaşan kimlikleri, aşırı milliyetçi politikaların ve "öteki" kavramı üzerinden başlayan silahlı çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tito döneminde baskılanan milliyetçilik kavramı, Yugoslavya'nın dağılma sürecini fırsat olarak değerlendirmek isteyen siyasetçiler tarafından körüklenmiş ve yeni devletlerin kurulabilmesi için ulusçuluk anlayışı önemli bir hale getirilmiştir.

²⁵⁹ İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı ?*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2016, s.125-126.

²⁶⁰ Gül Tuba Dağcı ve Adnan Dal, "Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç", *Yalova Siyasi Bilimler Dergisi*, 2016, s.116.

²⁶¹ Ekinci, a.g.e., 2016(b), s.16.

Böylelikle sosyalist sistemden uzaklaşan ülkeler arasında etnik bir çatışma ortamı oluşmuş, yüzbinlerce insanın ölümüne neden olan son derece kanlı ve trajik savaşlar yaşanmıştır.²⁶²

Bosna-Hersek'in Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Bosnalı Sırp da bağımsızlıklarını ilan etmiş ve başkenti Banja Luka olan Bosna Sırp Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Bu aşamadan sonra yerel Sırp milisler ve onlara destek veren Sırp subayların yönettiği Federal Ordu, Müslümanların çoğunlukta olduğu kentleri ele geçirmek için saldırılara başlamıştır. İlk ele geçirdikleri Bijeljine kentinde Bosna-Hersek Savaşı'nın en büyük katliamlarından birini yapan Federal Ordu ve Sırp milisler, bu katliamda 5 bine yakın insan öldürmüşlerdir. Federal Ordu ve Sırp milislerin yaptığı Müslüman katliamları Bratanuc, Foça, Vişedgar ve Vlasenica kentlerinde tüm vahşetiyle devam etmiştir. Büyük Sırbistan hayalini gerçekleştirmek isteyen Miloseviç, bu amaç uğruna Hırvat ve Bosna Sırp'larını destekleyerek çatışmaların daha da kanlı bir hal almasına neden olmuştur. Müslüman Boşnakların lideri olan İzzetbegoviç, Sırp'ların başlattığı bu saldırılara Avrupa'nın müsaade etmeyeceği konusunda yanılmış ve yeterince organize olamamıştır. Buna bir de silah ve mühimmat yetersizliği eklenince Sırp saldırıları karşısında Boşnakların çaresiz kalması kaçınılmaz olmuştur. Başkent Saraybosna'da yaşanan çatışmalarda 8 bin kişinin hayatını kaybetmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bütün bunların üzerine başlayan Hırvat ve Müslüman çatışmaları, Bosna-Hersek iç savaşının daha kapsamlı bir hale gelmesine ve yaşanan çatışmalarda daha büyük kayıpların oluşmasına yol açmıştır. Bosnalı Hırvatların bağımsızlıklarını ilan ederek iç savaşa dâhil olmalarıyla, Müslüman Boşnaklar çok daha güç bir duruma düşmüşlerdir.²⁶³

Avrupa Topluluğu (AT), Bosna-Hersek'teki Boşnakların bağımsızlık kararını kabul etmiş ancak Sırp'ların saldırıları karşısında Boşnaklara destek vermemiş, ağır insan hakları ihlallerine seyirci kalmıştır. Avrupa ülkelerinin Boşnaklara verdiği yardım sözünü yerine getirmemesi ve BM'nin Yugoslavya'ya uyguladığı silah ambargosu Sırp'ları elini güçlendirirken, Boşnakların ağır soykırımlara maruz kalmalarına neden olmuştur. Federal Ordu'nun gücünü elinde bulunduran Sırp'lar Boşnaklara karşı acımasız katliamlar yaparken, AT bu kanlı soykırım olaylarına müdahale etmemiş, hatta İngiltere ve Fransa Sırp'lara destek vermiştir. Bosna-

²⁶² İdil Gülnihal Yazıcı, "Dayton Barış Antlaşması'nın Günümüzde Bosna-Hersek'te Demokratikleşme Sürecine Etkisi", *Uluslararası Yönetim Akademi Dergisi*, 2018, Cilt: 1, s.98-99

²⁶³ Ülger, a.g.e., s.149-152.

Hersek Savaşı'nda gösterdiği bu tutumla Batı, insan hakları, demokrasi ve hukuk konularındaki ikiye bölünmüşlüğü bir kez daha ortaya koymuştur.²⁶⁴

Sırbistan Devlet Başkanı Miloseviç'in desteklediği Bosnalı Sırp lideri Radovan Karadžić, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeleri topçu ateşi altına almış, 5 Şubat 1994 tarihinde Saraybosna Markale pazar yerine yaptığı top atışlarında 68 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine NATO Bosnalı Sırp'lara, on gün içinde Saraybosna bölgesindeki ağır silahlarla birlikte geri çekilmeleri konusunda uyarıda bulunmuştur. Ancak Bosna-Hersek topraklarının neredeyse % 70'ini ele geçiren Sırp'lar, bu uyarıyı dikkate almayıp kanlı saldırılarına devam etmiştir.²⁶⁵ Bosna-Hersek Savaşı'nın kanlı çatışmalarından biri de Bihaç'ta yaşanmıştır. Müslüman Boşnakların yaşadığı Bihaç, hem Bosna Sırp'ları hem de Hırvatistan Sırp'larının saldırılarına hedef olmuştur. Bu olayda cereyan eden en kötü durum, Fikret Abdic komutasındaki Boşnak güçlerin İzzetbegoviç'e isyan ederek Sırp'ların tarafına geçmesi olmuştur. Bihaç'lı Boşnaklar bu zor durum altında bile teslim olmayarak, kendilerini olası bir soykırım trajedisinden korumuşlardır. Bihaç'a yapılan bu saldırılar Hırvatistan lideri Tudjman'ın Krajina Sırp'larına, Boşnak komutan General Dudakoviç'in Bosnalı Sırp'lara başlattıkları karşı saldırılar ile sonlandırılmıştır. Bosna-Hersek Savaşı'nın en kanlı ve trajik katliamı Srebrenitsa kentinde yaşanmıştır. BM'nin "güvenli bölge" ilan etmesine rağmen, 11 Temmuz 1995 tarihinde Mladiç komutasındaki Sırp milislerin ele geçirdiği Srebrenitsa'da yaklaşık 8 bin Müslüman Boşnak katledilmiştir. Srebrenitsa katliamı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da gerçekleşmiş en büyük soykırım olmuştur.²⁶⁶

Sırp'ların 28 Ağustos 1995 tarihinde yeniden Saraybosna'ya saldırılarına üzerine NATO güçleri, başlattıkları hava operasyonu ile Sırp karargâhlarını bombardıman altına almış ve Sırp'ları barış yapmaya mecbur bırakmışlardır. Uluslararası toplum temsilcileri ve ABD'li diplomat Richard Holbrooke, Ekim 1995 tarihinde ortaklaşa girişimlerle Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç, Hırvat lider Franjo Tudjman ve Sırp lider Slobodan Miloseviç'i bir araya getirmişler, Bosna-Hersek'in siyasi yapısının yeniden düzenlenmesi konusunda uzlaşmalarını sağlayacak bir plan ortaya koymuşlardır.²⁶⁷ Bosna-Hersek, bu plana göre Sırp Cumhuriyeti (RS) ve Bosna-Hersek Federasyonu (FBiH) olmak üzere iki bölgeye ayrılacak, FBiH ülke topraklarının %51'ine, RS ise %49'una sahip olacaktır. Devlet Başkanlığı sistemi

²⁶⁴ Dağcı ve Dal, a.g.m., s.114.

²⁶⁵ Cemile Haliloviç Tekin, *Bosna-Hersek Devleti 1991-2011*, Çizgi Kitabevi, Konya,2012, s.26.

²⁶⁶ Ülger, a.g.e., s.156-157.

²⁶⁷ Sina Kısacık, "Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi ve Türkiye Bosna-Hersek İlişkileri", Uluslararası Politika Akademisi Dergisi, <http://politikaakademisi.org> (Erişim tarihi: 22.02.2020).

Boşnak, Hırvat ve Sırp halklarının birer üyesinin oluşturduğu Üçlü Başkanlık sistemi şeklinde düzenlenecektir. Hazırlanan bu planın Boşnak, Hırvat ve Sırp liderleri tarafından kabul edilmesiyle, Kasım 1995 tarihinde ABD'nin Dayton kentinde son şeklini alan Dayton Barış Antlaşması, 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte barışın devamını sağlamak için 60 bin kişilik NATO gücü İFOR kurulmuş, daha sonra sayı azaltılarak gücün adı SİFOR olarak dönüştürülmüştür. Daha sonra bu görev 2 Aralık 2004 tarihinde kurulan ve AB'ye bağlı (Avrupa Birliği Barış Gücü) EUFOR'a devredilmiştir.²⁶⁸

Türkiye, Bosna-Hersek'te yaşanan bu savaşta Müslüman katliamına sessiz kalmamış, gelişen olaylar karşısında diğer Arap ve Müslüman devletler gibi çekimser bir tavır sergilememiştir. Bosna-Hersek savaşında yapılan kanlı katliamların başka coğrafyalara da sıçrama ihtimalini öngören Türkiye, katliamlara göz yuman haçlı zihniyetinin önünde tüm gücünü ortaya koyarak gereken siyasi, diplomatik ve askeri girişimlerden geri durmamıştır.²⁶⁹

Bosna-Hersek'te yaşanan savaş süresince Türkiye diplomasiyi etkin bir şekilde kullanarak, uluslararası örgütleri "krizin en kısa sürede sonlandırılması" konusuna yönlendirmeye çalışmıştır. Savaşın ilk anlarında Türkiye, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana bir duruş sergilemiştir. Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarının AB tarafından tanınmasından sonra tavır değiştiren Türkiye, Şubat 1992 tarihinde Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını tanımıştır. Sırp lider Miloseviç, Ocak 1992 tarihinde Ankara'ya yaptığı bir ziyarette bağımsızlık ilan eden bu devletlerin tanınmaması yönünde bir talepte bulunmuş, Türkiye bu talebi dikkate almamıştır. Türkiye'nin Yugoslavya'da yaşanan savaşa genel yaklaşımı, bölgesel kimlikler ve savaş sonucu ortaya çıkacak göç sorunu çerçevesinde oluşmuştur. Bununla birlikte Türkiye Kasım 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlediği Balkan Konferansı'nda, savaşın diğer coğrafyalara sıçrama ihtimalini ve gerekirse yapılabilecek askeri bir müdahalenin mahiyetini uluslararası katılımcılara anlatmaya çalışmıştır.²⁷⁰

Türkiye'nin Bosna-Hersek Savaşı'nda izlediği bir başka tutum ise, bölgeye ve Boşnaklara yaptığı silah yardımı olmuştur. Ancak Türkiye, yaptığı resmi açıklamalarda bu iddiaları kabul etmemiştir. Bosna-Hersek krizinde Türkiye, sadece Boşnaklara değil diğer halklara da yardımcı olarak özellikle Boşnak yanlısı

²⁶⁸ Ekinci, a.g.e., 2016(b), s.17-18.

²⁶⁹ Erdoğan Aslıyüce, *Bosna-Hersek'ten Kosova'ya*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.18.

²⁷⁰ Yıldırımıldal, a.g.m., s.428.

görünmekten kaçınmıştır. Bosna-Hersek Savaşı'nda Türkiye'nin yaptığı diplomatik girişimlerin en etkili aktörü, dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin olmuştur. Savaş boyunca birçok kez Bosna'ya giden Hikmet Çetin, uluslararası düzeyde yaptığı diplomatik girişimlerde krizin sona ermesi için çözüm öneriler ortaya koymuş ve konuyu sürekli olarak uluslararası gündemde tutmaya çalışmıştır.²⁷¹

Türkiye, Bosna-Hersek krizinde dönem başkanlığını yaptığı İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) uluslararası siyasetteki etki gücünü kullanarak, BM'den Sırp saldırıları karşısında gerekli önlemlerin alınması ve ABD'den Yugoslavya'ya uygulanan silah ambargosunun, Boşnakların durumunu daha da kötüleştirdiği gerekçesiyle kaldırılması talebinde bulunmuştur. Bosna-Hersek krizinde en önemli temasları BM ile yürütmeye çalışan Türkiye'nin, Bosna Savaşı ile ilgili hazırladığı "Eylem Planı", Sırp saldırılarının durdurulması için alınması gereken diplomatik önlemleri vurgulayan bir çerçeve ortaya koymuştur. Gerekirse Sırlara askeri bir müdahalenin yapılmasını da içeren Eylem Planı, Türkiye'nin Bosna krizi çözümü yolunda attığı önemli adımlardan biri olmuştur.²⁷² Türkiye, NATO'nun oluşturduğu barış gücü kuvvetlerine Yunanistan ve Bulgaristan'ın karşı çıkmalarına rağmen asker göndererek, Bosna-Hersek Savaşı'na fiilen katılmıştır. Bunun dışında Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 816 sayılı kararla uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden Yugoslavya savaş uçaklarının NATO hava güçleri tarafından vurulmasını sağlamak için bölgeye 18 adet F16 tipi muharip uçak göndermiştir.²⁷³

Osmanlı'nın Balkanlara hâkim olduğu dönemlerde bu coğrafya içinde yaşayan Sırlar, Osmanlı Devleti'ni düşman gören bir zihniyet içinde olmuşlardır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin çöküşünü başlatan ilk ayaklanma Sırlar tarafından yapılmıştır. Bu olaylar, günümüze kadar Sırlarla olan ilişkileri düşmanlık ve nefret boyutunda geliştirmiştir. Bosna-Hersek Savaşı'nda da Sırların yaptığı Müslüman katliamları, Türklerden alınan bir intikam mahiyetinde olmuştur. Türkiye'nin, Bosna-Hersek Savaşı'nda Boşnakların yanında durması ve uluslararası platformlarda hem diplomatik açıdan yaptığı girişimlerle hem de yapılan askeri operasyonlara destek vermesiyle Sırbistan'ın karşısında yer alması, zaten gergin olan ilişkilerin tamamıyla kopmasına neden olmuştur. Bosna-Hersek Savaşı'ndaki bu tutumundan dolayı Sırbistan, Türkiye'yi düşman olarak görmeye devam etmiştir. Bu savaşta

²⁷¹ Yıldırımıldal, a.g.m., s.430.

²⁷² İsen ve Babalı, a.g.m., s.268.

²⁷³ İsen ve Babalı, a.g.m., s.270.

uluslararası kamuoyunun tepkisini çeken Sırbistan, ilerleyen zamanlarda Türkiye ile gergin olan ilişkilerini düzeltmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuştur.²⁷⁴

3.1.2. Kosova Sorunu

Kosova coğrafik olarak, Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti'nin altı federal unsurundan biri olan Sırbistan'ın güneyinde yer alan bir bölgedir. Yugoslavya anayasasında özerk bir bölge olarak tanımlanmış Kosova, batısında Karadağ ve Arnavutluk, güneyinde Kuzey Makedonya, kuzeyinde Sırbistan sınırları ile çevrilidir. Kosova, Balkanlar coğrafyasında Arnavutluk'tan sonra Arnavut nüfusunun en yüksek olduğu ikinci bölge konumundadır. Kosova nüfusunun % 92'sini Arnavutlar, % 5,3'ünü Sırlar, % 1,6'sını Boşnaklar, % 1,5'ini Türkler ve diğer etnik unsurlar oluşturmaktadır.²⁷⁵ Toplam nüfusu yaklaşık 1,9 milyon olan Kosova'nın coğrafik alanı 10.800 km²'dir. 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kosova'nın yönetim şekli cumhuriyettir. Başkenti Priştina olan Kosova'da resmi dil olarak Arnavutça ve Sırpça konuşulmaktadır. Kosova'nın resmi bir dini olmamasına rağmen nüfusun % 96'sı Müslüman inancına sahiptir. Yüksek işsizlik ve düşük gelir seviyesi ile Kosova, Avrupa'nın en fakir ülkesi konumundadır.²⁷⁶

Türkiye ile Kosova'nın tarihi bağları, 1389 yılında Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmesi ile oluşmuştur. Osmanlı egemenliğine giren Kosova, önce Manastır daha sonra Sofya vilayetine bağlanmıştır. Kosova, Osmanlı-Rus harbi (93 Harbi) sonucu 3 Mart 1878 tarihinde İstanbul-Yeşilköy'de imzalanan Ayestefanos Antlaşması'nın ardından vilayet statüsüne kavuşmuştur. Nüfusun çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Kosova'da, Berlin Kongresi'nden hemen önce 10 Haziran 1878 tarihinde Arnavut milliyetçiler tarafından "Prizren Birliği" kurulmuş ve "Büyük Arnavut" fikrinin temelleri atılmıştır. 524 yıl Osmanlı hükmünde kalan Kosova, 1913 yılında Sırp Krallığı, 1918 yılında Yugoslav Krallığı'nın kontrolüne geçmiştir.²⁷⁷

Yugoslavya Krallığı'nın 1945 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne dönüşmesinden sonra özerk bir bölge olan Kosova, 1974 yılında yapılan anayasa değişikliği sonunda, çerçevesi genişletilmiş özerk bir statüye sahip olmuştur. Soğuk Savaş sonlarına doğru Yugoslavya'nın dağılma sürecine girdiği 1980'li yıllarda Sırlar, Kosova'ya ve dolayısıyla Arnavutlara karşı yaptığı baskıları iyice artırmıştır. Bu baskılar neticesinde Kosovalı Arnavutlar arasında bağımsızlık

²⁷⁴ Ardiç, a.g.e., s.38

²⁷⁵ Çelik, a.g.e., s.49.

²⁷⁶ Özey vd., a.g.m., s.55.

²⁷⁷ Numan Baş, Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009, s.8-9 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

fikri yükselmeye başlamış ve gelişen olaylar karşısında başka bir çarenin olmadığı konuşulur olmuştur. Miloseviç'in Cumhurbaşkanı olduktan sonra Sırp milliyetçiliğini daha da körüklemesi ve dağılma sürecinde Sırp'ların yaptığı katliamlar, Kosovalı Arnavutların bağımsızlık mücadelesini tetikleyen en önemli faktörler olmuştur.²⁷⁸

Yugoslav yönetiminin başına geçtiği andan itibaren bir denge oluşturan Tito'nun 1980 yılında ölmesi, etnik milliyetçiliğin ortaya çıkmasına ve dengelerin yeniden bozulmasına neden olmuştur. Arnavut milliyetçilerinin bu yönde başlattığı gösteriler, Kosova'nın bağımsız bir cumhuriyet olmasını hedeflemiştir. Arnavutların Nisan 1981 yılında yaptığı ayaklanmalar sert müdahalelerle bastırılmış, olaylar esnasında 11 kişi hayatını kaybetmiştir. Belgrad yönetimi bu ayaklanmanın yayılmacı bir amaçla desteklendiğini açıklayarak, Arnavutluk yönetimini suçlamıştır. Arnavutların bu ayaklanmaları karşısında Sırbistan'ın desteklediği Kosova Sırp'ları, Kosova'nın Arnavutlar tarafından işgal edilmek istendiğini bahane ederek Priştine kentinde bir gösteri yapmışlardır. Sırp'ların genelinde ilgi uyandırarak dikkatleri Kosova'ya çeken bu gösteri, Kosova'yı Arnavutlardan temizleyip kendi topraklarına katmak isteyen Sırbistan'ın planladığı bir gösteri olmuştur.²⁷⁹

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti dönüştükten sonra, Kosovalı Arnavutlar Sırbistan yönetimi altına girmiş ve bu süreçte Sırbistan'ın uyguladığı ağır etnik milliyetçi baskılara maruz kalmıştır. Bu nedenle Kosovalı Arnavutların bağımsızlık istekleri Soğuk Savaşın sona ermesiyle iyice ortaya çıkmıştır. Ne var ki uluslararası hukukun, Arnavutların Kosova'nın bağımsızlığı yönündeki isteklerinin Yugoslavya Federal Devleti'nin iç meselesi olduğunu işaret etmesi, Arnavutların uluslararası toplumdan destek almalarını engellemiştir. Bu durum Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortadan kalkmış, bağımsızlık isteyen ulusların "kendi kaderini tayin etme hakkı" uluslararası toplumda kabul görmüş fakat Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge olan Kosova'nın bağımsızlık talebi dikkate alınmamıştır.²⁸⁰

Tito'nun ölümünden sonra başlayan Kosova Arnavutlarının bağımsızlık eylemleri Mart 1982 yılında daha da genişleyerek ülke dışına sıçramış, Batı Almanya ve Belçika'daki Yugoslav elçiliklerine saldırılar düzenlenmiştir. Yugoslav yönetiminin gösterilere müdahalesi giderek sertleşirken, yılsonuna kadar olan olaylarda tutuklanan gösterici sayısı yedi yüze ulaşmıştır.²⁸¹

²⁷⁸ Nedim Emin, *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu Raporu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2016, s.17.

²⁷⁹ Ülger, a.g.e., s.72-73.

²⁸⁰ Hüseyin Emiroğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu 1989-2000*, Asil Yayıncılık, Ankara, 2010, s.116.

²⁸¹ Ülger, a.g.e., s.73.

Kosova Arnavutlarını destekleyen Arnavutluk Halk Cumhuriyeti lideri Enver Hoca'nın 1985 yılında ölmesiyle yönetimin başına gelen Ramiz Aliya, Kosova'da gelişen olayları ilgiyle takip etmeye devam etmiştir. Enver Hoca'ya nazaran Kosova Arnavutlarının durumuna daha hassas bir yaklaşım gösteren Ramiz Aliya'nın, Sırp yönetimince yayılmacı politikalar izlediği iddia edilmiştir. Tito'nun ölümünden sonra başlayan Kosovalı Arnavutlar ve Kosovalı Sırp'ların yaptığı karşılıklı ayaklanmalar 1980'li yıllar boyunca devam etmiş, 1986 yılında kırk kadar Arnavut protestocu tutuklanarak hapis cezasına çarptırılmıştır. Arnavutlara karşı eylemler düzenleyen Kosovalı Sırp'lar, Haziran 1986 tarihinde yaptıkları gösterilerde polislerle çatışarak Kosova yönetimini protesto etmişlerdir. Temmuz 1987 tarihinde bir araya gelen Sırp'lar ve Karadağlılar, Kosova Sırp'larına destek vermek için Belgrad'da geniş çaplı bir gösteri yapmışlardır. Buna karşılık, Kosova Arnavutlarının Eylül 1987 tarihinde yaptıkları gösteriler sırasında dört Sırp askerinin ölmesi üzerine Federal Savunma Bakanlığı sıkıyönetim ilan etmiş ve Kosova Arnavutlarına karşı şiddetli bir baskı politikası uygulamaya başlamıştır.²⁸²

Kosova Arnavutlarının yaptığı bağımsızlık protestolarını bahane eden Sırbistan yönetimi, yapacağı bir anayasa değişikliği ile Kosova ve Voyvodina bölgelerinin özerk statüsünü ortadan kaldırarak, bu bölgeleri denetim altına almayı planlamıştır. Miloseviç'in desteklediği çoğunluğu oluşturan Voyvodina Sırp'larının başkent Novi Sad'da yaptığı gösteride ortaya koydukları Sırbistan yanlısı tutumları, özerkliğin kaldırılmasını ister yönde olmuştur. Kosovalı Arnavutlar, Voyvodina'yı özerkliğin kaldırılması yönünde ikna eden Sırbistan yönetimine şiddetle karşı çıkmışlardır.²⁸³

Nisan 1987 tarihinde Kosovalı Sırp'ların yaptığı bir gösteride Miloseviç'in yükselen Sırp milliyetçiliğinin radikal bir lideri olarak lanse edilmesi, dağılma sürecinde yaşanacak kanlı çatışmaların habercisi olmuştur. Miloseviç, 1389 Kosova Savaşı'nın 600. Yıldönümünde (28 Haziran 1989) Kosova Ovası'nda yaptığı konuşma ile yükselen Sırp milliyetçiliğini son noktaya taşımış, sadece Kosova, Voyvodina ve Karadağ'ı içine alan bir Sırbistan değil, Hırvatistan ve Bosna'daki Sırp bölgelerini de kapsayan "Büyük Sırbistan" hayaliyle bütün Sırp'ların tek bir çatı altında toplanmasını hedeflemiştir.²⁸⁴

²⁸² Ülger, a.g.e., s.74.

²⁸³ Ülger, a.g.e., s.75.

²⁸⁴ İlhan Uzgel, "Yeni Dünya Düzeni, Yeni Yugoslavya ve Miloseviç Döneminin Sonu", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Mülkiye Dergisi**, 2000, Cilt: 24, s.48.

Sırbistan yönetiminin bu hedef dâhilinde, Yugoslavya anayasası ile belirlenmiş özerk statüsünü kaldırıp, Kosova'yı merkeze bağlı bir bölge haline getirmek için yaptığı girişimler, Kosova sorununa farklı bir boyut kazandırmış ve Yugoslavya iç savaşının ilerleyen yıllarda Kosova'ya yayılmasına zemin hazırlamıştır. İbrahim Rugova liderliğindeki Kosovalı Arnavutlar, Sırbistan'ın işgalci tavırları karşısında "sivil itaatsizlik" politikası izlemeye başlamışlardır. 1991 yılında Kosova'da yapılan referandumda, seçime katılan Arnavutların % 99'u bağımsızlık yönünde oy kullanmış ancak Sırp yönetimi yapılan bu referandumu kabul etmemiş ve anayasaya aykırı olduğunu iddia etmiştir. Arnavutların izlediği sivil itaatsizlik politikasının, uluslararası kamuoyunda olumlu karşılanmasına rağmen bir işe yaramayacağını düşünen Kosovalı Arnavut milliyetçiler, gittikçe artan Sırp baskıları yüzünden silahlı mücadelenin kaçınılmaz olduğunu düşünerek, Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (UÇK) kurmuşlardır. Gizli bir örgütlenme sonucu ortaya çıkan UÇK'nın Sırp güçlerine yaptığı saldırıları fırsat bilen Miloseviç, Kosovalı Arnavutlara karşı "etnik temizlik" hareketini başlatmıştır.²⁸⁵

Sırpların vahşice Arnavut köylerini yakıp yıkması ve halka karşı başlatılan etnik temizlik hareketi ile masum sivillerin öldürülmesi, uluslararası toplumun tepkisine neden olmuştur. NATO, tüm uyarılara rağmen geri adım atmayan Miloseviç ve Sırp yönetimine karşı Mart 1999 tarihinde hava harekâtı başlatmış ve bölgeye barış gücü askerlerini yerleştirmiştir. NATO'nun 3 ay süren harekâtı sonunda Sırp'lar Kosova'dan çekilmiş ve BM'nin 1244 sayılı kararı ile UNMIK (United Nations Interim Administration Mission in Kosova) kurularak, BM'nin denetiminde geçici bir yönetim oluşturulmuştur. NATO müdahalesinden sonra Kosova'nın güvenliği 31 ülkenin katılımıyla ve yine NATO önderliğinde kurulan KFOR'a (Kosova Force) devredilmiştir. Bu organizasyon dâhilinde Kosova, BM'nin vesayeti altında yönetilmiş ve uzun müzakereler sonucu 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova bu tarihten itibaren, "Kosova Cumhuriyeti" adı ile anılan bağımsız bir devlet statüsüne kavuşmuştur.²⁸⁶

İlk etapta Kosova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı Sırbistan, Rusya ve Çin tarafından tanınmamıştır. Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nin daimi temsilcisi olması, Kosova'nın uluslararası örgütlere üye olabilmesini engellemiştir. Etnik yapıları içinde benzer sorunları yaşayan Romanya, İspanya ve Yunanistan bu durumun kendi ülkelerinde emsal teşkil etmemesi için Kosova'nın bağımsızlığını tanımamışlardır. Bu ülkelerin bağımsızlığını tanımaması, AB 'ye üyelik sürecinde

²⁸⁵ Çelik, a.g.e., s.49-50.

²⁸⁶ Oruç, a.g.e., s.184-185.

Kosova'yı olumsuz yönde etkilemiştir. AB, bu sorunların aşılabilmesi için 2011 yılında Sırbistan ve Kosova arasında bir diyalog süreci oluşturmaya çalışılmış fakat Sırbistan'ın olumsuz tutumu yüzünden süreç başarıya ulaşamamıştır.²⁸⁷

Bosna-Hersek Savaşı'nda açık bir şekilde Boşnakların yanında olan Türkiye, Kosova Savaşı'nda tarafsız bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Bu yönde diplomatik girişimlerde bulunan Türkiye, hem savaşın tarafları ve bölge ülkeleriyle hem de uluslararası kuruluşlarla şiddet olaylarının bir an evvel durdurulması konusunu müzakere etmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 15 Temmuz 1998 tarihinde Arnavutluk'a yaptığı bir ziyarette çatışmaların sonlandırılmasına ilişkin Türkiye'nin hazırladığı planı ortaya koymuştur. Bu plan, acilen başlatılacak diyalog süreci ile çatışmaların sona erdirilip, göçe zorlanan insanların hak ve özgürlükler çerçevesinde yaşadıkları bölgelere geri dönmeleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Kosova krizinin ilk anlarında Arnavutların bağımsızlık isteklerine karşı çıkan Türkiye, Kosova'da yaşanan bu krizi bir iç çatışma olarak yorumlamıştır. Bu çizgide Türkiye, daha temkinli ama diplomasiye dayalı aktif bir politika izlemiş ancak tek taraflı görünmekten çekinmiştir. Buna rağmen Türkiye, NATO'nun Kosova'ya yaptığı askeri müdahaleye fiilen katılmış ve operasyonlarda aktif olarak görev yapmıştır.²⁸⁸

Türkiye'nin geçmişten günümüze kadar zaten gergin olan Sırbistan ile ilişkileri, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan Bosna-Hersek ve Kosova savaşları esnasında iyice gerilmiştir. Tarihten bu yana etnik milliyetçiliğini Osmanlı ve Türk karşıtlığı üzerine kurmuş olan Sırbistan, bu savaşlar esnasında maruz kaldığı diplomatik ve askeri yaptırımlarda Türkiye'nin aktif rol almasını hazmedememiştir. Türkiye'nin hem Bosna-Hersek'in hem de Kosova'nın bağımsızlığını tanınması, Sırbistan ile ilişkileri oldukça gergin bir noktaya taşımıştır. Kötü seyreden Türkiye-Sırbistan ilişkileri ancak 2010 yılı başlarında normalleşme sürecine girebilmiştir.²⁸⁹

3.1.3. Slobodan Miloseviç Dönemi

Mareşal Tito'nun siyasal, ekonomik ve askeri yapısını modellediği Yugoslavya, hem dış politika hem de ekonomik yapı itibarıyla Avrupa'da ve dünyada ilgi gören şahsına münhasır bir devlet modeli ortaya koymuştur. Avrupa'nın doğusunda oluşturulan bu devlet modeli, sosyalist bir yapıya sahip olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin etki alanına girmemiştir. Bilakis Sovyet karşıtı bir tutum izleyen

²⁸⁷ Emin Emin, Balkan Raporu: Bölünme ve Birleşme Sarmalında Bir Coğrafya, *İNSAMER Araştırma Dergisi*, İstanbul, 2020, s.20.

²⁸⁸ İsen ve Babalı, a.g.m., s.272.

²⁸⁹ Tuncay Babalı, "Türkiye-Sırbistan İlişkileri: Zor Dönüşüm ve Yeni Dinamikler", Yeliz Okay, Tuncay Babalı, (ed.), *Türkiye –Sırbistan İlişkileri*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s.23-24.

Yugoslavya, Varşova Paktı'na katılmayarak Bağlantısızlık hareketine örnek teşkil etmiştir. Ne var ki 1980 yılında Tito'nun ölümüyle, o güne kadar bastırılmış sorunlar yeniden gündeme gelmiştir. Doğu Avrupa Bloku içindeki sosyalist düzenin yıkılması ve Sovyet baskısının ortadan kalkmasıyla birlikte milliyetçilik akımlarının yeniden yükselmesi, Yugoslavya'nın sendelemeye başlamasına neden olmuştur.²⁹⁰

Bu sendeleme, Yugoslavya'nın 1990 yılında girdiği çözülme sürecinin ilk belirtileri olmuş, Tito'nun ölümünden sonra kurulan Yugoslav yönetimi mevcut dengeleri ancak birkaç yıl koruyabilmiştir. Nitekim Tito Yugoslavya'sında yıllarca bastırılmış halde bulunan Sırp milliyetçiliğinin Tito'nun ölümünün ardından yükselişe geçmesi, bu durumun en önemli kanıtı olmuştur. Sırp milliyetçiliğinin baskın bir ideoloji haline gelmesi "Büyük Sırbistan" hayallerini ortaya çıkarmış ve Yugoslavya'nın ağır bir yıkım sürecine girmesine neden olmuştur. Yugoslavya'nın girdiği bu kanlı ve trajik sürecin baş mimarı 1989 yılında Sırbistan Devlet Başkanı seçilen Slobodan Miloseviç olmuştur.²⁹¹

Miloseviç, 20 Ağustos 1941 yılında Sırbistan'ın doğusunda ve Tuna Nehri'ne yakın bir konumda olan Pasarofça şehrinde doğmuştur. Miloseviç siyasi hayatına, Belgrad Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Belgrad belediye başkanının ekonomi danışmanı olarak başlamıştır. Daha sonra Miloseviç, Sırbistan Komünist Parti başkanı ve arkadaşı olan İvan Stamboliç'in desteğiyle 1984 yılında partinin Belgrad liderliği görevini üstlenmiştir. 1986 yılında Stamboliç'in Devlet Başkanı olmasıyla Komünist Parti'nin başkanı olan Miloseviç, Nisan 1987 tarihinde Kosova'da yaptığı aşırı milliyetçi konuşmasıyla popürlüğünü artırmıştır. Miloseviç, 1989 yılında Sırbistan Cumhurbaşkanı seçilmiş, böylelikle kanlı ve trajik çatışmaları içeren Yugoslavya'nın dağılma süreci zirve noktasına ulaşmıştır.²⁹²

Günümüzde değişik bakış açılarına göre yorumlanan Yugoslavya'nın dağılma süreci, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanı ve Bosna-Hersek'te yaşanan kanlı çatışmalarla değil, 1981 yılında Miloseviç'in de desteklediği Kosova'nın Priştine, Prizren ve Poduyeva kentlerinde yapılan ve büyük çoğunluğunu Sırp üniversite gençlerinin oluşturduğu kitlesel gösteriler ile başlamıştır. Kosova'daki bu Sırp gösterilerinin başlaması, dönem itibarıyla ön plana çıkmayan fakat 1989 yılında Sırbistan Devlet Başkanı seçilen Miloseviç'in körüklemesiyle ortaya çıkan bir durum

²⁹⁰ Uzgel, a.g.e., s.46.

²⁹¹ CNN Türk, "Slobodan Miloseviç Kimdir?", <https://www.cnnturk.com/2006/dunya/03/11/slobodan.milosevic.kimdir/163091.0/index.html>, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

²⁹² Milliyet Gazetesi, "Yugoslavya'da Miloseviç Dönemi", <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yugoslavyada-milosevic-donemi-371046>, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

olmuştur. Daha sonraki yıllarda yaptığı kanlı katliamlar ile “Sırp kasabı” lakabını alan Miloseviç, Yugoslavya’nın dağılma sürecindeki en etkili kişi olarak tarihe geçmiştir. Bütün bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan gerginlikler, Kosova’nın bağımsızlık isteğine karşılık, Yugoslav yönetiminin sert müdahaleleri sebebiyle 1989 yılında hat safhaya ulaşmıştır.²⁹³

Mioseviç, 1989 yılında Sırbistan Devlet Başkanı seçildikten sonra ilk iş olarak Kosova’nın özerk statüsünü sonlandırmış ve bu duruma karşı ayaklanmaları önlemek için Yugoslav askeri birliklerini bölgeye konuşlandırmıştır. Miloseviç bununla da yetinmeyip, Kosova Hükümeti’ni feshetmiştir. 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle Miloseviç, Slovenya sınırlarını tanklarla ablukaya almış ve kısa süreli bir çatışmadan sonra Slovenya’ya geri adım attırılmıştır. Miloseviç Hırvatistan’da ise Sırp milislere silahlanmaları için çağrıda bulunmuş ve çatışmalarda Sırp milisleri desteklemiştir. Ocak 1992 tarihine gelindiğinde BM denetiminde bir ateşkes durumu oluşturulmuş ve Hırvatistan’daki çatışmalar sonlandırılmıştır. Bosna-Hersek’te yaşayan Sırpı kışkırtan Miloseviç, 250 bin Boşnak’ın öldürüldüğü Bosna savaşının başlamasına neden olmuştur. 1995 yılında, 3 yıl süren Bosna-Hersek savaşı BM ve NATO’nun müdahaleleriyle sona ermiş, Sırp-Hırvat-Boşnak liderler arasında Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır.²⁹⁴

1992 yılından 1995 yılına kadar devam eden Bosna-Hersek savaşında, Türkiye için önemli bir gelişme kuşkusuz Sırbistan-PKK işbirliği olmuştur.43 ay süren Saraybosna kuşatmasında Müslüman Boşnaklar, hâkim noktalara konuşlanmış Sırp Çetnik keskin nişancılar tarafından (sniper) öldürülmüştür. İlk olarak 6 Nisan 1992 tarihinde yaşanan bu olay, bir barış mitingi esnasında Sırp keskin nişancılar tarafından Suada Dilberoviç isimli genç bir kızın şehit edilmesiyle başlamıştır. 1968 doğumlu ve Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Suada Dilberoviç, Milyatska Nehri üzerindeki Vrbonya Köprüsü’nde iken Sırp keskin nişancılar tarafından vurularak öldürülmüştür. Bosna-Hersek savaşı boyunca yüzlerce Müslüman Boşnak’ı öldüren Sırp keskin nişancılar, Dayton Barış Antlaşması’nın imzalanması ve savaşın sona ermesinin ardından, Sırbistan-PKK işbirliği ile Türkiye’ye gönderilmiştir. Bu dönemde PKK terör örgütünün Avrupa’ya yaptığı uyuşturucu sevkiyatı, Sırbistan-PKK işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. PKK terör örgütünün Türk helikopterlerini düşürmek için

²⁹³ Mete Çubukçu, “Savaşla Beslenen Bir Lider: Miloseviç”, Birikim Dergisi, <https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-121-mayis-1999/2315/savasla-beslenen-bir-lider-milosevic/3864#.XmJQS6gzblU>, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

²⁹⁴ CNN Türk, “Slobodan Miloseviç Kimdir?”, <https://www.cnnturk.com/2006/dunya/03/11/slobodan.milosevic.kimdir/163091.0/index.html>, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

kullandığı füzeler Yugoslavya'dan satın alınırken, finans desteği Yunanlı işadamları tarafından sağlanmıştır. Yugoslavya'nın PKK'ya sattığı bu füzelerin kullanılmasına ilişkin eğitim, örgüt üyelerine Sırp subaylar tarafından verilmiştir.²⁹⁵

Yugoslavya'ya uygulanan ambargo ve ticari kısıtlamalar, ekonominin süratle kötüye gitmesine ve ekonominin yasa dışı yollarla bir takım mafya gruplarının eline geçmesine neden olmuştur. Kamu kuruluşları verimliliğin düşmesine rağmen özelleştirilmemiş, zarar etme pahasına Miloseviç iktidarının güdümünde kalmıştır. Yugoslavya'nın iç ve dış ticaretinin yasa dışı yollara kayması, Miloseviç'e yakın bazı çıkar lobilerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu tablo içerisinde 1992 ve 1995 yılları arasında enflasyon, görülmeyen seviyelere yükselmiş ve işsizlik oranı % 50'ye ulaşmıştır. 1990 yılında kişi başına düşen milli gelir 3000 dolar iken, 1999 yılında 1500 dolara gerilemiştir. Bu kötü tabloya rağmen Yugoslavya gündemini Bosna savaşı, Kosova sorunu ve Krajina Sırplarının durumu gibi meseleler oluşturmuştur.²⁹⁶

Bosna-Hersek savaşının BM ve NATO müdahalesiyle sonlandırılmasının ardından, 1996 yılında Yugoslavya'da yapılan seçimlerde Miloseviç yanlılarının genel seçimleri kazanmasına rağmen, yerel seçimlerde muhalefet koalisyonu Belgrad dâhil olmak üzere birçok ilde ezici bir üstünlük sağlamıştır. Buna karşılık Miloseviç yanlısı seçim komisyonu yerel seçimleri iptal etmiş ve ülke çapında şiddet olaylarının başlamasına neden olmuştur. Şiddet olaylarının ülke çapına yayılmasıyla Miloseviç, geri adım atarak Ocak 1997 tarihinde bazı illerin yönetimini muhalefete bırakmıştır. Bu gelişmeleri takiben Miloseviç, 15 Temmuz 1997 tarihinde yapılan parlamento seçimiyle Yugoslavya'nın devlet başkanı seçilmiştir. Miloseviç, 1998 yılında bağımsızlık için ayaklanan Kosova Arnavutlarını bastırmak maksadıyla Yugoslavya askeri birliklerini bölgeye yönlendirmiş ancak BM Güvenlik Konseyi'nin bölgedeki şiddet olaylarının sonlandırılması ve ateşkes sağlanması için yaptığı öneriyi kabul etmiştir. Fransa'da 18-19 Mart 1999 tarihinde gerçekleşen toplantıda Kosovalı Arnavutlara geçici özerklik verilmesini öngören Rambouillet Anlaşması imzalanmıştır. Kosova Sırplarının anlaşmayı tanımamaları ve Yugoslavya'nın desteğiyle bölgedeki şiddet olaylarına devam etmeleri üzerine NATO, 24 Mart 1999 tarihinde Sırp mevzilerine hava bombardımanı başlatmış ve Sırp askerleri Kosova'dan çekilmek zorunda kalmıştır.²⁹⁷ Hollanda'nın Güney Hollanda

²⁹⁵ Milli Gazete, "Bre Işıksızlar Yekinin!", <https://www.milligazete.com.tr/haber/1142780/bre-isisizlar-yekinin> (Erişim tarihi: 06.03.2020).

²⁹⁶ Uzgel, a.g.e., s.49.

²⁹⁷ Milliyet Gazetesi, "Yugoslavya'da Miloseviç Dönemi", <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yugoslavyada-milosevic-donemi-371046>, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

eyaletindeki Lahey kentinde bulunan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi (USSM) Miloseviç'i 27 Mayıs 1999 tarihinde savaş suçlusu ilan etmiştir. Yugoslavya'da 24 Eylül 2000 tarihinde yapılan ve halkın ilk kez oy kullandığı devlet başkanlığı seçiminde, Miloseviç muhalifleri Voyislav Koštunica'yı seçmiş ancak seçim komisyonu bu seçimde ikinci turun yapılacağını açıklamıştır. Bunun üzerine ayaklanan Miloseviç karşıtları ülke çapında gösterilere başlamış ve Ekim ayının başlarında Başkent Belgrad'daki parlamento binası, televizyon yayın merkezleri ve bazı polis karakollarını ele geçirmiştir. Miloseviç karşıtlarının yaptığı bu eylemler, Miloseviç'in siyasi sonunun gelmesine neden olmuştur.²⁹⁸

Bu gelişmelerle birlikte savaş suçlusu ilan edilen ve hakkında tutuklama kararı çıkartılan Miloseviç, evinde kendisine bağlı silahlı korumalarıyla polis kuşatmasına bir süre direnmiş, araya giren Sırp görevliler tarafından teslim olmaya ikna edilmiştir. Teslim olmayı kabul eden Miloseviç, 1 Nisan 2001 tarihinde tutuklanarak Belgrad'da bir cezaevine kapatılmıştır. Lahey Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından hazırlanan iddianamede insanlığa karşı işlenmiş altı ayrı suçtan yargılanmasına karar verilen Miloseviç, dünya siyaset arenasında görevi başındayken Uluslararası Adalet Divanı tarafından suçlu bulunan ilk devlet adamı olmuştur. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde özellikle Bosna-Hersek ve Kosova'da yaptığı kanlı katliamlarla ağır savaş suçları işleyen Miloseviç hakkında 66 ayrı dava dosyası açılmış, 4 yıl süreyle Lahey'deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Miloseviç, hakkındaki yargı süreci devam ederken Hollanda'nın Lahey kentinde ve Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nin yakınında bulunan Scheveningen Cezaevi'nde, 11 Mart 2006 tarihinde hücresinde ölü halde bulunmuştur.²⁹⁹

Miloseviç iktidarının devrilmesinden sonra komünist yapıdan liberal ekonomiye geçiş yapmaya çalışan Sırbistan, bu süreçte oldukça sıkıntılı dönemler yaşamıştır. 1989 yılından 2000 yılına kadar Sırbistan Sosyalist Partisi tarafından tek parti rejimiyle yönetilen Sırbistan, 2000 yılından sonra liberalleşme yolunda girişimlerde bulunmuşsa da pek başarılı olamamıştır. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan etnik ve bölgesel çatışmalar neticesinde 1999 yılında NATO'nun yaptığı askeri müdahale ve bombardıman ülkenin alt yapısına ağır hasarlar verirken, savaş süresince uygulanan uluslararası ambargo ekonominin çökmesine neden olmuştur.

²⁹⁸ CNN Türk, "Slobodan Miloseviç Kimdir?", <https://www.cnnturk.com/2006/dunya/03/11/slobodan.milosevic.kimdir/163091.0/index.html>, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

²⁹⁹ Caner Sancaktar, "Miloseviç'in Ölümü Üzerine Farklı Bir Değerlendirme", TASAM Dergisi, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/366/milosevicin_olumu_uzerine_farkli_bir_degerlendirme, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

2000 yılından sonra iktidar olan Sırbistan Demokratik Partisi'nin reformist girişimleriyle ekonomik alanda olumlu gelişmeler kaydedilmiş ancak 2003 yılında başbakan Zoran Dindiç'in öldürülmesiyle süreç yeni bir istikrarsızlık dönemine girmiştir. Sırbistan küresel ekonomik kriz, sık sık yapılan seçimler, işsizlik, yoksulluk, dış ticaret açığı, yüksek kamu borcu ve sosyal adaletsizlik gibi sorunlar nedeniyle neoliberal dönüşümünü istenilen seviyede gerçekleştirememiştir.³⁰⁰

1980 yılından 2000 yılına kadar olan 20 yıllık dönemde Türkiye –Sırbistan ilişkileri, özellikle Yugoslavya'nın dağılma sürecinde gelişen olaylardan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu süreçte Türkiye, uluslararası konjonktürü de göz önüne alarak dikkatli davranmış, Sırbistan siyasetinde izlediği dış politika çizgisiyle ilişkileri iyi seviyede tutmaya özen göstermiştir. Buna rağmen Yugoslavya iç savaşının 1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te, 1999 yılında Kosova özerk bölgesinde yaşanan gelişmeler sebebiyle, Türkiye-Sırbistan ilişkileri gergin bir atmosfer içinde seyretmiştir. 2000 yılında Sırbistan Demokratik Partisi'nin iktidara gelmesiyle ortam biraz yumuşamış ve karşılıklı ilişkilerin düzelmeye başladığı bir döneme girilmiştir.³⁰¹

Bu tablo içerisinde 1989-2000 yıllarını içeren Miloseviç döneminde Türkiye-Sırbistan ilişkileri en alt seviyede tutulmuş ekonomik, siyasal ve kültürel alanda kayda değer bir gelişme olmamıştır. Türkiye, ticari ilişkiler kapsamında Sırbistan'a tekstil, sebze-meyve, kara vasıtaları, işlenmiş metal ürünler, kâğıt ürünleri, makine ve elektrikli cihazlar ihraç ederken, Sırbistan'dan yarı mamül metal, çeşitli sektörlerde kullanılan makinalar, kauçuk mamülleri ve hububat ithal ettiği bir dış ticaret portföyü oluşturmuştur. 1996 yılında Sırbistan ile 52,386 milyon dolar olan toplam dış ticaret hacmimiz, 2001 yılında ancak 88,846 milyon dolar seviyelerine ulaşabilmiştir. Bu verilere göre 1989-2000 yılları arasındaki dönemde Türkiye-Sırbistan ekonomik ilişkileri oldukça alt seviyelerde seyretmiştir. İlerleyen zaman içinde ulusal kimliğin ve çıkarların yeniden inşa edilmesiyle, Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin daha üst seviyelere taşınacağı dönemleri yazımızın devam eden bölümlerinde inceleme imkânımız olacaktır.³⁰²

3.2. YUGOSLAVYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-SIRBİSTAN İLİŞKİLERİ

Tarihi süreç içinde birlikte yaşayan Türk ve Sırp halkları arasında oluşan tarihsel ve kültürel birikim, Türkiye ve Sırbistan arasındaki yeni dönem ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Geçmiş dönemlerde Türk ve Sırp halklarının ilişkileri tezatlar

³⁰⁰ Ekinci, a.g.e., 2016(a), s.29.

³⁰¹ Erhan Türbedar, "Türkiye-Sırbistan İkili İlişkileri", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/279>, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

³⁰² **Sırbistan Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Konya Ticaret Odası Dış Ticaret Servisi, Konya, 2011, s.12.

ve düşmanlıklar üzerine kurulmuş olsa bile, bu durum Sırbistan ile kurulacak yeni dönem ilişkilerin dönüşümüne engel olmamıştır. Birlikte oluşturdukları siyaset ve diplomasi kültürü, Türkiye ve Sırbistan'ın yeni dönem ilişkilerini "stratejik ortaklık" çerçevesinde revize etmelerine imkân sağlamıştır. Balkanlar'ın doğusundaki Türkiye ile batısındaki Sırbistan, buldukları jeostratejik bölgenin en önemli ülkeleri konumundadır. Dolayısıyla, yeni dönemde Balkanlar'da oluşturulacak huzur ve refah ortamının baş aktörleri Türkiye ve Sırbistan'dan başkası olmayacaktır.³⁰³

NATO'nun Kosova çatışmalarında Sırbistan'a yaptığı askeri müdahale ile Yugoslavya Savaşı sona erdirilmiş, Sırbistan'ın siyasi ve askeri gücü denetim altına alınmıştır. Miloseviç'in görevden uzaklaştırılması, Sırbistan'ın uluslararası toplum tarafından bir uyum sürecine çekilmesini sağlamıştır. Bosna-Hersek ve Kosova'da kanlı katliamlar yapan Miloseviç'in savaş suçlusunu ilan edilerek yargıya teslim edilmesi, ilerleyen zamanlarda daha üst perdeden yaşanacak gerilim ihtimallerini de ortadan kaldırmıştır.³⁰⁴ Bu durumda Türkiye, Yugoslavya Savaşı sonrasında oluşan yeni konjonktürde, daha uzun dönemleri kapsayacak temel öncelikleri ve ilkeleri belirlenmiş bir Sırbistan politikası oluşturması gerekliliğini fark etmiştir.³⁰⁵

Türkiye, 2000'li yıllarda Sırbistan politikasını oluştururken, Soğuk Savaş sonrası dönemde yaptığı gibi Batı politikaları ile paralellik gösteren bir tutum izlemiştir. Türkiye'nin Kosova'nın bağımsızlığını tanınması bu yönde alınmış bir karar olmuştur. Balkanlar'da oluşan yeni manzara karşısında Türkiye, bölgenin en güçlü ekonomisine ve en kalabalık nüfusuna sahip yapısı ile Sırbistan'ı, bölge sorunlarına çözüm üretebilecek bir ülke konumunda görmüştür. Bu nedenle Türkiye, Sırbistan ile oluşturulacak ikili ilişkilerde diyalog ve işbirliği konularına ciddi bir önem vermiştir.³⁰⁶ Türkiye, Sırbistan ile kurulacak ilişkilerde sürekliliğin oluşmasına dikkat ederek, sivil ve resmi kurumlar vasıtasıyla yapılacak temasları titiz bir koordinasyon temeline oturtmaya çalışmıştır.³⁰⁷

3.2.1. Zoran Dinciç Dönemi

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde Miloseviç döneminin bitmesi ve Voyislav Koštunitsa'nın 7 Ekim 2000 tarihinde Yugoslavya Devlet Başkanı seçilmesinin ardından Sırbistan yeni bir dış politika dönüşüm sürecine girmiş, ABD ve AB ile

³⁰³ Ahmet Davutoğlu, "Stratejik Ortaklığa Doğru Paradigma Değişimi Nasıl Sağlanabilir", Yeliz Okay, Tuncay Babalı, (ed.), *Türkiye-Sırbistan İlişkileri*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s.9.

³⁰⁴ Davutoğlu, a.g.e., s.300.

³⁰⁵ Davutoğlu, a.g.e., s.322.

³⁰⁶ İsen ve Babalı, a.g.m., s.276.

³⁰⁷ İsen ve Babalı, a.g.m., s.274.

bozulan ilişkileri düzeltmek için çaba göstermeye başlamıştır. Yugoslavya Federal yönetimi bu istikamette 27 Ekim 2000 tarihinde BM'ye resmen üyelik başvurusunda bulunmuş, Koştunitsa'nın Üsküp'te yapılan Balkan Zirvesi'ne yaptığı katılım komşu ülkelerle kurulacak diplomatik girişimlere yeni bir seyir kazandırmıştır. Koştunitsa, söylemlerinde “yeni bir dönem” vurgusunu ön plana çıkartarak Yugoslavya'nın ve Sırbistan'ın dönüşüm projesini simgeleştirmeye çalışmıştır. Bu istikamette Koştunitsa, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin ve Sırbistan'ın yeni bir toparlanma süreciyle, Batı ile olan ilişkilerinde dönüşüm sağlayacak düşüncenin temsilcisi olmuştur. Koştunitsa ilk resmi ziyaretini Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nden ayrılmak isteyen Karadağ'a gerçekleştirmiş, Sırbistan ile Karadağ arasında daha gevşek bir federal yapı kurulması prensibinde uzlaşmaya varmıştır.³⁰⁸

Voyislav Koştunitsa'nın Yugoslavya Devlet Başkanı seçilmesinin ardından, 25 Ocak 2001 tarihinde Zoran Dinciç Sırbistan Başbakanı seçilmiştir. Görev süresi boyunca reformist ve batı yanlısı tutumuyla dikkat çeken Dinciç, bu yönüyle özellikle Sırp milliyetçilerinin tepkisini çekmiştir. Babası Yugoslavya ordusunda bir subay olan Dinciç, 1952 yılında Bosna-Hersek'in Kuzey sınırını oluşturan Sava nehri kıyısındaki Bosanski Samas şehrinde dünyaya gelmiştir. Belgrad Üniversitesi felsefe bölümünden mezun olduktan sonra 1977 yılında Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde doktora yapan Dinciç, 1994 yılında Demokrat Parti'nin lideri olmuştur. Özellikle 1996-1997 yılları arasında Miloseviç yönetimine karşı muhalif faaliyetlerde bulunan Dinciç, Miloseviç iktidarını sona erdiren halk ayaklanmasına da öncülük etmiştir. Lahey Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi ile işbirliği yapan Dinciç, Miloseviç'in tutuklanması ve mahkemeye teslim edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu tutumundan dolayı Dinciç, Koştunitsa ve Sırp milliyetçilerinin ağır eleştirilerine hedef olmuştur. Yüksek bir yöneticilik kabiliyetine sahip olan Dinciç ekonomik ve sosyal alanlarda önemli reformlar başlatırken, muhalefete mücadelesinde otoriter bir tavır sergilemiştir. Dinciç sergilediği bu siyasal profil ve batı yanlısı tutumuyla bazı çevrelerin düşmanlığını kazanmıştır.³⁰⁹

Yugoslavya Federal Devleti'nin 27 Ekim 2000 tarihinde yaptığı üyelik başvurusu, eski Yugoslavya'dan kopan diğer cumhuriyetlerin itirazı sonucu BM tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine AB temsilcisi Javier Solana ile Yugoslavya Devlet Başkanı Voyislav Koştunitsa, Sırbistan Başbakanı Zoran Dinciç ve Karadağ Başbakanı Mila Cukonoviç 15 Mart 2002 tarihinde bir araya gelerek Belgrad

³⁰⁸ Didem Ekinci, vd., “Balkan Ülkelerinin Dış Politikaları”, Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), **Balkanlar'da Siyaset**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016, s.194.

³⁰⁹ TGRT Haber, “Sırbistan Başbakanı Dinciç Öldürüldü”, <https://www.tgrthaber.com.tr/editorunsectikleri/-107697.html>, (Erişim tarihi: 10.03.2020).

Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre iki yarı bağımsız devletten oluşan yeni ülkenin adı "Sırbistan-Karadağ Devleti" olarak açıklanmış ve 4 Şubat 2003 tarihinde anayasal geçiş resmen yürürlüğe girmiştir. Bunun üzerine Koştunitsa Şubat ayının sonunda Devlet Başkanlığı görevinden istifa etmiştir.³¹⁰

Bu gelişmeler yaşanırken Zoran Dinciç, 21 Şubat 2003 tarihinde Belgrad havaalanına giderken bir kamyon tarafından sıkıştırılarak suikaste uğramış ancak şans eseri ölmekten kurtulmuştur. Ne var ki Dinciç, 12 Mart 2003 tarihinde hükümet binasının önünde yeni bir suikaste maruz kalmış ancak bu sefer kurtulamamıştır. İki keskin nişancı suikastçinin çapraz ateşe aldığı Dinciç ağır yaralanmış, kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetmiştir. Suikastın ardından olayla ilgili şüpheli kişilerin eski polis şefi Milorad Ulemek ve Zemun Çetesi üyesi Dejan Milenkoviç olduğu açıklanmıştır. Yaptığı reformist girişimlerle Sırpların takdirini kazanan Dinciç'in ölümü, Sırbistan'ın başlattığı dönüşüm sürecinin aksamasına neden olmuştur.³¹¹

Bu arada AK Parti 3 Kasım 2003 tarihinde tek başına iktidara gelmiş, Türkiye ekonomide, siyasette ve dış politikadaki söylemleriyle yeni bir kimlik inşası sürecini başlatmıştır. Türkiye için bu yıllar, siyasette ve kimlikte bir dönüşüm yaşayan Sırbistan ile başlatılan ilişkilerde olumlu gelişmelerin kaydedildiği yıllar olmuştur.³¹²

Aşağıdaki tabloda Türkiye ve Sırbistan arasında imzalanan anlaşma ve protokollere yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere bu yıllarda iki ülkenin ekonomik ve siyasal ilişkileri ivme kazanmaya başlamıştır.

Tablo-3 2001 ve 2004 Yılları Arasında İmzalanan Anlaşma ve Protokoller ³¹³

ANLAŞMA VE PROTOKOL	TARİH
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması	02.03.2001
Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşması	06.02.2002
Bilimsel ve Teknik İşbirliği	29.08.2002
Turizm İşbirliği	12.02.2004
VIII. Dönem Karma Ekonomik Komisyonu	13.11.2004

³¹⁰ Ülger, a.g.e., s.159-160.

³¹¹ TGRT Haber, "Sırbistan Başbakanı Dinciç Öldürüldü", <https://www.tgrthaber.com.tr/editorunsectikleri/-107697.html>, (Erişim tarihi: 10.03.2020).

³¹² Ekinci, a.g.m., 2016(a), s.194.

³¹³ T.C. Ticaret Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Sırbistan Raporu", <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/s%C4%B1rbistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>, (Erişim tarihi: 10.03.2020).

3.2.2. Boris Tadić Dönemi

Sırbistan Başbakanı Zoran Dinciç'in 12 Mart 2003 tarihinde bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından, Demokrat Parti'nin başkanlığına Boris Tadić seçilmiştir. 11 Temmuz 2004 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda % 54 oy alan Tadić, Sırbistan Cumhurbaşkanlığı makamına oturmuştur. 1958 yılında Saraybosna'da dünyaya gelen Tadić, Belgrad Üniversitesi Sosyal Psikoloji bölümünden mezun olmuş, 1990 yılında da Demokrat Parti'ye katılmıştır. 2000-2003 yılları arasında Yugoslavya İletişim Bakanlığı yapan Tadić, 2003-2004 yılları arasında da Sırbistan-Karadağ Savunma Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Pragmatik ve esnek bir politik duruş sergileyen Tadić, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Boşnaklardan ve Hırvatlardan Sırbistan adına özür dilemiş, Bosna-Hersek'in bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne saygı duyduğunu açıklamıştır.³¹⁴

Yugoslavya Federal Devleti'nin Şubat 2003 tarihinde Sırbistan-Karadağ Devleti'ne dönüşümünün üzerinden yaklaşık 3 yıl geçtikten sonra Karadağ, Haziran 2006 tarihinde yaptığı halk oylaması sonucu bağımsızlık kararı almış ve bu kararı seçimlerin hemen ardından ilan etmiştir. Bu durum karşısında Sırbistan Parlamentosu yeni Sırbistan'ın, Sırbistan-Karadağ Devleti'nin devamı niteliğinde bir devlet olduğunu ve tüm uluslararası imtiyaz haklarının kendilerinde bulunduğunu açıklamıştır. Bu durumda "Sırbistan Cumhuriyeti" parlamentosu 250 milletvekilinden oluşacak ve 4 yıl arayla yapılacak seçimlerle belirlenecektir.³¹⁵

2008 yılına gelindiğinde Sırbistan'da yenilenen Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu 21 Ocak 2008'de, ikinci turu ise 3 Şubat 2008'de yapılmış, Tadić ikinci tur seçim sonucunda yeniden Sırbistan Cumhurbaşkanı seçilmiş ve bu görevini Nisan 2012 tarihine kadar devam ettirmiştir.³¹⁶ Tadić'in yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesinin hemen ardından 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova bağımsızlığını ilan etmiş ancak Tadić bu bağımsızlık kararını Sırbistan Devleti'nin tanımadığını açıklamıştır. Kosova, bağımsızlık isteği doğrultusunda Sırbistan ile 2 yıl boyunca yaptığı görüşmelerden bir netice çıkmaması üzerine bağımsızlığını ilan etmiş, Sırbistan ise bu tek taraflı bağımsızlık kararının BMGK'nın 1244 sayılı kararına aykırı olduğunu savunmuştur.³¹⁷

³¹⁴ Ekinci, a.g.e., 2016(a), s.82-83.

³¹⁵ Konya Ticaret Odası Dış Ticaret Servisi, a.g.e., s.4.

³¹⁶ Gözde Kılıç Yaşın, "Sırbistan'da Yeni Dönem: Post Tadić", TUIÇ Akademi Dergisi, <http://www.tuicakademi.org/sirbistanda-yeni-donem-post-tadic/>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).

³¹⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Sırbistan Raporu", <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/s%C4%B1rbistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>, (Erişim tarihi: 10.03.2020).

Kosova'nın bağımsızlık kararını başta ABD ve AB'nin birçok ülkesiyle beraber Türkiye de tanımıştır. Türkiye'nin, Kosova'nın bağımsızlığını tanınması kararı Türkiye-Sırbistan ilişkilerini ilk etapta olumsuz yönde etkilemesine rağmen, bu kriz diplomasi siyasetiyle kısa sürede aşılmıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ekim 2009 tarihinde gerçekleştirdiği Sırbistan resmi ziyaretinde, Sırbistan Cumhurbaşkanı Tadiç ile yaptıkları basın toplantılarında, Türkiye- Sırbistan arasındaki tüm ilişkilerin "Stratejik Ortaklık" ekseninde gelişeceği vurgulanmıştır. Bu açıklamalar Türkiye-Sırbistan ilişkilerini tarih boyunca görülmemiş bir mertebeye ulaştırmış, ikili ilişkiler boyutunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye tarafından oluşturulan Sırbistan ve Bosna-Hersek diyalog süreci sayesinde bölge adına umut verici gelişmeler sağlanmıştır. İki ülke arasında kurulan yakın işbirliği süreci, uluslararası camiada ilgi uyandırmış ve bölge ilişkileri açısından teşvik edici bir mahiyet kazanmıştır. Türkiye'nin Sırbistan ile gerçekleştirdiği üst düzey diplomatik ziyaretler netice vermiş, iki ülke arasındaki işbirliğine katkı sağlayacak anlaşmalar imzalanmıştır.³¹⁸

Türkiye ile Sırbistan arasında 2009 yılında başlayan bu dönüşüm sürecinin köklerini, Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında yayımladığı "*Stratejik Derinlik*" adlı kitabı oluşturmuştur. Davutoğlu'nun "*çok yönlü dış politika*" ve "*komşularla sıfır sorun*" konularına özellikle vurgu yaptığı bu eseri, çok boyutlu dış politika yaklaşımıyla uluslararası ilişkiler literatürüne farklı bir yorum getirmiştir. Davutoğlu'nun bu eseri, 1990'lı yıllardan sonra hızla değişen konjonktürel yapı içerisinde, yeni bir dış politika kimliği arayışına giren Türkiye'nin yol haritasını oluşturmuştur. Davutoğlu'nun "*Stratejik Derinlik*" perspektifi, pasif bir dış politikadan ziyade aktif bir dış politika anlayışını ön plana çıkarmış, coğrafik konumun dengeli ve alternatif politikalar izleyerek avantajlı bir hale dönüştürülebileceğini vurgulamıştır. Türkiye genel dış politikasını ve Sırbistan ilişkilerinde başlattığı yeniden inşa sürecini bu parametreler doğrultusunda oluşturmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin AK Parti dönemindeki dış politika esaslarını oluşturan temel kavramları aşağıdaki başlıklar belirlemiştir:³¹⁹

- *Herkes için güvenlik ve özgürlük*
- *Üst düzey siyasi diyalog ve kimseyi dışlamayan bir müzakere anlayışı*
- *Barışı korumak ve geliştirmek için karşılıklı ekonomik bağımlılık*
- *Çok kültürlü, çok dinli toplum yapısının muhafazası*

³¹⁸ Kamel, a.g.e., s.247.

³¹⁹ Yürür, a.g.m., s.7-8.

Davutoğlu, uluslararası sistemdeki mevcut dış politika modellerini şekillendiren sabit verilerin tutarsızlığını ve bu verilerin derinlemesine bir analiz s¼recinden ge¼irilmeden kabul edildiğini vurgulamış, literat¼rdeki bu eksiğin giderilebilmesi i¼in “Stratejik Derinlik” perspektifini ortaya koymuştur.³²⁰

Boris Tadi¼ döneminde, T¼rkiye ve Sırbistan’ın karşılıklı ¼ıkarların yeniden inşası s¼reciyle değişen dış politika yaklaşımı sayesinde, önemli işbirliği anlaşmaları imzalanmış ve y¼r¼rl¼đe konmuştur.

Tablo-4 T¼rkiye ve Sırbistan Arasında Yapılan Anlařmalar³²¹

ANLAşMALAR	TARİH
¼ifte Vergilendirmenin Korunması Anlaşması	08.08.2007
Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması	12.05.2009
Serbest Ticaret Anlaşması	01.06.2009
Ekonomik İşbirliği Anlaşması	26.10.2009
Teknik ve Mali İşler Anlaşması	26.10.2009
Altyapı Projelerinde İşbirliği Anlaşması	26.10.2009

T¼rkiye-Sırbistan arasında imzalanan bu anlaşmalar, iki ¼lke arasındaki karşılıklı ticaretin ve yatırımların artmasına neden olmuştur. Nitekim 2000 yılında Sırbistan ile T¼rkiye arasındaki toplam ticaret hacmi 150 milyon dolar iken, bu rakam 2009 yılında 350 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Ayrıca T¼rkiye, 2009-2010 yıllarında dönem başkanlığını y¼r¼tt¼đ¼ Güney Doğu Avrupa ¼lkeleri (GDA¼) konferanslarında, b¼lge ¼lkeleri ve Sırbistan ile geliştirilmek istenen işbirliği çerçevesinin genişletilmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu konferanslar sayesinde b¼lge konularını gündeme taşıyan T¼rkiye, sorunlara yönelik ¼öz¼m önerilerinin ¼retilmesi ve b¼lgenin AB kriterleri ekseninde gelişim göstermesi konularında m¼spet adımların atılmasına önc¼l¼k etmiştir. Bu kapsamda T¼rkiye, Sırbistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Kosova ile ilgili b¼lgesel sorunların ¼öz¼m arayışlarına katkıda bulunmuş, b¼lgede kalıcı bir barışın tesis edilebilmesi i¼in arabulucu öneriler geliştirmeye ¼alıřmıřtır.³²²

³²⁰ Babalı, a.g.m., s.12.

³²¹ Konya Ticaret Odası Dış Ticaret Servisi, a.g.m., s.11.

³²² Erhan Türbedar, “T¼rkiye-Sırbistan İekli İlişkileri”, T¼rkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/279>, (Erişim tarihi: 06.03.2020).

Boris Tadić döneminde özellikle 2009 ve 2012 yıllarını içeren süreçte, Türkiye ile Sırbistan arasında Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı makamında gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler, iki ülke arasında başlayan dönüşüm sürecinde önemli mesafelerin kat edilmesine imkân sağlamıştır.³²³

3.2.3. Tomislav Nikolić Dönemi

Yaklaşık 8 yıl Sırbistan Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Boris Tadić, Nisan 2012 tarihinde görevinden istifa etmiş ve yeni dönem cumhurbaşkanlığı seçiminde tekrar adaylığını ortaya koymuştur. 6 Mayıs 2012 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin diğer bir adayı da Tomislav Nikolić olmuştur. Nikolić, 2003 yılından itibaren Sırp Radikal Partisi'nin liderliğini 2008 yılına kadar devam ettirmiş ancak 2008 yılında partiden istifa etmiştir. Nikolić kendisiyle beraber partiden ayrılan siyasetçilerle birlikte Sırp İlerleme Partisi'ni (SNS) kurmuş ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine bu partiden aday olmuştur. Daha önce cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iki kez Boris Tadić'e karşı yarışan Tomislav Nikolić, 2004 ve 2008 seçimlerinde başarılı olamamıştır. Nikolić 2012 cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda % 25,05 oy almış, aynı seçimde Tadić % 25,31 oy alarak seçimin ilk turunun galibi olmuştur. Sırbistan'da yapılan her seçimin ardından usulsüzlük iddiaları yine gündem oluşturmuş ancak yapılan kamuoyu açıklamalarında söz konusu usulsüzlüğün seçim sonucunu etkilemeyecek oranda olduğu beyan edilmiştir. Sırbistan Cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turu 20 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleştirilmiş ve Nikolić, Tadić'e karşı % 2'lik bir farkla ikinci tur seçimin kazananı olmuştur. Sırbistan Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan Nikolić, seçimden hemen sonra "bütün vatandaşlarının cumhurbaşkanı olması adına" partisinden istifa etmiştir. Yaptığı bir basın açıklamasında AB ile iyi ilişkilerin devam edeceğini ancak Kosova politikalarında geri adım atılmayacağını vurgulamıştır.³²⁴

İşçi bir ailenin çocuğu olan Tomislav Nikolić, 1952 yılında Sırbistan'ın başkenti Belgrad'ın güneyinde bulunan Krugajevac şehrinde dünyaya gelmiştir. Nikolić, Novi Sad Üniversitesi'nin Ekonomi ve Mühendislik Yönetimi bölümünden mezun olduktan sonra çeşitli iş alanlarında yönetici olarak çalışmış, 1990 yılında milliyetçi söylemleriyle ön plana çıkan Halkın Radikal Partisi'ne katılmıştır. Partide genel başkan yardımcılığı görevini üstlenen Nikolić, 1992 yılındaki seçimlerde milletvekili seçilmiştir. 1998 yılında kurulan Yugoslavya Federal Hükümeti'nde cumhurbaşkanı

³²³ Babalı, a.g.m., s.24.

³²⁴ Gözde Kılıç Yaşın, "Sırbistan'da Yeni Dönem: Post Tadić", TUİÇ Akademi Dergisi, <http://www.tuicakademi.org/sirbistanda-yeni-donem-post-tadic/>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).

yardımcılığı yapan Nikoliç, 1999 yılından sonra başbakan yardımcılığı görevine başlamıştır. Yugoslavya'da 2000 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olan Nikoliç, bu seçimde ancak % 6 oy alabilmiş ve cumhurbaşkanı seçilememiştir. 2003 yılında Sırbistan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yeniden aday olan Nikoliç en yüksek oyu almasına rağmen, katılım oranının düşük olması nedeniyle seçimin iptal edilmesi sonucu cumhurbaşkanı olamamıştır. 2004 yılında yenilenen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ve 2008 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de aday olan Nikoliç, rakibi Boris Tadiç'e karşı bir başarı elde edememiştir. 2008 yılında lideri olduğu Sırp Radikal Partisi'nden ayrılarak hem kurucu üyesi hem de lideri olduğu Sırp İlerleme Partisi'ni (SNS) kurmuştur. Sırbistan'da 6 Mayıs 2012 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde " Haydi Sırbistan İleri" sloganıyla muhalefete ittifak liderliği yapan Nikoliç, 20 Mayıs 2012 tarihinde yapılan ikinci tur oylamadan galip çıkarak Sırbistan Cumhurbaşkanı olmuştur. 1990'lı yıllarda aşırı milliyetçi bir söylemle Karadağ ve Kosova'yı içine alacak "Büyük Sırbistan" hayalini benimseyen Çetnik hareketinin içinde yer alan Nikoliç, 2000'li yıllara gelindiğinde çizgisini değiştirerek "tüm komşu ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı duyulması" temelinde yeni bir söylem geliştirmiştir. Sırbistan'ın AB yolunda atacağı adımları destekleyen Nikoliç, Kosova sorununun çözümü için müzakerelere açık olduğunu belirtmesine rağmen, Kosova Sırplarının özerk bir statüde olması konusunda ısrarcı davranmıştır.³²⁵

Sırbistan'da gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimini Nikoliç'in kazanmasının ardından Başbakan Yardımcısı Alexander Vučić yaptığı bir açıklamada, son yıllarda gelişen Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin aynı seyirde devam edeceğini ve bu güne kadar imzalanmış tüm anlaşmalara gereğince uyulacağını vurgulamıştır. Ancak Nikoliç, 25 Mayıs 2012 tarihinde bir televizyon kanalında katıldığı programda, eski cumhurbaşkanı Tadiç'in Türkiye ile oluşturduğu olumlu ilişkilerin devam edip etmeyeceği sorusuna yeterince açık bir cevap vermemiş, Türkiye'yi kastederek hiçbir ülkenin Sırbistan'a siyasal açıdan yön vermesine müsaade etmeyeceğini ve Sırbistan'ı benzer siyasi baskılardan koruyacağını ifade etmiştir. Türkiye'nin düzenlediği Üçlü Balkan Zirvesi'ne de vurgu yapan Nikoliç, zirvenin seyrini Bosnalı Sırpların yaklaşımının belirleyeceğini açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Nikoliç'in 4-5 Şubat 2013 tarihinde gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde kendisine ev sahipliği yapan Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Mayıs 2013 tarihinde düzenlenecek Üçlü Balkan Zirvesi'ne katılma kararı almış ve bu görüşme sonucunda Türkiye ile ilişkilerde daha uzlaşmacı bir tavır takınmıştır. Ancak Nikoliç, Türkiye İle Sırbistan

³²⁵ Ekinci, a.g.e., 2016(a), s.69-70.

arasında sorun oluşturan Kosova'nın bağımsızlığıyla ilgili konuda, Kosova sorununun Sırbistan'ın iç meselesi olduğunu ve Türkiye'nin bu konuda geri planda durmasının iki ülke ilişkilerinin geleceği açısından daha yapıcı bir tutum olacağını altını çizmiştir.³²⁶

Türkiye'de 4-5 Şubat 2013 tarihinde gerçekleştirilen ziyarette Ankara'da bir araya gelen Tomislav Nikoliç ve Abdullah Gül, Türkiye ve Sırbistan arasındaki karşılıklı işbirliği çabalarının artırılması ve Türk yatırımcıların teşvikiyle yatırımların önünün açılması ile ilgili konularda görüş birliğine varmışlardır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, "*Gelecek dönemde iki ülke arasında ekonomik bir patlama olacak. Daha yoğun bir ekonomik işbirliği hedefliyoruz*" ifadelerini kullanmış ayrıca, "*Ben Şahsen onları yatırım yapmaya teşvik ediyorum ve tüm bu ikili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacak girişimlerine destek veriyorum*" şeklinde beyanda bulunmuştur. Sırbistan Cumhurbaşkanı Tomislav Nikoliç de, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1 milyar avroya ulaştığında daha yüksek bir memnuniyet duyacağını açıklarken, son dönem gelişmelerini "*Türkiye ile dostluğumuz ekonomik ilişkilerimizden daha büyüktür. Ekonomik ilişkilerin dostluk üretmesinden, dostluğun ekonomik ilişkiler üretmesi daha üstündür*" şeklinde ifade etmiştir. Nikoliç ve Gül yaptıkları açıklamalarda, Türkiye ile Sırbistan'ın ekonomik ve siyasi açıdan ortak hedefler belirlediklerini ve AB konusunda da işbirliği halinde olacaklarını vurgulamışlardır.³²⁷

Türkiye-Sırbistan arasında işbirliği çabaları sürerken, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 23 Ekim 2013 tarihinde Kosova'ya gerçekleştirdiği resmi ziyarette Prizren şehrinde yaptığı bir konuşmada "*Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir*" söyleminde bulunması, Sırbistan siyasi çevrelerinde tepkiyle karşılanmıştır. Nikoliç, Erdoğan'ın bu söyleminin Sırbistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik olumsuz bir ifade olduğunu, Türkiye'nin Sırbistan'dan özür dilemesi gerektiğini ve Üçlü Balkan Zirvesi'nden çekildiğini açıklamıştır. Sırbistan'ın Ankara Büyükelçisi Danilo Vucetiç, Erdoğan'ın bu söylemine karşın "*Bu talihsiz bir ifadedir. Kosova Sırbistan için hassas bir konudur*" şeklinde açıklama yapmıştır.³²⁸

³²⁶ Erhan Türbedar, "Nikoliç'in Türkiye Ziyareti ve Türk-Sırp İlişkileri", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/3790>, (Erişim tarihi: 06.04.2020).

³²⁷ Sırbistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Resmi İnternet Sayfası, "Cumhurbaşkanı Tomislav Nikoliç Türkiye Cumhuriyeti İki Günlük Resmi Ziyaretine Başladı", <http://www.ankara.mfa.gov.rs/tur/newstext.php?subaction=showfull&id=1365849514&ucat=118&template=DefaultLat&>, (Erişim tarihi: 06.04.2020).

³²⁸ Leyla Tavşanoğlu, "Ankara'dan Özür Bekleniyor", <http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/10081/ankaradan-ozur-bekleniyor.html>, (Erişim tarihi: 06.04.2020).

Türkiye ile Sırbistan arasında yaşanan bu diplomatik söylem krizinde, uluslararası ilişkiler inşacı yaklaşım teorisinin iddia ettiği gibi, söylem değiştiğinde kimlik, çıkar ve işbirliği algısının da anında yön değiştirdiği bariz bir şekilde görülmektedir. 23 Ekim 2013 Kosova krizi Türkiye- Sırbistan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş, iki ülke arasında ilişkilerin seyri açısından bir durgunluk döneminin başlamasına neden olmuştur. Özellikle Türkiye'nin Morava havaalanının yenilenmesi ile ilgili yaptığı 10 milyon avroluk hibe anlaşması Sırbistan Meclisi tarafından onaylanmamış ve askıya alınmıştır. İki ülke arasında bir süre devam eden bu durgun dönem, Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun 28 Aralık 2015 tarihinde Sırbistan'a yaptığı resmi bir ziyaret sonucu yeniden normalleşme sürecine girmiştir. Olumlu gelişmelerin gözlemlendiği ziyaret sonrasında Türkiye, Sırbistan ve Bosna-Hersek'in oluşturduğu Üçlü Ticaret Komitesi kurulmuş, komitenin hazırladığı ve orta vadede gerçekleşmesi gereken adımları içeren eylem planı uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda iki ülke arasındaki ticaret hacmi önceki yıllara göre artış göstermiş ve bankacılık alanında yeni adımlar atılarak Türk bankaları Sırbistan'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu ziyarette yaşanan en önemli gelişme kuşkusuz, Türkiye ile Sırbistan'ın "Stratejik Ortaklık" prensibinde anlaşmaları ve bu vesile ile mevcut krizin aşılarak normalleşme sürecine girilmesi olmuştur.³²⁹

Yaşanan krize rağmen Türkiye-Sırbistan arasındaki toplam ticaret hacmi, Tomislav Nikolić döneminde aşağıdaki veriler oranında gerçekleşmiştir.

Tablo-5 Yıllara göre Türkiye ve Sırbistan Arasındaki Toplam Ticaret Hacmi ³³⁰

YIL	TOPLAM TİCARET HACMİ
2012	586,407 Milyon Dolar
2013	692,686 Milyon Dolar
2014	780,320 Milyon Dolar
2015	830,771 Milyon Dolar
2016	869,904 Milyon Dolar
2017	1,132 Milyar Dolar

³²⁹ Mehmet Uğur Ekinci, "Belgrad'da Bir Hayali Skandal", SETA, <https://www.setav.org/belgradda-bir-hayali-skandal/>, (Erişim tarihi: 14.04.2020).

³³⁰ T.C. Ticaret Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Sırbistan Raporu", <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/s%C4%B1rbistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>, (Erişim tarihi: 10.03.2020).

2012-2017 yılları arasında Türkiye-Sırbistan siyasi ilişkileri inişli-çıkışlı bir grafik çizmiş olsa bile, iki ülke arasındaki ticaret hacmi yıllara göre sürekli artış gösteren bir doğrultuda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Türkiye, Sırbistan'ın diğer ülkelerle yaptığı ihracat ile kıyaslandığında 19. sırada, ithalat ile kıyaslandığında ise 6. sırada yer almaktadır. Türkiye ile Sırbistan arasında 2010 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması gereği 2015 yılı itibarı ile iki ülkenin karşılıklı ithalatında sanayi ürünleri gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Ayrıca Türkiye-Sırbistan arasındaki tarım ürünleri ticaretinde “En Çok Kayırılan Ülke” (MFN) statüsü uygulanmıştır.³³¹

3.2.4. Alexander Vuciç Dönemi

Sırbistan'da Tomislav Nikoliç'in Cumhurbaşkanlığı döneminin ardından, 2 Nisan 2017 tarihinde yenilenen cumhurbaşkanlığı seçimini % 55 oy oranıyla Alexander Vuciç kazanmıştır. 1990'lı yıllarda radikal bir Sırp milliyetçisi olan Vuciç, Miloseviç dönemi ve sonrasında Sırp Radikal Partisi'nde görev yapmış fakat 2008 yılına gelindiğinde daha ılımlı bir siyaset tavrı gösteren Sırp İlerleme Partisi'nin kuruluş sürecine katılarak aşırı milliyetçi söylemlerinden uzaklaşmıştır. 2012 yılında yaptığı bir röportajda “*Değiştiğimi saklamıyorum, bundan gurur duyuyorum*” söylemiyle aşırı milliyetçi tutumunun değiştiğini açıkça vurgulamıştır. Yugoslavya iç savaşı sırasında meclis üyesi olan Vuciç, “*Bir Sırp öldürülürse 100 Müslüman öldürürüz*” demiş ancak yıllar sonra uzlaşma çağrılarını yaparak yaşanan acı olaylar için Bosnalılardan ve Kosovalılardan özür dilemiştir. Vuciç, cumhurbaşkanlığı seçimini kazandıktan hemen sonra yaptığı açıklamada genel siyaset çizgisini “*Çin ve Rusya ile iyi ilişkiler devam ettirilirken, AB ile de karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi*” şeklinde ifade etmiştir.³³²

Alexander Vuciç, annesi gazeteci babası ekonomist bir ailenin çocuğu olarak 1970 yılında Belgrad'da dünyaya gelmiştir. Vuciç siyasi kariyerine, Belgrad Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra 1993 yılında aşırı milliyetçi Sırp Radikal Partisi'ne girip Sırbistan Meclisi'ne seçilmesiyle başlamıştır. İlerleyen zamanda partinin genel sekreterliğine yükselen Vuciç, “Büyük Sırbistan” ideolojisinin gerçekleşmesi için çaba göstermiştir. 1998-2000 yılları arasında Yugoslavya Enformasyon Bakanlığı görevini yürüten Vuciç, bu dönemde basın ve medyaya uyguladığı baskılar nedeniyle olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. 2008 yılında Sırp

³³¹ T.C. Ticaret Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Sırbistan Raporu”, <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisitekonomi/avrupa/s%C4%B1rbistan/ulke-profili/turkiye-ile-ticaret>, (Erişim tarihi: 10.03.2020).

³³² BBC, “Sırbistan'ın Yeni Cumhurbaşkanı Alexander Vuciç”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39475575>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

Radikal Partisi'nden istifa ederek Sırp İlerleme Partisi'nin kurucu üyeleri arasında yer almış ve zaman sonra partinin Genel Başkan Yardımcısı görevini üstlenmiştir. Tomislav Nikoliç'in cumhurbaşkanı seçilmesinden birkaç ay sonra partisinin genel başkanı olan Vuciç, 2012-2014 yılları arasında Savunma Bakanı ve Yolsuzluklardan Sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevini yapmıştır. Bu dönemde yolsuzluklara karşı verdiği kararlı mücadele sayesinde halkın desteğini ve güvenini kazanan Vuciç, 2014 seçimlerinde büyük bir başarı kazanmış ve Nisan 2014 tarihinde Sırbistan Başbakanlığı görevini devralmıştır. Başbakanlığı döneminde Sırbistan ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve AB'ye tam üyelik konusunda attığı adımlarla göz dolduran Vuciç, 2 Nisan 2017 seçimlerinde Sırbistan Cumhurbaşkanı seçilmiştir.³³³

Türkiye'de Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapan Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" doktrini prensibinde oluşturulan "Balkan Açılımı" genel olarak Türkiye-Sırbistan ilişkileri çerçevesinde gelişmiştir. Bu duruma etki eden en önemli faktörler, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Yugoslavya İç Savaşı olmuştur. Özellikle 2009-2010 yıllarında olumlu bir seyir kazanan Türkiye-Sırbistan ilişkilerinde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 2013 yılında Kosova'da yaptığı konuşmadan sonra bir kriz dönemi yaşanmıştır. Dünya siyasetindeki konjonktürel değişimler, her iki ülke yöneticilerini ve siyasi çevrelerini, olumlu gelişmeler sağlayacak yönde değişime zorlamıştır. Bu nedenle Erdoğan, Alexander Vuciç Cumhurbaşkanı seçildikten sonra 10 Ekim 2017 tarihinde Sırbistan'a yaptığı resmi bir ziyarette, 2013 yılında yaşanan "Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir" krizini aşmayı amaçlamıştır. Kuşkusuz Erdoğan'ın bu ziyareti, Türkiye-Sırbistan arasında yepyeni bir dönemin başlamasına vesile olmuştur. Tabii ki bu olumlu gelişmelerde, hem Türkiye hem de Sırbistan ile iyi ilişkiler geliştiren Rusya'nın katkısı büyük olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan bu ziyareti 150 Türk İşadamıyla birlikte gerçekleştirerek, uluslararası basın ve siyasi çevrelerin dikkatini iki ülke arasında gelişen ilişkilere çekmiştir.³³⁴

Erdoğan'ın beraberindeki heyet ile Cumhurbaşkanı Alexander Vuciç'in daveti üzerine Sırbistan'a yaptığı ziyaret, hakikaten Türkiye-Sırbistan ilişkilerini tarihinde hiç olmadığı kadar yüksek bir seviyeye taşımıştır. Erdoğan ve işadamlarından oluşan heyeti, Sırbistan makamları ile bir yandan resmi temaslar gerçekleştirirken bir yandan da gelecekteki altyapı ve yatırım projeleri konusunda karşılıklı görüş alış-verişinde bulunmuştur. Ancak ziyaretin mahiyeti bununla sınırlı kalmamış, renkli anların yaşanmasına da vesile olmuştur. Erdoğan ve beraberindeki heyetin onuruna

³³³ Ekinci, a.g.e., 2016(a), s.71-72.

³³⁴ Gözde Kılıç Yaşın, "Türkiye-Sırbistan İlişkilerinde Yeni Dönem", <http://soyledik.com/tr/makale/6823/turkiye-sirbistan-iliskilerinde-yeni-donem--gozde-kilic-yasin.html>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

verilen bir akşam yemeğinde, Sırbistan Dışişleri Bakanı İvica Daciç'in "Osman Aga" Rumeli türküsünü Türkçe seslendirmesi geceye renk katmış, Erdoğan ve yemeğe katılan diğer davetliler tarafından hoş bir sürpriz olarak karşılanmıştır.³³⁵

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Sırbistan ziyaretinin bir başka uğrak noktası Sancak bölgesinde bulunan Novi Pazar şehri olmuştur. Çevre il ve ilçelerden gelen belediye başkanları ile yapılan toplantıdan sonra birlikte halka seslenen Erdoğan ve Vuciç, halkın yoğun ilgisine teşekkürle karşılık vermişlerdir. Vuciç yaptığı konuşmada Türkiye ile birlikte hayata geçirilecek projelerin önemini vurgulamış, Sancak bölgesini Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'a bağlayacak "Pozega-Boljare" otoyol projesinin kısa bir süre sonra başlayacağını açıklamıştır. Hedeflerinin, Sırbistan'a inşaat ve altyapı yatırımları yapmak olduğunu söyleyen Vuciç, bunun için yılmadan canla başla çalışacaklarını ifade etmiştir. Tüm bu söylemlerin ardından Vuciç, *"Bunları yapmaya devam edeceğiz ve bizim için bunlardan daha önemli bir şey yok. Erdoğan'a gösterilen ilginin yarısının dahi bana gösterilmeyeceğini biliyorum. Ancak karşınıza çıkarak, hangi milletten ve dinden olursa olsun tüm Sırbistan vatandaşlarının çıkarları için elimden gelenin en iyisini yaptığımı ve yapmaya devam edeceğimi söyleyecek cesaret ve iyi niyete sahibim. Sizleri düşündüğü ve sizlere yardım etmek istediği için Cumhurbaşkanı Erdoğan'a teşekkür ediyorum. Yaşasın Sırp-Türk dostluğu, yaşasın Sırbistan"* şeklinde ifadeler kullanmıştır.³³⁶

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Sırbistan ziyaretinin ardından, 29 Ekim 2018 tarihinde yapılacak İstanbul Havalimanı'nın açılışına birçok devlet başkanı davet edilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yapılacak havalimanı açılışına katılacak olan devlet başkanları listesi resmi makamlar tarafından açıklanmış, Sırbistan Cumhurbaşkanı Alexander Vuciç te açılış törenine davet edilmiştir. Açılış töreninin ardından bir araya gelen Erdoğan ve Vuciç, karşılıklı ticaret, altyapı ve ekonomik yatırımlar konusunda görüş beyanında bulunmuşlardır. Türkiye-Sırbistan arasında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler ikili ilişkilerin geliştirilmesine ve güvene dayalı bir dostluğun tesis edilmesine ivme kazandırmıştır.³³⁷

³³⁵ Sputniknews, "Sırp Bakan, Erdoğan İçin Verilen Yemekte 'Osman Aga'yı Söyledi", <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201710111030529898-sirp-bakan-erdogan-yemek-osman-aga/>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

³³⁶ Anadolu Ajansı, "Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuciç: Yaşasın Sırp-Türk Dostluğu", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sirbistan-cumhurbaskani-vucic-yasasin-sirp-turk-dostlugu/933295>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

³³⁷ Takvim Gazetesi, "Yeni Havalimanı Açılış Törenine Katılacak Devlet Başkanları Belli Oldu", <https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/10/27/yeni-havalimani-acilis-torenine-devlet-baskanlari-katilacak-iste-isimleri>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

Türkiye’de girişilen 15 Temmuz darbe girişimini kınamak ve terörle mücadelede Türkiye’ye destek vermek için “Türkiye-Sırbistan Dostluk Bisiklet Turnuvası” düzenlenmiştir. Başkent Belgrad’da 15 Temmuz 2019 tarihinde düzenlenen etkinliğe Cumhurbaşkanı Vuciç’i temsilen Sırbistan İçişleri Bakanı Nebojsa Stefanoviç katılmış, yaptığı konuşmada Türkiye’nin terörle mücadelesine destek vermeye devam edeceklerini vurgulamıştır. Stefanoviç bu konuşmasında, terörle mücadelenin Sırbistan açısından da önemli olduğunu ifade etmiş ve “*Üç yıl önceki darbe girişiminde Türk halkı ve devletini yenebileceğini düşünenler, Türk halkından güçlü ve etkili bir cevap aldı. Türk halkının isteğine saygı duyulmalı zira halkın söylediği kanundur*” demiştir.³³⁸

Türkiye ile Sırbistan arasında ekonomik alanlarda yapılan işbirliği ve bölgesel politikaların belirlenmesine yönelik çalışmaların yanı sıra, iki ülke arasında sosyal ve kültürel alanlarda da temaslar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye Basketbol Federasyon Başkanı Hidayet Türkoğlu, 15 Kasım 2019 tarihinde Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuciç’i makamında ziyaret etmiştir. Türkoğlu, bu nezaket ziyareti esnasında Cumhurbaşkanı Vuciç’e kendi forması olan 15 numaralı formayı ve 5 numaralı Türkiye Milli Takım formasını hediye ederek sembolik bir jest yapmıştır. Türkiye ile Sırbistan arasında karşılıklı yapılan bu sosyal ve kültürel ziyaretler, iki ülke arasında gelişen ilişkilerin ulaştığı ileri seviyenin bir göstergesi olmuştur.³³⁹

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 7 Ekim 2019 tarihinde Belgrad ve Saraybosna’yı birbirine bağlayacak Sremska Raca- Kuzmin otoyol hattının açılışına katılmak üzere bir başka Sırbistan ziyareti gerçekleştirmiştir. Erdoğan’ı Sırbistan Sarayı’nda ağırlayan Vuciç, başkanlık ettiği Yüksek Düzeyli İşbirliği Konsey oturumundan sonra düzenlenen basın toplantısında şu ifadeleri kullanmıştır. “*ABD’nin ve Türkiye’nin Kosova ile ilgili kararını değiştirecek değiliz. Biz de dostluklarımızdan çok uzak düşmek istemeyiz. Burada derdim kahramanlık değil. Buralarda o insanları kim besleyecek? Onlara kim ekmek verecek? Hangi Batı firmasını buraya getirebilirsiniz? Başka kimi getirebiliriz? Recep Tayyip Erdoğan geldi. Bunları kolay mı sanıyorsunuz? Sırbistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin 140. Yılı’nı idrak ediyoruz. Bir ortak pul basıldı. Eski Sırp lider Kral Alexander’in yaklaşık bir asır önce, bir daha Sırp’lar ile Türkler arasında savaş olmaması temennisini hatırlatmak*

³³⁸ Anadolu Ajansı, “15 Temmuz Anısına Türkiye-Sırbistan Dostluk Bisiklet Yarışı Düzenlendi”, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/15-temmuz-anisina-turkiye-sirbistan-dostluk-bisiklet-yarisi-duzenlendi/1531426>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

³³⁹ Hürriyet Gazetesi, “Hidayet Türkoğlu’ndan Vuciç’e Ziyaret”, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/hidayet-turkoglundan-vucice-ziyaret-41374415>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

isterim. Türkiye ile sadece barış içinde iyi ilişkiler kurmak istiyoruz". Vuciç'in bu ifadelerine karşılık Erdoğan, "90 yıl önce Kral Alexander böyle güzel bir temennide bulunmuştu, şimdi de Cumhurbaşkanı Alexander bu temenniye hayata geçiriyor, ben buna inanıyorum. Ondan dolayı da ayrıca sizleri kutluyorum" şeklinde ifadeler kullanarak karşılık vermiştir.³⁴⁰

Erdoğan ve Vuciç'in 7 Ekim 2019 tarihinde düzenledikleri ortak basın toplantısının bir bölümünde gazeteciler tarafından Erdoğan'a Kosova ile ilgili görüşleri sorulunca araya giren Vuciç, "Türkiye kendi menfaati doğrultusunda hareket etmiştir. Biz burada Türkiye'ye ders verecek değiliz. Öyle bir niyetimiz yok. Bunun bize faydası olmayacaktır. Menfaatlerimizin elbette farklılaştığı noktalar olabilir. Bir ev sahibi olarak söylüyorum, iyi ev sahipliği yapmazsak misafirimizi kırmış oluruz" diyerek bir nezaket göstermiş, Vuciç'in bu sözlerine karşılık Erdoğan, "Güzel bir cevap verdi, teşekkür ediyorum" demiştir. Toplantıda Erdoğan, Türkiye-Sırbistan ilişkilerinde yeni hedefler belirlediklerini ve siyasi, ticari, ekonomik, askeri alanlarda bu ilişkileri daha da geliştirmeye gayret edeceklerini vurgulamıştır. Türkiye'nin Sırbistan'a yaptığı yatırımlardan ve gittikçe artan ticaret hacminden bahseden Erdoğan, mevcut ticaret hacmini uzun vadede 5 milyar avro seviyelerine getirmeyi hedeflediklerini açıklamıştır. Belgrad-Saraybosna Otoyol projesini bir an evvel başlatacaklarını ifade eden Erdoğan, Türkiye Maarif Vakfı'nın Sırbistan'da okullar açacağını ve Türkiye'nin Novi Pazar'da başkonsolosluk açma talebinin Sırbistan tarafından olumlu karşılandığını belirtmiş, bu konuya istinaden, "Sayın Cumhurbaşkanı'na ve heyetine şahsım milletim ve Novi Pazarlılar adına çok çok teşekkür ediyorum" demiştir.³⁴¹

Vuciç, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan sayesinde karşılıklı ilişkilerin güçlendiğini ve bölge istikrarının daha da arttığını ifade etmiş, "Türkiye bizim için en önemli ülkelerden ve ortaklarımızdan biri" demiştir. Türkiye ve Sırbistan arasında kurulan ilişkilerin karşılıklı güven çerçevesinde geliştiğini vurgulayan Vuciç, "Sırbistan devletine ve Sırp halkına göstermiş olduğu saygıdan dolayı da Erdoğan'a ayrıca müteşekkirim. Bazı noktalarda görüş ayrılıklarımız olsa da birbirimize fikir danışıyor, birbirimizle müzakere ediyoruz. Cumhurbaşkanı Erdoğan sayesinde ikili siyasi ilişkilerimizin yanı sıra, bölge istikrarı ve bölgedeki diğer aktörlerle

³⁴⁰ Yeni Şafak Gazetesi, "Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuciç: Bir Tek Recep Tayyip Erdoğan Geldi", <https://www.yenisafak.com/dunya/sirbistan-cumhurbaskani-vucic-bir-tek-recep-tayyip-erdogan-geldi-3509361>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

³⁴¹ Sputniknews, "Vuciç, Erdoğan'a Kosova'yla ilgili Görüşlerini Soran Gazeteciyi Uyardı: İyi Ev Sahipliği Yapmazsak Misafirimizi Kırarız", <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910071040338177-erdogan-sirbistan-tarafi-ulkemizin-yenipazara-baskonsolosluk-acma-talebine-olumlu-yanit-verdi/>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

ilişkilerimizde önemli gelişim kaydettik” şeklinde konuşmuştur. Birkaç yıl önce iki ülke arasındaki toplam ticaret hacminin 800 milyon avro olmasına rağmen 2019 yılı sonunda 1,2 milyar avroya yükseleceğini söyleyen Vuciç ayrıca, Türkiye’nin desteklediği Belgrad-Saraybosna otoyolunun çok önemli bir proje olduğunu vurgulamıştır. Vuciç, Türkiye ile Sırbistan’ın son dönemlerde çok iyi ilişkiler kurmayı başardığını ve bu ilişkilerin en üst seviyelere taşındığını vurgulamış, “Çok iyi birer dostuz. Dolayısıyla Sırbistan’da daha çok Türk turist, daha çok Türk yatırımcı ve daha çok Türk varlığı görmek istiyoruz” demiştir. Ayrıca iki ülke halklarının birbirini çok sevdiğini söyleyen Vuciç, “Türk vatandaşları Sırbistan’ın hiç bir şehrinde sorunla karşılaşmıyor zira Sırlar her zaman Türklere saygı duymuştur. Ülkemize gelin ve burada kendi evinizde gibi hissedeceksiniz” ifadelerini kullanmıştır.³⁴²

Türkiye ile Sırbistan arasında gelişen bu ilişkiler kapsamında, Alexander Vuciç ve Recep Tayyip Erdoğan’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi yıllara göre aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo-6 Yıllara Göre Türkiye ve Sırbistan Arasındaki Toplam Ticaret Hacmi ³⁴³

YIL	TOPLAM TİCARET HACMİ
2017	1,131 milyar dolar
2018	1,194 milyar dolar
2019 (1.ve 10. aylar arası)	1,049 milyar dolar

Bu ekonomik verilere ek olarak, Cumhurbaşkanı Vuciç’in Erdoğan’ın özel davetlisi olarak 12 Haziran 2018 tarihinde Türkiye’ye yaptığı ziyaretle birlikte, TANAP doğal gaz hattının açılış törenine, İstanbul Havalimanı’nın açılışına, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın göreve başlama törenine katılım göstermesi, Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin son dönemde zirve bir seviyeye taşındığını işaret etmektedir.³⁴⁴

Türkiye, son dönemde tüm dünyayı saran Covit 19 salgınıyla mücadele eden Sırbistan’a, gerekli tıbbi malzeme yardımında bulunmuştur. Türkiye’den yardım isteyen Sırbistan’a Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın talimatıyla gönderilen tıbbi yardım

³⁴² Anadolu Ajansı, “Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuciç AA’ya konuştu”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sirbistan-cumhurbaskani-vucic-aaya-konustu/1609834>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

³⁴³ T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Türkiye-Sırbistan Siyasi İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-sirbistan_siyasi-iliskileri-.tr.mfa, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

³⁴⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Türkiye-Sırbistan Siyasi İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-sirbistan_siyasi-iliskileri-.tr.mfa, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

malzemelerini taşıyan askeri kargo uçağı, Belgrad'a iniş yapmıştır. Kargo uçağını Nikola Tesla Havalimanında Sırbistan Savunma Bakanı Alexander Vulin ve Türkiye'nin Belgrad Büyükelçisi Tanju Bilgiç karşılamış tulum, maske ve tanı kitlerinden oluşan yardım malzemelerini yetkililere teslim etmişlerdir. Savunma Bakanı Vulin Türkiye'nin bu jesti karşısında, *"Böyle en zor zamanlarda, biz gelecek politikamızı inşa ediyoruz. Sırbistan, ona yardım edenleri, onun yanında olanları her zaman hatırlayacaktır"* ifadelerini kullanmıştır. Erdoğan'a teşekkür eden Vulin, bu zor anlarda kimlerin dost olduğunu ve dostluk algısının yeniden inşa edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Büyükelçi Tanju Bilgiç te, "Dost kara günde belli olur" vurgusuyla bu zor günlerde Sırbistan halkının yanında olmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Mevlana'nın yardım kolilerinin üzerindeki *"Ümitsizliğin ardında nice ümitler vardır. Karanlığın ardında nice güneşler vardır"* sözleri, Türkiye'nin insani değerlere ve yardımlaşmaya verdiği önemin bir göstergesi olmuştur.³⁴⁵

İki ülke arasında yaşanan bu gelişmeler neticesinde, çıkarlar örtüştüğünde ve söylem değiştiğinde düşmanlık algısının yerine bir dostluk algısının oluştuğunu, Türkiye ile Sırbistan arasında "Stratejik Ortaklık" perspektifinde gelişen ilişkilerin, çıkarları ve kimlikleri yeniden inşa ettiğini görebilmek mümkündür.

³⁴⁵ TRT Avaz, "Türkiye'den Sırbistan'a Tıbbi Yardım" <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkiyeden-sirbistana-tibbiyardim/5e8da6f801a30a1ca8686b7a>, (Erişim tarihi: 17.04.2020).

SONUÇ

Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin başlangıcı, tarihi bir geçmişe dayanmaktadır. 13. Yüzyılın sonlarına doğru Balkanlara yayılan Osmanlı Devleti döneminde karşılaşılan Türkler ve Sırlar, ilişkilerini düşmanlık söylemleri üzerine kurmuşlardır. Balkanlar coğrafyasına yayılan Osmanlı Devleti, bölgeyi hükmü altına alabilmek için savaşlar ve muharebeler yapmıştır. Bu savaş ve muharebelerin birçoğu Osmanlı ve Sırlar arasında gerçekleşmiş, büyük çoğunluğu Osmanlı zaferiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti, bu zaferler sayesinde Balkanlar'da kurmak istediği hâkimiyeti elde etmiştir. Yaklaşık 550 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan bu coğrafyada yaşayan Sırlar, Avrupa devletlerinin saldırılarıyla güç kaybeden Osmanlı'ya karşı isyanlar başlatmışlardır. Sırlar, bu isyanlar sonucunda 1830 yılında geniş çaplı bir özerklik kazanmıştır. 1876 yılında Osmanlı ordusuna saldıran Sırlar ağır bir yenilgiye uğramış ancak 1878 yılında yapılan Berlin Konferansı neticesinde bağımsızlıklarını kazanarak Sırp Krallığı'nı kurmuşlardır. Birinci Dünya Savaşından sonra Hırvat, Sloven ve Sırp krallıkları bir araya gelerek Yugoslavya Krallığı adı altında birleşik bir devlet oluşturmuşlardır. Yugoslavya Krallığı, İkinci Dünya Savaşı sonunda Mareşal Tito liderliğinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti adını almış ve 1980 yılına kadar varlığını bu şekilde devam ettirmiştir.

Mareşal Tito'nun 1980 yılında ölmesiyle birlikte Yugoslavya'da yıllardır süren siyasi istikrar bozulmuş, Yugoslavya'yı oluşturan federal cumhuriyetler arasında milliyetçilik söylemleri yükselmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren özellikle Sırp milliyetçiliği baskın bir ideoloji haline gelmiş ve Yugoslavya'nın dağılma sürecini hızlandırmıştır. 1989 yılında aşırı milliyetçi Sırp lider Slobodan Milošević'in devlet başkanı seçilmesi, Yugoslavya'nın dağılma sürecini kanlı ve trajik olayların yaşandığı bir iç savaşa dönüştürmüştür. Soğuk Savaşın sona erdiği yıllara denk gelen bu dönemde Sırlar, 1992 yılında Bosna-Hersek'te ve 1998 yılında Kosova'da kanlı katliamlar yapmış, yıllarca hafızalardan silinmeyecek trajedilere sebep olmuştur. Bu dönemde Türkiye, uzun yıllar alt seviyelerde seyreden Balkanlar politikalarını özellikle Bosna-Hersek ve Kosova sorunları üzerine yoğunlaşarak yeniden oluşturmuştur. Sırların bu coğrafyalarda yaptığı acımasız katliamlara karşı çıkan Türkiye, hem uluslararası hukuk çerçevesinde hem de BM ve NATO dâhilinde Sırlara yapılan askeri operasyonlara fiilen katılarak Sırbistan'ın karşısında durmuştur. Türkiye, Bosna-Hersek ve Kosova'ya uluslararası hukuk ve askeri alanlarda destek vermekle kalmamış, iki ülkenin bağımsızlık kararını da tanımıştır. Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Kosova sorunlarına karşı oluşturduğu bu tavır,

Sırbistan tarafından yine düşmanlık algısı üzerinden değerlendirilmiş, ezelden beri süregelen husumet bu dönemde de devam etmiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde Yugoslavya iç savaşında yaptığı kanlı katliamlar sebebiyle Miloseviç, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi tarafından suçlu ilan edilmiş ve tutuklanarak Lahey Adalet Divanı hapisanesine teslim edilmiştir. Bu tarihten itibaren Karadağ ile ortak bir devlet oluşturan Sırbistan, Zoran Dinciç'in başbakan seçilmesiyle bir normalleşme süreci başlatmaya gayret etmiş ancak Dinciç'in bir suikast sonucu öldürülmesi bu süreci yavaşlatmıştır.2006 yılında Karadağ'ın federal yapıdan ayrılmasıyla, Sırbistan tek başına bir cumhuriyet haline dönüşmüştür. Türkiye ise bu yıllarda AK Parti'nin iktidarı ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" doktrini çerçevesinde yeni bir vizyon yakalamış ve Balkanlar politikalarını bu perspektiften şekillendirmeye başlamıştır.

Boris Tadiç'in Cumhurbaşkanı olduğu bu dönemlerde Türkiye-Sırbistan ilişkileri azda olsa bir ivme kazanmış, özellikle ekonomik alanda olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin dönüm noktasını, 2009-2010 yılları arasında başlatılan karşılıklı resmi ziyaretler oluşturmuştur. Bu resmi ziyaretler neticesinde ortak projeler ve yatırım planları ortaya çıkmış ve iki ülke arasındaki 'tarihi düşmanlık' 'ekonomik ortaklık' boyutuna dönüşmüştür.

2012 yılından sonra cumhurbaşkanı Tomislav Nikoliç döneminde de olumlu gelişmeler kaydeden Türkiye-Sırbistan ilişkileri, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kosova'da yaptığı bir konuşmada "Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir" ifadesiyle, bir kriz dönemine girmiştir. Sırbistan makamları, bu söylem için Türkiye'nin özür dilemesi gerektiğini vurgulamış ve bazı ekonomik yatırım projelerini askıya almıştır. Bu kriz diplomasi yoluyla kısa sürede aşılmaya çalışılmış, olumlu bir ivme kazanan Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin zarar görmesi engellenmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Ağustos 2014 tarihinde yapılan seçimi kazanan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı olmuştur. Sırbistan'da 2012'den 2017'ye kadar süren Tomislav Nikoliç döneminde, Türkiye-Sırbistan ekonomik ilişkileri sürekli yükseliş kaydeden bir grafik çizmiştir.

Tomislav Nikoliç'ten sonra 2017 yılında Sırbistan Cumhurbaşkanı seçilen Alexander Vuciç, Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin yükselişi açısından altın bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Erdoğan ve Vuciç, bütün tarihsel geçmişi düşmanlık üzerine yazılmış bu iki ülke ilişkilerini sadece ekonomik alanlarda yükseltmemiş, aynı zamanda 'tarihi düşmanlığı' 'dostluğa' çevirmeyi başarmışlardır. Erdoğan ve

Vuciç döneminde Türkiye-Sırbistan ilişkileri tarihte hiç olmadığı kadar olumlu bir ilerleme kaydetmiş ve iki ülke arasında başlatılan karşılıklı yatırım projeleriyle 'stratejik ortaklık' vizyonu yakalanmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi, diplomasi dilinin de (söylemin de) değişmesine neden olmuş ve karşılıklı kimlik algısı ortak çıkarlar çerçevesinde yeniden inşa edilmiştir.

Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin yön değiştirmesinde Rusya'nın ve Çin'in de kuşkusuz önemli bir etkisi olmuştur. Ekonomik çıkarlar temelinde başlatılan bölgesel-kıtalararası enerji nakil ve lojistik hat yatırım projeleri, çoklu aktörlerin katılımıyla gerçekleşebilmektedir. Çin'in başlattığı Pekin'den Londra'ya uzanan OBOR lojistik hat projesi ve Rusya'nın Kuzey Avrupa'ya ulaşacak TANAP doğalgaz nakil hattı projesi, bu büyük yatırımlara örnek teşkil etmektedir. Türkiye'nin ve Sırbistan'ın bu büyük projelerin geçtiği güzergâhta bulunması, iki ülkenin ekonomik çıkarlar ekseninde bir araya gelmelerine neden olmuştur.

Görüldüğü gibi inşacı teorinin, "Ülkeler arasında yüzde yüz dostluk ya da düşmanlık yoktur. Çıkarlar örtüştüğünde dostluk, çatıştığında ise düşmanlık algısı gelişir" savı Türkiye-Sırbistan ilişkilerinde kendini İspatlamıştır. Ülkelerin kimliklerini ve söylemlerini çıkarlarının belirlediği, 'Türkiye-Sırbistan ilişkileri' örneği üzerinden gidilerek ortaya konulmuştur. Türkiye-Sırbistan arasındaki ilişkiler geçmişte 'öteki ve düşman' kimliği üzerine kurulmuş olmasına rağmen, ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda bu yaklaşımın değişebildiği ve yeni bir kimlik anlayışının inşa edilebildiği, yapılan çalışma neticesinde görülmüştür.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKILLI Erman, Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016.

AKIN Mahmut H., Siyasallığın Toplumsal İnşası, Çizgi Kitapevi, Konya, 2013.

AKŞİN Sina, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

ARI Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

ARMANOĞLU Fahir, Türk Dış Politikasının Tarihi, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

ASLIYÜCE Erdoğan, Bosna-Hersek’ten Kosova’ya, Yesevi Yayıncılık, İstanbul, 2014.

BABALI Tuncay, “Türkiye-Sırbistan İlişkileri: Zor Dönüşüm ve Yeni Dinamikler”, Yeliz Okay, Tuncay Babalı, (ed.), Türkiye–Sırbistan İlişkileri, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.

BURR Vivien, Sosyal İnşacılık, Çev. Sibel Arkanoc, Nobel Yayınları, Ankara, 2012.

ÇALIŞ Şaban H., ÖNSOY Murat, “Kavramsal Çerçeve: İsimlendirme ve Bölgesel Kimliğin İnşası”, Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), Balkanlar’da Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016.

ÇELİK Bilgin, Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri, Güven Yayınları, İstanbul, 2013.

ÇUFALI Mustafa, Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950), Babil Yayıncılık, Ankara, 2014.

DAVUTOĞLU Ahmet, “Stratejik Ortaklığa Doğru Paradigma Değişimi Nasıl Sağlanabilir”, Yeliz Okay, Tuncay Babalı, (ed.), Türkiye-Sırbistan İlişkileri, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.

DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.

EKİNCİ Didem, “Balkan Ülkelerinin Dış Politikaları”, Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), Balkanlar’da Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016.

EMİROĞLU Hüseyin, Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu 1989-2000, Asil Yayıncılık, Ankara, 2010.

FİERKE K.M., “İnşacılık”, Tim Dunne, MiljaKurki, Steve Smith, (ed.), Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çev. Özge Kelekçi, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2010.

GİRİFFİTHS Martin, O’CALLAGHAN Terry, ROACH Steven C., Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, Çev. CESRAN, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2013.

GİRİFFİTHS Martin, ROACH Steven C., Uluslararası ilişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler, Çev. CESRAN, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011.

HALİLOVİÇ TEKİN Cemile, Bosna-Hersek Devleti 1991-2011, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

HEYWOOD Andrew, Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları, Çev. Fahri Bakırcı, BB101 Yayınevi, Ankara, 2016.

İSEN Mustafa, BABALI Tuncay, "Türkiye ve Balkanlar", Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), Balkanlar'da Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016.

JENKİNS Richard, Sosyal Kimlik, Çev. Gül Bostancı, Everest Yayınları, İstanbul, 2016.

KAMEL Ayhan, 1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014.

KARPAT Kemal H., Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, Çev. Recep Boztemur, İmge Yayınları, Ankara, 2004.

KAYA Sezgin, "Türk-Rus İlişkilerinde Pragmatik Ortaklığın Sınırları: Güvenlik, Tarih ve Kimlik Ekseninde Bir Analiz", Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar, Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, (ed.), Dora Yayınları, Bursa, 2015.

KAYAPINAR Ayşe, "Geçmişten Günümüze Balkanlar", Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), Balkanlar'da Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016.

KAYGUSUZ Özlem, "Egemenlik ve Vesfalya Düzeni", Evren Balta, (ed.), Küresel Siyasete Giriş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

KIŞLALI Ahmet Taner, Siyaset Bilimi, İmge Kitapevi, Ankara, 2003.

KİNROSS Lord, Atatürk, Çev. Ayhan Tezel, Sander Kitabevi, İstanbul, 1967.

KİRAZ Sami, "Sosyal İnşacılık Yaklaşımında Güvenlik", Emre Çıtak, Osman Şen, (ed.), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Röle Yayıncılık, İstanbul, 2014.

KOÇ Raşit, "Şemsettin Sami'nin Dil Çalışmalarında Türk Dili ve Türkçe Öğretimi Açısından Önemi", Hasan Babacan, İsmail Avcı, (ed.), Balkanlar'da Türk Dili, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, Burdur, 2016.

KÖROĞLU ÖZKURAL Nergiz, "Konstrüktivist Yaklaşım Bağlamında Avrupa Komşuluk Politikası Örnek Olayının Analizi", Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, (ed.), Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar, Dora Yayıncılık, Bursa, 2015.

KÜÇÜK Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", Ramazan Gözen, (ed.), Uluslararası İlişkiler teorileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

MİSES Ludwing Von, Bürokrasi, Çev. Atilla Yayla, Feridun Ergin, Liberte Yayınları, Ankara, 2018.

OKAY Cüneyd, "Edebiyat ve Dil Bilgisi Alanlarında Eser Vermiş Bir Makedonyalı: Manastırlı Mehmet Rifat", Yeliz Okay, Tuncay Babalı, (ed.), Türkiye-Makedonya İlişkileri, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.

ORUÇ Zülküf, Balkanlar'da Türk Olmak, Vadi Yayınları, Ankara, 2013.

ÖZCAN Gencer, "Dış Politika Analizi", Evren Balta, (ed.), Küresel Siyasete Giriş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

ÖZDAL Barış, KARACA R. Kutay, Diplomasi Tarihi II, Dora Yayınları, Bursa, 2016.

ÖZEV Muharrem Hilmi, "Eleştirel Teori Olarak Konstrüktivizm", Hasret Çomak, Caner Sancaktar, (ed.), Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

ÖZEY Ramazan, "Ülkeler: Coğrafya Kültür ve Sosyal Yapı", Şaban H. Çalış, Birgül Demirtaş, (ed.), Balkanlar'da Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016.

REUS-SMIT Christian, "Konstrüktivizm", Muhammet Ağcan, Ali Aslan, (ed.), Uluslararası İlişkiler Teorileri, Küre Yayıncılık, İstanbul, 2013.

SAİD Edward, Oryantalizm, Çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

SANDER Oral, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965, İmge Kitabevi, Ankara, 2018.

SAYIN Yusuf, Uluslararası İlişkiler Üzerine Okumalar, Çizgi Kitapevi, Konya, 2016.

SİPAHİ Rifat Emin, Balkanlar ve Türkler, Tem Yayıncılık, İstanbul, 2011.

SUNAY İlkay, Demokrasi Türkiye Serüveni, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2010.

TUNCER Hüner, Özal'ın Dış Politikası (1983-1989), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

UÇMAN Hamit, Türkiye'de Bürokrasi ve Siyaset, Alter Yayınları, Ankara, 2014.

UNAT Kadri, "Atatürk Sonrası Türkiye", Temuçin Faik Ertan, (ed.), Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.

URAL Selçuk, Osmanlı'nın Balkan Rüyası, Moster Yayıncılık, İstanbul, 2015.

ÜLGER İrfan Kaya, Yugoslavya Neden Parçalandı ?, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2016.

VİOTTİ Paul R., KAUPPI Mark V., Çev. Metin Aksoy, Uluslararası İlişkiler Teorisi, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016.

WALTZ Kenneth N., Uluslararası Politika Teorisi, Çev. Osman S. Binatlı, Phaenix Yayınevi, Ankara, 2015.

WENDT Alexander, Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi, Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfem İhlamur Öner, Küre Yayıncılık, İstanbul, 2016.

YASAMEE Feroze A.K., Abdülhamit'in Dış Politikası, Çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.

YAZICI Hanefi, "Tevfik Rüştü Aras'ın Dış Politika Anlayışı", İsmail Şahin, (ed.), Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018.

YÜRÜR Pınar, "Yakın Geçmiş Perspektifinden Türkiye'nin Komşu Siyasetine Kısa Bir Bakış", Pınar Yürür, Arda Özkan (ed.), Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Komşu Siyaseti, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016.

MAKALELER

AĞIR Bülent Sarper, "Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2015.

AKOVA Sibel, "Balkan Savaşlarından Günümüze Batı Balkanlar ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye İle İlişkiler", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2012, Cilt: 5.

ALPMAN Polat S., "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 2018, Cilt: 28.

ARI Önder, KIRAN Abdullah, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", Ekev Akademi Dergisi, 2015.

AVCI Yasin, "Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar", Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Akademik İzdüşüm Dergisi, 2017, Cilt: 2.

BEKAR Nurgül, "Kültürel Diplomasi Açısından Batı Balkanlarda Türkiye ve Almanya (2000-2015)", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2019, Cilt: 8.

BÜYÜKTANIR Derya, "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2015, Cilt: 14.

DAĞCI Gül Tuba, DAL Adnan, "Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç", Yalova Siyasi Bilimler Dergisi, 2016.

EMİROĞLU Hüseyin, "Balkan Dosyası", Avrasya Etütleri Dergisi, 2013, Cilt: 2.

ERTEM SARI Helin, "Kimlik Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2012, Cilt: 8.

SARIKAYA Tuğba, "Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinin Araçsal Bir Yaklaşımla Analizi", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, Cilt: 4.

KALAYCI İrfan, AYTEKİN Barış, "Türkiye-Balkan İlişkileri Üzerine (Geçmişten Geleceğe) Ekonomi-Politik Notlar", Avrasya Etütleri Dergisi, 2016, Cilt: 2.

KAYA Sezgin, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", Ankara Üniversitesi SBE Dergisi, 2008, Cilt: 63.

OKÇAL Hakan, "Balkanlar ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi, 2012, Cilt: 1.

ÖZTÜRK ÇOBAN Ebru, "Kimlik, Dış Politika ve Uzlaşma: İnşacı Kuram Çerçevesinde Ulusal Kimlikler ve İkili İlişkiler Üzerine Bir Değerlendirme", Yeni Türkiye Dergisi, 2014, Cilt: 60.

RUMELİLİ Bahar, "Bölgeselcilik ve inşacılık: Kazanımlar ve Vaatler", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2015, Cilt: 12.

UZGEL İlhan, "Yeni Dünya Düzeni, Yeni Yugoslavya ve Miloseviç Döneminin Sonu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Mülkiye Dergisi, 2000, Cilt: 24.

YAZICI İdil Gülnihal, "Dayton Barış Antlaşması'nın Günümüzde Bosna-Hersek'te Demokratikleşme Sürecine Etkisi", Uluslararası Yönetim Akademi Dergisi, 2018, Cilt: 1.

YILDIRIMLIDAL İnan, "Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Türkiye'nin Uluslararası Örgütleri Krize Yönlendirme Çabaları", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018, Cilt: 20.

TEZLER

AKPINAR Burcu, AKP Hükümetlerinin Dış Politika Söylem ve Pratiği: İnşacı Perspektiften Bir Analiz, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ARDIÇ Yağmur, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi Türk Dış Politikasında Batı Balkanlar, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2013 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

AYDOĞMUŞ Fatih, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Üzerindeki Etkisi, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

BAŞ Numan, Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÇAKMAKÇI Çağatay, İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

GÜNEY Mehmet Kağan, İnşacılık Kuramı Kapsamında 2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası ve Kimlik, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

GÜVEN Mesut, Aristoteles'in Ahlak Öğretisinde "Altın Orta" Kuralı, 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

KARAGÖZ Servet, Sosyal Konstrüktivizm Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi: Türkiye'nin Yakın Çevresi Olan Ortadoğu Asya ve Avrupa Birliği İle İlişkiler Örneği, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2016 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

KİRAZ Sami, Sosyal İnşacı Bakış Açısından Türkiye-İran İlişkilerinde Çatışma ve İşbirliği Alanları, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÖZGÜVEN Fatih, İnşacı Kuram Çerçevesinde Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasında Balkanlar, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2018 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÖZTÜRK Ümit, Balkanlaşma ve Balkanlar'da Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2018 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.

ÜNVER Gül Nazik, Turgut Özal Dönemi Türkiye'nin Balkanlar Politikası, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2016 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

YALÇIN Abdullah Kutalmış, Balkanlarda Sırp Milliyetçiliği, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

YILDIZ Ali, İnşacı Kuram Bağlamında Azınlıkların Dış Politika Algısı: İstanbul Yahudileri Örneği, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

RAPORLAR

EKİNCİ Mehmet Uğur, Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu Raporu, SETA Yayınları, İstanbul, 2016(a).

EKİNCİ Mehmet Uğur, Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu Raporu, SETA yayınları, İstanbul, 2016(b).

EKİNCİ Mehmet Uğur, Türkiye-Balkanlar İlişkileri Raporu, SETA Yayınları, 2017.

EMİN Emin, Balkan Raporu: Bölünme ve Birleşme Sarmalında Bir Coğrafya, İNSAMER, İstanbul, 2020.

EMİN Nedim, Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu Raporu, SETA Yayınları, İstanbul, 2016.

Konya Ticaret Odası Dış Ticaret Servisi, Sırbistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Konya, 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

1878'den 2006'ya Balkanların Değişen Sınırları, Stratejik Ortak Dergisi, <https://www.stratejikortak.com/2016/07/1878-2006-balkanlar-harita.html> (Erişim tarihi:02.01.2020).

Anadolu Ajansı, "15 Temmuz Anısına Türkiye-Sırbistan Dostluk Bisiklet Yarışı Düzenlendi", <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/15-temmuz-anisina-turkiye-sirbistan-dostluk-bisiklet-yarisi-duzenlendi/1531426> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

Anadolu Ajansı, “Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuciç AA’ya konuştu”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sirbistan-cumhurbaskani-vucic-aaya-konustu/1609834> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

Anadolu Ajansı, “Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuciç: Yaşasın Sırp-Türk Dostluğu”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sirbistan-cumhurbaskani-vucic-yasasin-sirp-turk-dostlugu/933295> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

Arnavut Haber Resmi İnternet Sayfası “Arnavutlar Hariç Herkes Pişman”, <http://www.arnavuthaber.com/arnavutlar-haric-herkes-pisman.html> (Erişim tarihi: 11.02.2020).

BBC, “Sırbistan’ın Yeni Cumhurbaşkanı Alexander Vuciç”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39475575> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

CNN Türk, “Slobodan Miloseviç Kimdir?”, <https://www.cnnturk.com/2006/dunya/03/11/slobodan.milosevic.kimdir/163091.0/index.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2020).

Copleston, “Tarih Felsefesi Kavramının Doğuşu”, http://www.xn--ideayaynevi-5zb.com/tarihfelsefesi/tarih_felsefesi_kavrami.html (Erişim tarihi: 10.01.2020).

ÇUBUKÇU Mete , “Savaşla Beslenen Bir Lider: Miloseviç”, Birikim Dergisi, <https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-121-mayis-1999/2315/savasla-beslenen-bir-lider-milosevic/3864#.XmJQS6gzblU> (Erişim tarihi: 06.03.2020).

EKİNCİ Mehmet Uğur, “Belgrad’da Bir Hayali Skandal”, SETA, <https://www.setav.org/belgradda-bir-hayali-skandal/> (Erişim tarihi: 14.04.2020).

Hürriyet Gazetesi, “Hidayet Türkoğlu’ndan Vuciç’e Ziyaret”, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/hidayet-turkoglundan-vucice-ziyaret-41374415> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

KISACIK Sina, “Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi ve Türkiye Bosna-Hersek İlişkileri”, Uluslararası Politika Akademisi Dergisi, <http://politikaakademisi.org>, (Erişim tarihi: 22.02.2020).

Milli Gazete, “Bre Işıksızlar Yekinin!”, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1142780/bre-isiksizlar-yekinin> (Erişim tarihi: 06.03.2020).

Milliyet Gazetesi, “Yugoslavya’da Miloseviç Dönemi”, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yugoslavyada-milosevic-donemi-371046> (Erişim tarihi: 06.03.2020).

SANCAKTAR Caner, “Miloseviç’in Ölümü Üzerine Farklı Bir Değerlendirme”, TASAM Dergisi, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/366/milosevicin_olumu_uzerine_farkli_bir_degerlendirme (Erişim tarihi: 06.03.2020).

Sırbistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Resmi İnternet Sayfası, “Cumhurbaşkanı Tomislav Nikoliç Türkiye Cumhuriyeti İki Günlük Resmi Ziyaretine Başladı”, <http://www.ankara.mfa.gov.rs/tur/newstext.php?subaction=showfull&id=1365849514&ucat=118&template=DefaultLat&> (Erişim tarihi: 06.04.2020).

SOYLU Rasim, “Dillerin Ortaya Çıkışı/Babil Kulesi”, Zafer Bilim Araştırma Kültür ve Sanat Dergisi, <https://www.zaferdergisi.com/makale/10740-dillerin-ortaya-cikisi-babil-kulesi.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020).

Sputniknews, “Sırp Bakan, Erdoğan İçin Verilen Yemekte ‘Osman Aga’yı Söyledi”, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201710111030529898-sirp-bakan-erdogan-yemek-osman-aga/> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

Sputniknews, “Vuciç, Erdoğan’a Kosova’yla ilgili Görüşlerini Soran Gazeteciyi Uyardı: İyi Ev Sahipliği Yapmazsak Misafirimizi Kıracağız”, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910071040338177-erdogan-sirbistan-tarafi-ulkemizin-yenipazara-baskonsolosluk-acma-talebine-olumlu-yanit-verdi/> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Türkiye-Sırbistan Siyasi İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-sirbistan_siyasi-iliskileri-.tr.mfa (Erişim tarihi: 17.04.2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Sırbistan Raporu”, <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/s%C4%B1rbistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> (Erişim tarihi: 10.03.2020).

Takvim Gazetesi, “Yeni Havalimanı Açılış Törenine Katılacak Devlet Başkanları Belli Oldu”, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/10/27/yeni-havalimani-acilis-torenine-devlet-baskanlari-katilacak-iste-isimleri> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

TAVŞANOĞLU Leyla, “Ankara’dan Özür Bekleniyor”, <http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/10081/ankaradan-ozur-bekleniyor.html> (Erişim tarihi: 06.04.2020).

TGRT Haber, “Sırbistan Başbakanı Dinciç Öldürüldü”, <https://www.tgrthaber.com.tr/editorun-sectikleri/-107697.html> (Erişim tarihi: 10.03.2020).

TRT Avaz, “Türkiye’den Sırbistan’a Tıbbi Yardım”, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrazyadan/turkiyeden-sirbistana-tibbi-yardim/5e8da6f801a30a1ca8686b7a> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

TÜRBEDAR Erhan, “Türkiye-Sırbistan İkili İlişkileri”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/279> (Erişim tarihi: 06.03.2020).

YAŞIN KILIÇ Gözde, “Türkiye-Sırbistan İlişkilerinde Yeni Dönem”, <http://soyledik.com/tr/makale/6823/turkiye-sirbistan-iliskilerinde-yeni-donem--gozde-kilic-yasin.html> (Erişim tarihi: 17.04.2020).

YAŞIN KILIÇ Gözde, “Sırbistan’da Yeni Dönem: Post Tadiç”, TUIÇ Akademi Dergisi, <http://www.tuicakademi.org/sirbistanda-yeni-donem-post-tadic/> (Erişim tarihi: 25.03.2020).

Yeni Şafak Gazetesi, “Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuciç: Bir Tek Recep Tayyip Erdoğan Geldi”, <https://www.yenisafak.com/dunya/sirbistan-cumhurbaskani-vucic-bir-tek-recep-tayyip-erdogan-geldi-3509361> (Erişim tarih i: 17.04.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Bahadır Şanlı, 1967 yılında Giresun'da doğdu. İlk orta ve lise öğrenimini Giresun'da tamamladıktan sonra 1992 yılında Akdeniz Üniversitesi Antalya Meslek Yüksek Okulu İnşaat Bölümünden mezun oldu. 2018 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünü tamamladı ve aynı yıl İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

